БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1989 йил

15 СЕНТЯБРЬ № 38 (3038) ЖУМА

КПСС ПЛАТФОРМАСИНИ МУҲОКАМА ҚИЛАМИЗ

Иброҳим РАҲИМ, Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси

ТИЛИМИЗНИ ҲАККА ЧЎҚИГАНМИ?

ТОНГГИ РАДИО эшиттиришдан то «тунингиз хайрли бўлсин» дейилгунча, «Ассалому алайкум» кўрсатувидан то ЎзТВ экрани ёпилгунича неча-неча бор қулоққа чалинган «ўзбекча» ясама сўзлардан ҳайрон қоласан. Кундузги ва кечки матбуотимизни варақлаганда кўзга ташланган уйдирма сўз, тескари ибора ва тилбузар гаплардан дилинг озор топади-да, «тилимизни ҳакка чўқиганми!» деворгинг келади. Болаларимиз тилининг чучмал, ҳатто соқовлашиб бораётгани ҳам шунданмикин, деб ўйланиб қоласан.

Ҳакка чўқиган тил зўр-базўр гапириладиган расмий ўзбекча маърузаю нутқларга ҳам, одамлар ўртасидаги мулоқотга ҳам кўчиб ўтмоқда. Бу аҳвол ҳозирги кунларда, айниқса, яққол кўриниб қолди. Ўзбек тилининг ҳозирги кундаги ижтимоий аҳволига назар ташлаган ҳар кимса, «Ўзбек тили шу қадар қашшоқлашиб кетдими!», деб ачиниши турган гап.

Кундузги радио эшиттиришлардан бирида диктор қиз мулойим овоз билан «буқачалар бўрдоқига боқиляпти» деб ўқиди. «Буқача» қаёқдан пайдо бўлди? — деб сўрагим келди. Чорвадорлар, молбоқарлар ҳеч вақт «буқача» демайдилар. Қорамол болаларини «бузоқ» «бузоқча» дейдилар ва жинсига қараб айирилганда «новвос, ғунажин» деб ишлатилади. Новвос катта бўлса ва зот олиш учун қолдирилса «буқа», бичилиб қўшга қўшиладиганини эса ҳўкиз дейдилар. Маълумки, қорамол бўлса «бўрдоқи»га эмас, сўқимга боқилади, бўрдоқига боқиш қўй-қўзиларгагина хос.

Ем-хашак турлари ҳам бутунлай бузиб ёзилмоқда. «Дағалхашак» деган ном қаёқдан келиб қолди. Деҳқон тилида унинг ўз номи бор ва ҳар бири ўз маъноси, аҳамиятига молик: «беда, пичан, янтоқ, бурған, ўт, макка поя, оқ жўхори пояси...»

Уйимизнинг рўпарасида «Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари магазини» пайдо бўлди. Бу ҳам ясама ном. Нима учун уни «Деҳқончилик маҳсулотлари дўкони» демаймиз? Ахир қишлоқ хўжалиги сўзлари «шаҳар хўжалиги»га ўхшаган гап-ку. Шаҳар хўжалиги маҳсулот чиқармайди, аҳолига хизмат қиладиган тармоқ, маҳсулотни шаҳардаги саноат корхоналари чиқаради. Бас, шундай экан, қишлоқ билан деҳқончиликнинг ҳам ўз меҳнат тақсимоти, фарқи бор. Нимаики ердан ундириладиган бўлса уни қадим замонлардан бери деҳқончилик маҳсулоти деб келинган ва бундан кейин ҳам шундай дейиш маъқул.

Оммавий ахборот воситалари «Агросаноат», «агрокомплекс», агро... агро... деб ёзаяптилар. Энг қадимдан яратилган деҳқончилик ҳунарини хорижий «агро» билан алмашишнинг нима ҳожати бор? Уни ўзбекча қилиб ўз номи билан «Деҳқончилик саноати», «Деҳқончилик рўзғори», «Деҳқончилик ширкати» деявермаймизми? Бу азалий ўзбекча сўзларни ўз ҳолида деҳқонча қилиб ишлатаверсак нима йўқотамиз-у, уларни ислоҳат қилиб сунъийлаштирилса нима ютамиз?

Қишда радио карнайи: «об-ҳаво бугун нолдан бир даражагача совуқ бўлади» деса, баҳорда: «нолдан биргача иссиқ» дейди. Саратонда ҳам «қирқ-қирқ бир даража иссиқ» эмиш. Фарқи қани? Об-ҳаво даражасини билдирадиган сўзлар фақат «иссиқ, совуқ»дангина иборат эмас-ку. Ҳарорат босимини билдирадиган сўзлар жуда кўп — илиқ, илимилиқ, иссиқ, қайноқ, жазирама каби сўзлар нега ўрни, даражаси, ҳароратига қараб ишлатилмайди? «Ноль» даражада сув музлайди, бир даражада ҳам одамлар қалин пальто кийиб юрадилар. Нима учун одамларга совуқни ҳам, илиқ, илимилиқни ҳам «иссиқ» деб ёлғон гапирамиз?

Кунларнинг бирида ёш журналистларнинг бири билан шу ҳақда гаплашишга, баҳслашишга тўғри келди. «Университетда домламиз шундай ўргатганлар», дейди у. Домлангиз ким, деб суриштирсам, у аёл кишининг номини айтди. Бу ҳам қизиқ гап, аёл муаллимлар ҳеч қачон ўзбек тилида домла, деб айтилмаган. Аёл мударрислар, мактаб тутган аёлларни ўтмишда ҳам, яқинларда ҳам «Отин», «Отин буви», «Отин ойи», «отинча» деганлар. Аёл ўқитувчи, муаллим, мударрисларни «домла» деб эркакча унвон билан аташни қайси тилбузар чиқарди?

Ўзбек тили токчага чиқарилиб, тил бойлигимиз сандиққа ташланиб, катта-кичик мансабдорларимиз ўзбекчани «зонал тилга» қориштираётган бир пайтда олтмишинчи йиллар ўртасида «Гулистон» журналини тиклаш ва унга «Бош редактор» лик қилишни менга топширдилар. Мен ўша кезда «Ўзбекфильм»нинг раҳбари, кинокомитет раисининг биринчи ўринбосари эдим. Маош катта, махсус машина, ишларим ҳам жойида, обрў ўзимга етарли эди. Икки баравар маоши кам, машинасиз, қора ишга борасанми, дегувчилар бўлди. Мен эса журнални жони дилим билан хуш кўрдим. Чунки журнал орқали ўзбек тилининг йўқолган мавқеини тиклаш, ўлаётган бой-бадавлат тилимизни тирилтириш имконияти бор эди. Мен журнални қабул қилишдан олдин ўз шартларимни қўйдим. Энг муҳими, «Ўзбекистонда чиқаётган бири-бирига ўхшаш 33 та журналнинг ўттиз тўртинчиси бўлсинми ёки ўзига хос журнал қилайми?», — деб сўрадим. Ўзига хос журнал қилишга Тошкентда ҳам, Москвада ҳам рухсат олгач, янги «Гулистон» чиқди.

Аввало, «Гулистон» соф ўзбек тилида чиқарила бошлади. «Редактор» дан бошлаб жами «термин» лар сандиққа ташлаб қўйилган ўзбек сўзлари билан терилди. Фарзандларимизга қўйилаётган «Эмельс», «Элмак», «Совет», «Каналхон» сингари уйдирма номлар ўрнига одамий номлир қўйиш тавсияномалари, кўчалар, дўконлар, боғчаю мактабларга жарангдор, ёқимли номлар беришга даъват этиб маслаҳат эълон қилдик. Ертўлада ётган бой маданий мероимиз ҳам юзага чиқа бошлади. «Темур тузуклари» тирилтирилди. Улуғбек, Навоий, Бобур, Лутфий фикрлари «Гулистон»нинг гули бўлди. Унинг безаклари ҳам Беҳзод мўйқаламига лойиқ ўзбекона тасвир топди. «Гулистон» биринчи сониданоқ халқ оғзига тушиб, қўлма-қўл бўлди. Чунки у ўзбекларнинг дилида димиқиб ётган эзгуликни ярқ этиб ёритганди. Ҳозирги қайта қуришни «Гулистон» ўша кездаёқ ошкора бошлаб юборганди. Бу ҳақ ишни кўп кўрдилар. Кейинги «Гулистон» эски арава изига солиб юборилди.

Усмонхўжаев — Абдуллаева диктатураси даврига келиб соф, мусиқий, майин ва жарангдор ўзбек тили таъқибга учради. Ўзбекнинг энг сермазмун, бой ва гўзал сўзлари «диний исёнкор» деб эълон қилиниб, динга бериб юборилди, уларнинг ғалвирида қолган тил халқимизни «соқов» қилиб қўйди. Улар ҳатто Лев Толстойни ҳам диндорга чиқариб, унинг ўзбек тилига ағдарилган асарларини соқов қилмоқчи бўлдилар. Бундан ўзбек тили ва адабиёти озмунча зарар кўрмади. Бу жиҳатдан улар ғарбий ғоявий душманларимиз етмиш йил ичида қилолмаган ишни оз вақт ичида қилиб кетдилар.

Тилбузарлик маданият бобидагина эмас, расмий йиғинларда ҳам одамларнинг меъдасига тегибди, жамоатчилик бундай кўринишлардан ҳазар қиладиган бўлиб қолибди. Мисоллар кўп, аммо ўзимга қаттиқ таъсир қилган биттасини айтиб ўтгим келди.

ДЕҲҚОНЛАР қурултойи она тилида бораётганидан Санъат саройига лиқ тўлган одамлар мамнун эдилар. Нотиқлар ҳам минбарда эркин, юракдаги гапларни содда, деҳқонча қилиб бемалол изҳор қилмоқда эдилар. Деҳқончиликни тўғри изга солиш, озиқ-овқатни мўл-кўл қилиш муаммосининг чигал тугунларини ечиш сирлари ҳақида содда ва равон гапирмоқда эдилар. Тўсатдан беҳисоб ёнғоқ тўкилгандай бўлиб бутун саройда қаҳқаҳа кўтарилди. Ҳурматли газетхон, ўша жойда бўлсангиз қурултойга раислик қилувчининг гапига сиз ҳам хохолаб кулиб юборардингиз.

Раислик қилувчи қурултой аҳлига қараб:

— Бу саволни сўзга қўяман, — деди.

Аслида у «бу масалани овозга қўяман», демоқчи эди.

Ўзбекистон ҳукумати бошлиғининг биринчи ўринбосари, Жумҳурият деҳқончилик саноатининг раҳбари Жўрабеков деҳқонлар қурултойини ана шундай «ўзбек тили» да олиб борди. Ҳукуматимиз бошлиғи ҳурматли ўртоқ Қодировнинг телеэкран орқали ўз халқига, Фарғона аҳолисига тилмоч орқали мурожаат қилиши ҳам унинг ўзбек тилига эътиборсизлиги ёки ўз тилини менсимаслигидан эмас. Балки, ўзбек тили расмий муомала тили бўлмаганлигидандир.

Тилбузарликнинг сабаблари анчагина. Кўп вақтлар ўзбек тили токчага чиқариб қўйилди. Она тили мактабларда ёлчитиб ўқитилмади, мажлислар, йиғинларда ҳам ўз тилида гапиришга уялувчилар билан

Давоми иккинчи бетда

Деҳқон учун масъулиятли дамлар бошланди. Йил бўйи тўкилган пешона терини сарҳисоб қиладиган, ғалвирни сувдан кўтарадиган онлар яқинлашди. Республикамиз далаларида пахта йиғим-терими бошлаб юборилди. Дастлабки ҳосил жамланган қизил карвонлар пахта омборлари сари йўл олди. Янги мавсумни Сирдарё область Дўстлик районидаги «Октябрь 50 йиллиги» совхози деҳқонлари ҳам пухта ҳозирлик кўрган ҳолда кутиб олдилар. Мавжуд 114 пахта териш машинасини, 20 кўрак чувиш агрегатини ва бошқа механизмларни ўз вақтида сифатли ремонтдан чиқариб, кузга шай қилиб қўйдилар. Зеро, совхоз деҳқонлари бу йил ялпи ҳосилнинг 90 фоизини техника ёрдамида йиғиштириб олишга аҳд қилганлар. Бу борада хўжалик механизаторлари етарли тажрибага эгадирлар. Ўтган йили Бутуниттифоқ Ленин комсомоли мукофотининг лауреати Мади Қорабоев ўз машинасида 235 тонна пахта териб, пешқадамликни қўлдан бермаган эди. Илғор механизатор бу йил ушбу кўрсаткични 250 тоннага етказишга аҳд қилган. Шу мақсадда ёз бўйи ҳамкасблари билан бамаслаҳат иш юритди. Ниҳолларни машинабоп қилиб ўстиришга, ҳосил гарови — ишлов беришни, озиқлантиришни, чеканка қилишни ҳамда ғўза баргини тўкишни илғорлар тажрибаси асосида сифатли ўтказишга интилди. Фидокорона меҳнат илк самарасини берди. Пайкалларда мажбуриятга яраша мўл ҳосил тўпланди. Бугунги кундаги асосий вазифа ана шу ҳосилни нес-нобуд қилмай, сифатини бузмай йиғиб-териб олишдан иборат. Совхоз деҳқонлари шу кунларда зиммаларидаги масъулиятни ҳис этган ҳолда меҳнат қилмоқдалар.

СУРАТЛАРДА: пахта териш машиналари старт чизиғида; илғор механизатор, Бутуниттифоқ Ленин комсомоли мукофотининг лауреати Мади Қорабоев.

У. ҚЎШВОҚОВ суратга олган

ЯНГИ МАВСУМ ОЧИЛДИ

13 сентябрь куни Муқимий номидаги республика музикали театри 51-мавсумини бошлади. Шу муносабат билан мухбиримиз театр бош режиссёри, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби Носир ОТАБОЕВ билан суҳбатлашди.

— Мавсумни томошабинлар севиб томоша қилаётган Собир Абдулла ва Музаффар Муҳамедовнинг «Гул ва Наврўз» музикали драмаси билан очдик. Драма музикасини таниқли композиторлар Тўхтасин Жалилов ва Георгий Мушель ёзишган. Бу асар бир неча йил муқаддам театр репертуаридан узоқ йиллар ўрин олиб келган. Уни ўтган йили театрнинг янги авлод ижодкорлари билан қайта саҳналаштирдик. Янги мавсумда театр репертуаридан ўрин олган «Тошболта ошиқ», «Хотинимнинг эри», «Шайтон ва муридлар», «Зўлдир», «Нурхон», «Аршин-мол олон», «Паранжи сирлари», «Ака-ука совчилар», «Прометей» ва бошқа спектакллар мунтазам намойиш этилиб борилади.

— Янги мавсумда томошабинлар қандай янги спектаклларни томоша қиладилар?

Мавсум давомида қатор янги саҳна асарларини томошабинлар ҳукмига ҳавола этишни режалаштирганмиз. 17 сентябрь куни Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Ҳамид Ғуломнинг «Муҳаббат навоси» музикали драмаси асосидаги спектаклнинг (композитор Шоҳида Шоҳимардонова) премьераси бўлади. Шунингдек, таниқли драматург Машраб Бобоев ва композитор Ҳабибулла Раҳимовнинг «Эр ва хотин» музикали драмаси ҳам тез кунларда саҳна юзини кўради.

Республикадаги барча етакчи театрлар сингари ижодий коллективимиз Ҳамза драматургиясига қайта-қайта мурожаат этиб келяпти. Шу боис Ҳамзанинг «Ишқ қурбонлари» («Заҳарли ҳаёт») музикали драмасини саҳналаштирамиз. Композитор Сайфи Жалил музика басталаган. Рамз Бобожон ва Мустафо Бафоевнинг «Юсуф ва Зулайҳо», Муҳсин Халил ва Нурилла Зокировнинг «Бахт қуши» музикали драмалари мўлжалимизда бор.

Маълумки, турли сабабларга кўра театримизнинг 50 йиллик юбилейи нишонланмай қолган эди. Шу тадбирни февраль ойида ўтказмоқчимиз. Унда «Тўёна» деб номланган театрлашган томоша намойиш этилади.

Мавсум давомида бир неча гастроллар ҳам планлаштирганмиз. Биринчи сафаримиз Олмаота шаҳрига бўлади. Сўнг Хитой Халқ Республикасининг Уйғуристон вилоятидаги қатор шаҳарларга боришни мўлжаллаб турибмиз.

●

Охунбобоев номидаги республика Ёш томошабинлар театрининг янги мавсуми очилди. Бу ҳақда театр директори Қодир СОДИҚОВ шундай дейди:

— Янги мавсумни Шароф Бошбековнинг «Эскижўва Гаврошлари» асари билан бошладик. Бу асар ёзда Бухоро ва Самарқанд областларига қилган гастролимизда болаларнинг эътиборига ҳавола этилди.

Театримиз ўтган мавсумни яхши якунлаган эди. Мавсум якунида республика Кўчма Қизил байроғини қўлга киритдик. Бу йилги, 60-мавсум учун ҳам катта тайёргарлик кўрдик. Ҳозир иккита янги асар устида ишлаяпмиз. Уларнинг бири драматург Неъмат Рўзимуҳаммедовнинг «Яраш-яраш», иккинчиси адиб Маматқул Ҳазратқуловнинг «Меҳр кўп кўргиздим...» пьесаларидир.

Ҳозир репертуаримизда замонавий ва классик асарлардан иборат 30 дан ортиқ спектакль мавжуд. Бу асарлар болаларимизнинг маънавий жиҳатдан камол топишлари учун катта ёрдам бериши шубҳасиз.

Биз областдаги болалар билан кам мулоқотда бўламиз. Мана, 14 йил деганда Бухорога бордик. Бизни сирдарёлик, хоразмлик ва наманганлик болалар орзиқиб кутишмоқда. Янги мавсумда гастроль сафарларимиз сони ва сифатига катта эътибор берамиз.

●

Шу йил 7 сентябрь куни Тошкентдаги «Баҳор» концерт залида симфоник музика мавсуми очилди. Бу ҳақда М. Қориёқубов номидаги Ўзбек давлат филармониясининг бадиий раҳбари Давлат АЛИМОВ мухбиримизга қуйидагиларни гапириб берди:

— Одатда, филармониянинг янги мавсумини Ўзбекистон ССР Давлат симфоник оркестри бошлаб беради. Бу — санъат даргоҳимизнинг энг йирик коллективларидан биридир. Симфоник музикага бағишланган концерт ўзбек композиторининг янги ва сара асарлари билан бошланади. Композитор Баҳрулла Лутфуллаевнинг оркестр, хор ва солистлар учун ёзган «Мунг» симфонияси кейинги йилларда яратилган энг яхши асарлари сифатида мутахассислар ва тингловчилар томонидан баҳоланди. Симфоник музика концерти ана шу асар билан очилди. Кейин Сергей Прокофьевнинг симфоник рақслари, Рахманиновнинг симфоник портретлари янгради. 12 сентябрь куни «Ўзбек солистлари» камер оркестри ҳам ўз мавсумини очди. Бу концертда И. Акбаровнинг сюитаси ва қатор классик композиторларнинг асарлари ижро этилди.

Янги мавсум яхши хушхабарлар билан бошланмоқда. Яқинда турк фольклор ашула ва рақс ансамбли иш бошлайди. Салим Сабрий бошчилигида ташкил этилган бу ижодий группа бадиий кенгашдан муваффақият билан ўтди.

БУХОРОДА АДАБИЁТ БАЙРАМИ

Ўтган йили ўзбек ижодкорлари Тожикистоннинг Ленинобод вилоятида адабиёт кунларини байрам қилган эдилар. Ўз навбатида тожик адиблари Самарқандда икки марта адабиёт байрамида қатнашиб, республикамиз китобхонлари олдида ижодий ҳисобот бердилар. 4-7 сентябрь кунлари тожик ижодкорлари Бухоро областида ҳам ана шундай адабиёт байрамини ўтказдилар.

Байрам кунларида Тожикистон Ёзувчилар уюшмасининг секретари И. Файзуллаев, ёзувчи Ж. Икромий, Тожикистон ССР Фанлар академиясининг академиги М. Шукуров, шоирлар У. Ражаб, Б. Собир, Гулназар ва бошқа ижодкорлар қатнашдилар. Республикамиздан Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси, «Китобхон» жамияти правлениесининг раиси Ҳ. Ғулом, «Гулхан» журналининг муҳаррири О. Ҳожиева, шоирлар Г. Жўраева, С. Барноев ва бухоролик ижодкорлар иштирок этдилар.

Бухорода тожик адабиёти кунлари Кўкалдош мадрасасида Тожикистон ССР халқ ёзувчиси, Рудакий номидаги Давлат мукофотининг лауреати Жалол Икромий ҳаёти ва ижодига бағишланган кўргазманинг очилиши билан бошланди. Бу бежиз эмас. Чунки таниқли адибнинг 80 ёшлик тўйи ана шу адабиёт байрами кунларига тўғри келди.

Маълумки, Жалол Икромий Бухорода туғилиб ўсди. Бадиий ижод сирлари билан шу шаҳарда ошно бўлди. Икки тилда — ўзбек ва тожик тилларида битган асарларида Бухоронинг, бухороликларнинг тақдирини қаламга олди. Шунинг учун Жалол Икромийни бухороликлар ҳам тожик, ҳам ўзбек ёзувчиси сифатида ҳурмат қиладилар. Бу адабиёт байрами кунларида ҳам сезилиб турди. Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси ҳам адиб юбилейига муносиб совға ҳозирлади. Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти бу тўйга атаб ёзувчининг «Қора қузғунлар» романини Тошпўлат Аҳмедов таржимасида нашрдан чиқарди.

Кўргазманинг Кўкалдош мадрасасида очилишининг ҳам сабаби бор. Ёзувчи ёшлигида ана шу мадрасада таълим олганди. Кўплаб ижодкорлар таълим олган бу илм масканида эндиликда С. Айний ва Ж. Икромий ҳаёти, ижодий фаолиятига бағишланган кўргазмалар ишламоқда. Республикамиз Ёзувчилар уюшмаси бухоролик адиблар хотирасини абадийлаштириш мақсадида Кўкалдош мадрасасини ижодкорлар музейига айлантириш, шунингдек, Бухорода Фитрат уй-музейини очиш борасида ҳам тадбирлар ишлаб чиқмоқда. Тожикистон Ёзувчилар уюшмаси ҳам бу ишларга яқиндан ёрдам берадиган бўлди.

Шу куни область партия комитетида тожик адабиёти намояндалари билан бўлган учрашувда ана шу фикрлар ўртага ташланди. Областда ижтимоий-иқтисодий, маънавий, маданий соҳаларда амалга оширилаётган ишлар ҳақида сўз борди.

Область марказидаги Абу Али ибн Сино номидаги маданият саройидаги тантанали ижодий кеча қардош адабиётлар ҳамкорлиги ва Жалол Икромийнинг 80 ёшлик тўйига бағишланди. Кечани область партия комитетининг биринчи секретари Д. Ёдгоров қисқача кириш сўзи билан очди. Унда академик М. Шукуров ва Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси Бухоро область бўлимининг масъул котиби Т. Аҳмад маъруза қилдилар. Маърузачилар ҳамда сўзга чиққан И. Файзуллаев, Ҳ. Ғулом, Бухоро пиллакашлик фабрикаси ишчиси, Ўзбекистон ССР Олий Совети депутати Ф. Ваҳобова, шоирлар У. Ражаб, Б. Собир, Бухоро педагогика институти талабаси Д. Зокирова ва бошқалар адабий алоқаларни кучайтириш ҳақида, бу борада юбиляр ёзувчи Ж. Икромийнинг хизматлари беқиёслиги тўғрисида сўз юритдилар. Кеча мушоира билан якунланди.

Тожик адабиёти кунлари иштирокчилари бир неча кун давомида Бухоро шаҳри ташкилотларида, Ғиждувон, Шофиркон, Пешку районлари хўжаликларида бўлиб, меҳнаткашлар билан учрашдилар. Меҳмонлар Афшона қишлоғида бўлиб Абу Али ибн Сино музейини зиёрат қилдилар ва шу ерда катта ижодий дўстлик кечаси бўлиб ўтди.

Норбой ХУДОЙБЕРГАНОВ

МИЛЛИЙ ТАРАҚҚИЁТ ЗАМИНИ

МИЛЛИЙ ТАРАҚҚИЁТНИНГ бир манбаи дўстликда. Бироқ дўстликни бутун дунёда биздан зўр тушунадиган халқ йўқ, тарихда биринчи бўлиб Октябрь инқилоби унга мутлақо янги мазмун бахш этди, фақат совет ҳокимияти социалистик дўстликнинг чуқур илдиз отиб, кенг миқёсда равнақ топишини таъминлади, натижада барча меҳнаткашлар бамисоли бир оиланинг фарзандларидек аҳил яшаб, мисли кўрилмаган фаровонликка эришди, деб жар солиб келаётганимизга, мана, етмиш йилдан ортиқ вақт ўтди. Борди-ю, метиндай мустаҳкам улуғ дўстлигимиз бўйича жар солишда мусобақа уюштирилди, деб тасаввур қилсак, бу мусобақада бир неча бор жаҳон «рекорди»ни ўрнатишимиз мумкин эди. Тасаввур қилинг: сиз «эркин» қушсиз, аммо қанотларингизни қирқиб ташлаб, қани, бемалол парвоз қилинг, деб ҳатто юксак мукофотлар берсалар ҳам барибир учолмайсиз. Борди-ю, Октябрь инқилобининг дастлабки йилларида бамисоли озод қушлардек ҳаракат қилиб, хоҳлаган ерга парвоз этдик (бунинг қай даражада ҳақиқат эканлигини аниқлашга энди киришилди), деб ҳисобласак, йигирманчи йилларнинг иккинчи ярмидан то саксонинчи йилларнинг иккинчи ярмигача эса қўлларимиз-у оёқларимизгина эмас, фикру онгимиз ҳам «кишанлаб» ташланганди. Фаолиятимиз, хатти-ҳаракатларимиз нуқул шиору мурожаатлар, қарорлар, кўрсатмаларга бўйсундирилганди.

Дўстликнинг шундай зиддиятли, мураккаб, сирли-сеҳрли жиҳатлари мавжудки, буни ҳис этиб, яхши тушунмасдан кимнинг ким, ниманинг нима эканлигини аниқлашимиз амри маҳолдир. Яна шуниси борки, дўстликни ўз-ўзича ҳамма нарсалардан ажралиб яшайдиган туйғу деб айтиш нотўғридир. Ахир, бир миллат фарзандларигина эмас, балки ака-укалар, опа-сингиллар, ота-оналар ўртасида дўстлашиш қанчалик қийин, мураккаб бўлса, бир-бирларидан узоқ, бегона миллатлар, халқларнинг ўзаро ҳамкорлиги, бирдамлиги, қон-қардошлигини мустаҳкамлаш бундан минг карра оғир, мушкул иш! Мана шу мушкулликлар, қийинчиликларнинг моҳиятини чуқур англаб, мағзини чақиб олиш учун дўстлик, қон-қардошликнинг келиб чиқиши, равнақ топишини таъминлайдиган асосу негиз, шарт-шароитларни аниқлаб, уларнинг моҳиятини ўзгартирмасдан иш кўриш турғунлик йилларида партия ва ҳукуматимиз томонидан йўл қўйилган жиддий камчиликлардан бири эканлиги ҳозирда ошкора эътироф этилмоқда. Партиямиз мавжуд нуқсонлар, чекиниш-чекланишлар, ҳар хил «ўпирилиш»ларга барҳам беришга киришганлиги, яқинда унинг умумхалқ муҳокамасига ҳавола қилинган миллий масалага бағишланган платформасида ўз аксини топганлиги бизни қувонтиради. Унда жумладан, шундай дейилади: **«Ғоят марказлаштирилган бир хил структурага муҳтож бўлган маъмуриятчилик-буйруқбозлик системаси миллий тараққиётнинг эҳтиёжларини тобора кўпроқ даражада менсимай қўйди. Маҳкамачилик, бюрократик ўртача ҳисобда ёндашув устун бўлди. Бу эса ишлаб чиқарувчи кучларни жойлаштиришдан тортиб тил, маориф ва маданият муаммоларигача — ҳамма нарсага таъсир қилди. Умумдавлат манфаатларини ҳимоя қилиш баҳонасида республикаларнинг мустақиллиги чеклаб қўйилди, яхлит давлат тенденцияси кучайиб борди».**

Кўраяпсизми, баъзи жойларда миллий муносабатлар мураккаблашганлигига, мамлакатимизда маъмуриятчилик-буйруқбозлик системаси мутлақо ҳокимликка эга бўлганига, оқибатда моддий ҳамда маънавий, маданий бойликларни ишлаб чиқаришда фақат умумдавлат манфаатлари биринчи ўринга чиқарилиб, ҳаддан ташқари марказлаштиришга ружу қўйилганига боғланаяпти. Бунда биз партиямиз яқин ва узоқ ўтмишдаги хатоларни тўла эътироф этган ҳолда янги тафаккур талабларига кўра иш бошлаганига ишонч ҳосил қиламиз.

«Партиянинг ҳозирги шароитдаги миллий сиёсати» шуниси билан диққатга сазоворки, унда ўша енгил-елпи йўллардан боришдан воз кечилиб, дарду балоларнинг илдизи, манбаларини «Совет федерациясида туб ўзгартишлар зарур», деган нуқтаи назардан ёритишга қаратилган. Айниқса, туб ўзгартиришлар иқтисоддаги қолоқликларни, сиёсатдаги турғунликни, ижтимоий ҳаётдаги «ўпирилишлар»ни тугатишга бевосита тааллуқли экани ошкора кўрсатилади. Миллий тараққиётни таъминлаб, халқларимиз ўртасидаги дўстлик, қон-қардошликни мустаҳкамлаш учун бир қанча муҳим йўналишлар берилади. Биринчидан, Иттифоқ ва республикаларнинг вазифа доираларини ҳамда ўзаро мажбуриятларини аниқ белгилаш зарурки, бунинг етакчи нуқталаридан бири қуйидагича изоҳланади: **«Сиёсий тузум асосларини ўрнатиш ва ривожлантириш, мамлакат мудофааси ва хавфсизлигини таъминлаш, ташқи сиёсатни амалга ошириш, экономика, фан ва маданият соҳасида шахснинг мавқеи, интеграция жараёнларидан самарали фойдаланиш ва ўзаро ёрдамни ташкил этиш соҳасидаги умумий вазифаларни мувофиқлаштириш ва ҳал этиш учун зарур бўлган ваколатлар Иттифоққа берилиши керак».**

Муаммонинг шу тахлитда талқин этилиши умуман олганда эътироз туғдирмайди, аммо республикалар «сиёсий тузум асосларини ўрнатиш ва ривожлантириш»га бефарқ бўлиши керакми? Ташқи сиёсатни амалга оширишга-чи? Экономика, фан ва маданият соҳасида шахснинг мавқеини белгилашда улар иштирок этмайдими?

ТЎҒРИ, Иттифоқ мамлакатимиздаги сиёсий тузум асосларини ўрнатиб, қандай ташқи сиёсат олиб боришни белгилашда етакчи, ҳал қилувчи ўринни эгаллаши зарур. Бироқ бунда республикаларнинг қатнашиши, қатнаш-

Давоми иккинчи бетда

МАРОҚЛИ УЧРАШУВ

Республика маданият ходимлари малака ошириш институти тингловчилари ва профессор-ўқитувчилар коллективи билимлар куни муносабати билан ўтказилган даврага СССР халқ депутати, Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмасининг биринчи котиби Одил Ёқубов, маданият ходимлари касаба союзи марказий комитетининг раиси М. Тўлаганова, Ўзбекистон ССР Маданият министрлиги маданий-маърифий ишлар бошқармасининг бошлиғи К. Азимов, ТошДУ қошидаги малака ошириш институти ректорининг муовини А. Жалоловни таклиф этди.

Меҳмонлар тингловчилар ва профессор-ўқитувчилар коллективини янги ўқув йили билан табрикладилар, республика маданият муассасалари олдида турган муҳим муаммолар ва уларни ҳал этиш йўллари ҳақида фикрлашдилар.

Савол-жавоб тарзида ўтган суҳбатда маданиятимизнинг долзарб муаммоларига эътибор қаратилди. СССР халқ депутати Одил Ёқубов мамлакатимизда, хусусан республикамиздаги ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-маънавий вазият, СССР халқ депутатлари съездидаги кўламли мулоҳазалардан келиб чиқиб, ҳозир ҳам турғунлик иллатларидан қутулиш қийин бўлаётганлиги, бир жойда депсиниб қолаётганимиз, тарихий қайта қуриш жараёни, ошкоралик сиёсати онгимиздаги темир қалқонни, жуда секинлик билан бўлса-да, парчаланаётганлиги ҳақида, ижобий томон силжишлар бўлганлиги ҳақида гапирди. Ҳозирги паллада инсоний қадриятлар ҳақида жиддий ўйлайдиган вақт келганини таъкидладилар. Бу ўринда идеологиямизнинг жойлардаги масъул кишилари маданий-маърифий ишлар билан янада жиддий шуғулланишлари, айниқса, ажойиб миллий урф-одатларимиз ва анъаналаримизни тиклаш борасида собитқадамлик билан иш олиб бориш лозимлиги айтиб ўтилди.

Б. АМИНОВ

КПСС МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИНИНГ ПЛЕНУМИ ОЛДИДАН

ХАЛҚНИНГ ЧИРОҒИ

Инсон бир умр ўзи билиб билмаган ҳолда эртасидан нимадир кутиб яшайди. То томирларида қон қайнаб турар экан, бу умид уни тарк этмайди. Чин миллат кишиси кенг доирада мушоҳада юритади, ўтмишига суяниб, келажагига ишониб амалия кўрсатади.

Кечагина «зўрлик билан қилинадиган зулм ўрнини пора олган, ижтимоий халқимизнинг энг асосий воситаси қилич эмас, пул бўлиб қолган» /Маркс, Энгельс/ бизнинг даврда бугун қайта қуриш меваларига ҳақиқат, адолат зиёларига ташна миллатимиз вакиллари она тилимиз тақдири учун курашмоқдалар. Унинг мустақиллиги учун жон фидо қилишга ҳам тайёр ҳолатдалар. Зеро, миллатнинг миллат сифатидаги биринчи аломати ТИЛ! Буни шарқ фозилу дониш-файласуфлари ҳам, ғарб марксистлари ҳам бирдек тан олишган.

«Ирқий, қавмий, жуғрофий, сиёсий, иродий кучлардан устун келадиган ва уларга ҳукм ўтказадиган, бизни миллат сўзига боғлаб турган надир?» — деб савол беради буюк шоир ва олим Зиё Гўкалп. Ва бу саволга ўзи шундай жавоб келтиради: «Социология илми шуни таъкидлайдики, бу боғлаб турган нарса — тарбия, маданиятда, яъни туйғуларда иштирок жараёнидир. Инсон энг самимий, энг ички туйғуларини пок тарбия пайтида олади. То бешикда экан, эшитган аллаларида она тилининг таъсири остида ўсади. Натижада энг кучли севганимиз тил — она тилимиздир. Руҳимизга вужуд берган бутун дин, ахлоқ ва гўзалликни ўша тил воситаси-ла олганмиз».

Миллатнинг, халқнинг келажаги биринчи галда фақат она тилга боғлиқлигини сўзи бошқа, амалдаги иши бошқа «мустабид шоҳ» И. В. Сталин ҳам рад этмайди. У «Миллий масала ва ленинизм» асарида «. . . миллионларча халқ оммаси маданий, сиёсий ва хўжалик тараққиёти бобида фақат она тилида, миллий тилда янгидан-янги муваффақиятларга эриша олади» деб ёзади.

Тарихдан аён: қанча-қанча миллатлар йўқолиб кетганлар. Ўтмишидан ном-нишон қолмаган. Бундай халқларнинг узоқларни кўзлаган ҳаётий ғоялари бўлмаган, буюк сарварлари бўлмаган, ҳамжиҳатликлари, тотувликлари бўлмаган. Куч эса ҳамиша бирликда! Куч бир-бирини иззат-ҳурмат қилишда, севишда, халқ сифатида ўзини тарбиялаб бораверишда! Камолотга интилмаган халқ халқ эмас!

Албатта, бу ерда халқнинг маънавий фаолиятини назарда тутаяпман. Қайси бир халқ дунёдан йўқолиб кетган экан, биринчи галда ўша халқнинг она тили йўқолган! Бунга мисол тариқасида инсоният тарихидан ҳозирча бизга маълум бўлган энг қадимий шумер давлатини кўрсатиш мумкин. Бу серқуёш ўлка Месопотамия ерларида жойлашган бўлиб, Осиёнинг икки улкан дарёси Дажла ва Фротнинг суви билан таъминланган, унда олти минг йил аввал қадимги даврнинг буюк цивилизацияси —шумер давлати вужудга келган. Шумерлар цивилизацияси ассирийлар, бобиллар. оккадлар цивилизациясидан кексароқдир, санъати, адабиёти юнонларникидан қадимийроқдир. Пифагор теоремасини шумер математиклари ўша пайтдаёқ исбот қилган.

Ана шу шумер халқи тилидан бизга фақат «сопол китоб»ларга битилган афсонавий Нух, аниқроғи, «Библия»даги Нух ҳамда Гилгамеш ҳақидаги шеърий парчаларгина етиб келган.

Туркий, яъни ҳозирги она тилимизнинг қадимийлиги ҳақида кўп гапириб ўтирмайман. Ва лекин Қутайба босқинларидан кейин она тилимиз келажаги учун курашган буюк тилшуносимиз Маҳмуд Кошғарий номини эслатмай ўтиш ножоиздир.

«Худо давлат қуёшини турклар буржида яратди. Фалакни ҳам шулар мулкига мослаб айлантирди. Уларни турк деб атади, мулкка эга қилди, уларни замонамизнинг хоқонлари қилиб кўтарди. Замон аҳлининг ихтиёр жиловини шулар қўлига топширди, халққа бош қилди, буларни тўғри йўлга юришга қодир қилди. Буларга қарашли кишиларни ғолиб қилди. Уларга қарашли кишилар мақсадларига етиб, бебошлар ҳалокатидан қутулди. Уларнинг ўқларидан сақланмоқ учун уларнинг хатти-ҳаракатларини маҳкам тутмоқ ҳар бир ақлли кишига лойиқ ва муносибдир. Буларга яқин бўлиш учун энг асосий йўл — уларнинг тилларида сўзлашишдир, чунки улар бу тилда сўзлашувчиларга яхши қулоқ соладилар, ўзларини яқин тутадилар, уларга зарар бермайдилар. Ҳатто улар ўз паноҳида турган бошқаларнинг гуноҳини ҳам кечиб юборадилар» («Девону луғотит турк»дан).

Бугунги кунда адабий жамоатчилик ўртасида гоҳи-гоҳида «тилимизни форсчадан, арабчадан тозалаш» ҳақида гап кетиб қолади. Аммо, менинг назаримда бу бирёқлама, хато қараш. Биз эски ўзбек имлосига қайтишимиз жоиздир! «Биз тарихимиздан узилиб қолган халқмиз... Ҳаётнинг пасту баландини тушунганимиз сари бу масала юзага чиқиб қолаяпти. У чуқурлашиб бораверади»., («Гулистон», 1989 й, № 7). Битта Абу Райҳон Беруний номли Шарқшунослик институтида тўпланган қўлёзмалар ҳозирги кунда 18 минг томдан ошиб кетибди.

Тил либоси — имло! Тилимиз либосидан айирувчилар, кўпчилик таъкидлаганидек, 30-йилларда пайдо бўлгани йўқ. Унинг илдизи XIX асрнинг иккинчи ярмидаги чор Россиясининг Туркистондаги мустамлакачилик сиёсатига бориб тақалади.

Ўттиз беш йил Туркистонда яшаган, Самарқандга губернаторлик қилган чор маъмури Н. С. Ликошин («Полжизни в Туркистане. Очерки быта туземного населения». Санкт-Петербург, 1917 г.) нинг ёзишича, Туркистоннинг собиқ генерал губернатори барон Вревский 1891 йил ўлка вилоятлари ҳарбий губернаторларига йўллаган махфий хатида қуйидаги кўрсатмани берган: «... ишни, жаноблар, шундай ташкил қилиш пайти келдики, маҳаллий халқ (туземцы) рус ва фақатгина рус мактабида ижтимоий фаолият ва давлат хизмати учун зарур билимлар маскани ва тарғиботчиси тимсолини кўришсин, ва айни вақтда анъанавий мактаб ва мадрасадан олган билимларининг ҳозирги давлат ва ижтимоий тузумга яроқсизлигини англаб етишсин», (56-57-бетлар). Қарангки, чор генерал губернатори тарихий маданиятимизни, она тилимизда талим олишни очиқдан-очиқ тақиқлаган ёки миллий мактаб—мадрасаларни ёпишни тавсия қилмаяпти, балки уларни фақатгина «ижтимоий ва маъмурий фаолиятда кераксиз» қилиб қўйишни маслаҳат бераяпти. Яна шу юқорида кўрсатилиб ўтилган нашрда айтилишича, Н. П. Остроумов томонидан ишлаб чиқилган эски ўзбек алифбосини рус алфавити билан алмаштириш плани бўлган. Бу план нимагадир ўз пайтида амалга оширилмай қолган.

Аммо «... мамлакатда она тилида кўп мактаблар очиш керак, уларни она тилини биладиган ўқитувчи кадрлар билан таъминлаш керак», «... бошқарув аппаратларининг ҳаммасини, партия ва касаба союзларидан тортиб давлат ва хўжалик аппаратларигача миллийлаштириш, яъни уларни состав жиҳатдан миллий қилмоқ керак», «... она тилида матбуотни, театрлар, кино ва бошқа маданий муассасаларни кўпайтирмоқ керак...», деган Сталин ва у бошлиқ маҳаллий «раҳнамолар» уни минг либосда турланиб, боплаб амалга оширдилар. Бу сиёсий «ўйин»лар оқимига қарши турганларнинг тақдири бугун барчага маълум!

Дарҳақиқат, миллат тили ривожи — маорифнинг ривожидир. Маориф ривожисиз ҳеч бир миллат, ҳеч бир давлат туб таянчга, яшаб қолишдек пойдеворга эга бўлолмайди!

Бизга маълумки, ҳозирги кунда бутун дунё халқлари ҳавас билан (баъзилар ҳасад билан) қараб турган Япония XX аср бошида фақат маориф воситаси орқали оз фурсатда улкан юксалишларга эришди. Бу юксалишнинг асосий боиси ўзининг барча куч-қудратини маориф соҳасига йўналтирганлигидадир. Буни Туркия мисолида ҳам кўришимиз мумкин.

Маориф ривожи эса, аёнки, ўзлигини танишга, миллий маданиятни, миллий саноатни ривожлантиришга, ватаннинг ишлаб чиқариш қувватини оширишга, давлат ҳаракатларини халқ орзу-интилишлари, мурод-мақсадлари билан бирлаштиришга олиб келади.

Ўз-ўзидан кўриниб турибдики, тўла маънодаги ҳуқуқсиз тилли халқнинг келажаги йўқ! Ўзбекларда «чироғи ўчган халқ» деган ибора бор. Зеро, она тилсиз халқ — чироғи ўчган халқ.

Бугун ошкоралик, қайта қуриш замонида кўп миллатлар тиллар борасида ҳам Ленинга мурожаат қилмоқда.

В. И. Ленин: «Кимки миллат ва тилларнинг тенг ҳуқуқлигини эътироф этмаса ва ҳимоя қилмаса, ҳар қандай миллий зулмга ёки тенг ҳуқуқсизликка қарши курашмаса, ундай киши марксист эмас, ундай киши ҳатто демократ ҳам эмас!» («Миллий масала тўғрисида танқидий мулоҳазалар» мақоласидан).

Ҳақиқат аён: ЎЗБЕК ТИЛИГА давлат тили ҳуқуқи берилиши — зарурият!

Азим СУЮН

МИЛЛИЙ ТАРАҚҚИЁТ ЗАМИНИ

Боши биринчи бетда

ганда ҳам мустақил овози, ўз мустақил фикри, муносабатини намоён қилиши, пировардида Иттифоққа таъсир ўтказиши шарт-ку, ахир! Айниқса, иқтисодий, ижтимоий, маданий ҳаёт муаммоларини ҳал этишда фақат Иттифоқнинг ўзи республикалар манфаатларини ҳисобга олмасдан, улар билан маслаҳатлашмасдан шу соҳадаги масалаларни мутлақо ҳоким тарзида ечаверса, бу яна турғунлик даврини тирилтириш деган маънони англатади-ку! Ҳолбуки, ҳозир муҳокамадан ўтказилаётган партиявий ҳужжатнинг ўзида **«Республикаларнинг суверен социалистик давлат мақомига мос келадиган барча ҳуқуқлар уларга берилиши лозим. Республикалар ўзлари ихтиёрий равишда Иттифоқ тасарруфига топширган масалалардан ташқари давлат турмуши ва ижтимоий турмушнинг барча масалаларини ҳал қилишга ҳақлидирлар»**, дейилган.

Хўш, республикаларга суверен социалистик давлат сифатида қандай ҳуқуқлар берилади? Улар қайси масалаларни ечишни ўз ихтиёри билан Иттифоққа топширади-ю, қайси бирларини ўзларида олиб қолади?

Бу саволларга илмий жиҳатдан аниқ ва ҳаққоний жавоб қайтариш зарурлиги Иттифоқ билан республикаларнинг ўзаро иқтисодий муносабатларини белгилашда яққол намоён бўлади. Республикаларнинг ўз тақдирини ўзи белгилайдиган суверен ҳуқуқи партиявий ҳужжатда қуйидагича изоҳланади: **«Иттифоқдош республика территориясидаги ерлар, ундаги конларга, ўрмон, сув ва бошқа табиий ресурсларга эгалик қилиш ва тасарруф этиш ҳуқуқига эга бўлиши керак. Шу билан бир вақтда ана шу ресурслардан фойдаланишнинг, шу жумладан, умумдавлат, республикалараро манфаатларни ҳамда мамлакат мудофааси ва хавфсизлиги манфаатларини ҳисобга олиб, фойдаланишнинг умумиттифоқ асосларини белгилаш ҳуқуқини ССР Иттифоқига бериш лозим бўлади».**

Қаранг-а, республикаларнинг ўз еридаги барча табиий бойликларга эгалик қилиши, яъни хўжайин бўлиши эътироф этилмоқда! Бунга хурсанд бўлмасдан иложингиз йўқ, аммо бу хурсандчиликка нимадир халақит бераётганга ўхшайди. Гап шундаки, кимки нимага эгалик қилиб, хўжайин бўлса, ундан ўз хоҳиши, эҳтиёжларига мувофиқ фойдаланиши зарур деган маъно англашилади. Лекин мазкур ҳужжатда масаланинг шу жиҳатига аниқлик киритилмабди. Унда қайд этилишича, республика бойликлари ресурсларидан фойдаланиш ҳуқуқи Иттифоққа, яъни Марказга берилади. Буни қандай тушуниш керак? Айтайлик, сен ўз уйингдаги молларга, енгил автомашина ёки сигир-қўйлар, отларингга ўзинг эгалик қилавер-у, бироқ улардан қачон, қандай мақсадда фойдаланиш масаласини ўзинг эмас, балки давлат ҳал қилади, деган фикр туғилмаяптими?

Бу ҳолда республикаларнинг ўз тақдирини ўзи ҳал қиладиган суверен социалистик давлат даражасига кўтарила олиши амримаҳолдир. Республикаларга уларнинг территориясидаги барча табиий бойликлар, ресурслар, имкониятларга эгалик қилиш билан бирга улардан мустақил фойдаланиш ҳуқуқи берилмаса, ҳеч қандай хўжалик ҳисоби иқтисодий тараққиётни таъминлай олмайди. Тўғри, республикалар ўз ер-суви, табиий ресурсларидан мустақил фойдалансинлар-у, бироқ фақат ўзининггина эмас, Иттифоқнинг ҳам фойдасини кўзласин. Масалага шу нуқтаи назардан ёндашиб, улар ўртасида махсус шартномалар тузилса, ҳар иккала томоннинг тенг ҳуқуқли, мустақил ҳамкорлик қилиши қонунлаштириб қўйилса ва бунга қатъий риоя қилинса, чинакамига қайта қуришга эришиш мумкин. Бунга ишонч ҳосил қилиш учун мисол тариқасида Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети, республика Олий Совети ҳамда Министрлар Советининг «Колхозчилар, совхозларнинг ишчилари, гражданларнинг шахсий ёрдамчи хўжаликларини ва якка тартибда уй-жой қурилишини янада ривожлантириш тўғрисида»ги қароридан бир-икки нуқтасини шарҳлашнинг ўзи кифоядир, деб ўйлайман. Мазкур қарорнинг бошидаёқ қуйидаги муҳим бир қайдга дуч келамиз: **«Шахсий ёрдамчи хўжаликлар ижтимоий ишлаб чиқариш билан интеграциялаш афзалликларидан фойдаланиб, ердан янада самарали фойдаланмоқда ҳамда ҳар гектар ер ҳисобига колхоз ва совхозларга нисбатан 3—4 баравар кўп ялпи маҳсулот олмоқда».**

ШУНДАЙ ЭКАН, нега энди дастлаб бир колхоз ёки совхоз, сўнгра район, ҳатто область ерини тажриба учун ижара пудрати сифатида деҳқонларга, умуман деҳқончилик билан шуғулланишни хоҳлаган меҳнаткашларга бериш мумкин эмас? Борди-ю, шундай қилинса, озиқ-овқат маҳсулоти йилига 3—4 марта кўпайиб, бу борадаги қийинчиликларга барҳам беришимиз осонлашмасмиди?

Имоним комилки, тезлашарди, осонлашарди, бундан ҳукумат ҳам, халқ ҳам наф оларди, ҳаётимиз сўзда эмас, амалда фаровонлашарди! Афсуски, республика бундай қилиш ҳуқуқига эга эмас. Унинг «қўли»нигина эмас, балки руҳи, онгу тафаккурини Марказий планлаштириш, режалаштириш маҳкамаси «боғлаб» қўйибди! Марказ, яъни Иттифоқнинг моддий ҳамда маънавий, маданий бойликларни ишлаб чиқаришдаги яккаҳокимлигини тугатиш учун биринчи галда барча соҳалардаги планлаштириш, режалаштириш ишларини бевосита бу жараённинг бевосита иштирокчилари зиммасига юклаш шарт. Буни яхшироқ тушуниш учун юқорида тилга олинган қарорнинг яна бир нуқтасига эътиборни жалб этаман: Унда Ўзбекистон қишлоқларида «240 минг оиланинг ер участкаси йўқ. 1800 мингдан ортиқ хонадон эса уй-жой қуриш ва қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш учун ўз ер участкаларини кенгайтиришга жуда муҳтож» деб таъкидланиб, 1990 йил 1 январгача ер участкалари бўлмаган колхозчилар, совхоз ишчиларини, 1991 йил январгача эса меҳнаткашларнинг уй-жой қуриш ва шахсий ёрдамчи хўжаликларни юритиш учун ерга бўлган эҳтиёжларини (бунинг ҳажми, кўлами 0,25 гектар қилиб жуда оқилона белгиланган) тўла-тўкис қондириш вазифаси тегишли ташкилотларга юкланган. Меҳнаткашларнинг ерга эҳтиёжи тўла-тўкис қондирилса, қандай яхши! Аммо шу давр ичида пахта майдонлари кескин қисқартирилмаса, шахсий хўжаликларнинг ерга эҳтиёжларини қондириш асло мумкин эмас-ку?

Ўзбекистон Коммунистик партияси Марказий Комитетининг XVI пленумида 1990 йилдан пахта плани 1,5 миллион тонна тола ҳисобида (бу тахминан 4 миллион 500 минг тонна пахтадир) белгиланиши айтилди. Келгусида режалаштириш республиканинг ўз ихтиёрига топширилади, деган фикрдан биз айниқса мамнунмиз. Шу маънода республикага тўла иқтисодий мустақиллик, эркинлик берилишини талаб қилишга ҳақлимиз. Ва у ҳозир муҳокамадан ўтказилаётган партиявий ҳужжатда ҳам янада аниқ ва қатъий акс этиши зарур. Чунки, у фақат Ўзбекистонимизгагина эмас, балки барча қардош республикаларга тўла тааллуқлидир.

Умуман, ҳаётнинг барча соҳаларига доир масалаларни ечишда республикаларга тўла мустақиллик, эркинлик берилиши миллий жабҳалардаги зиддиятлар, тўқнашувлар, низоларни бартараф этишга ҳам қулай имконият туғдиради. Бунинг қанчалик муҳим аҳамият касб этишини тасаввур этиш учун Фарғона фожиасини эслаб ўтайлик. Бу фожиани келтириб чиқарган сабаблар, омиллар мамлакатимизнинг турли бурчакларида, жумладан, Тоғли Қорабоғ, Тбилиси, Сумгаит, Абхазия, Янги Узен каби жойлардаги тўқнашувлар, зиддиятлар, низоларнинг асосига муштаракдир. Буни партиямизнинг миллий сиёсатини белгиловчи платформаси лойиҳасида яққол кўрамиз: **«Миллий ўзига хосликка лоқайд қараш, кўпгина ижтимоий муаммоларнинг ҳал қилинмаганлиги миллий онгда оғир акс этди, ранж-алам туйғуларини келтириб чиқарди, бундан кўпинча вазиятни кескинлаштириш учун фойдаланилди, бу аҳвол миллий экстремизм учун ҳаётбахш муҳитни вужудга келтирди. Буларнинг ҳаммаси мамлакатнинг бир қанча регионларида миллий муаммоларга кескин тус берди, шу ерда тўпланиб қолган зиддиятлар бошланган қайта қуриш жараёнини чигаллаштирди».**

Қандай салмоқли, ҳаққоний фикр! У баъзан рўй бераётган миллатлараро тўқнашувларнинг илдизи, биринчи навбатда, ижтимоий-маънавий, иқтисодий ва миллий муаммоларга лоқайд қаралиб, уларнинг ечилмаганига бориб тақалишини ишонарли кўрсатаяпти. Ваҳоланки, айрим шахслар, бутун Фарғонани миллатчилар босиб кетган, улар реакцион дин вакиллари билан бирга ўша ерда яшаётган қардош халқларни, биринчи галда русларни қириб ташлаб, совет ҳокимиятини ағдариб ташлаш, сўнгра қандайдир «ислом давлати»ни тузиш учун курашдилар, деб жар солдилар.

Масалага бундай қараш мутлақо нотўғри эканлигини партиямизнинг миллий сиёсатини белгиловчи платформадан келтирилган сўзлар исботлаб турибди. Энг муҳими, бу платформа лойиҳаси халқларимиз ўртасидаги дўстлик, қон-қардошлик, ҳамкорликни янада мустаҳкамлаб, ҳар томонлама ривожлантириш заминини кўрсатмоқда. Борди-ю, мана шу заминни ташкил этувчи иқтисодий, ижтимоий, маънавий омилларнинг софлиги таъминланса, миллатлараро низолар, зиддиятлар, тўқнашувларнинг олдини олиб бўлмасмиди?

Ўйлайманки, олдини олиб бўларди.

БУНДАН ЙИГИРМА ЙИЛ олдин республика пахта етиштириш планини кескин қисқартириб, табиат муҳофазасини таъминлайдиган амалий тадбирларни кўрса, турмуш тарзини яхшилаш учун пахтани давлатга сотиш нархини оширса, колхозчилар, совхоз ишчиларига кўпроқ ер берса, ишсизликка йўл қўймайдиган ишлаб чиқариш корхоналарини қурса демократия ва мустақиллик асосида иш олиб борса, бу тўқнашувлар бўлмаслиги мумкин эди.

Афсуски, қонли тўқнашувлар бўлди, фожиалар рўй берди. Негаки, уларни туғдирган чигал, иқтисодий, ижтимоий, маънавий муаммоларни республика ўзича мустақил ҳал қилиш ҳуқуқига эга эмас эди. Оқибатда жуда катта зарар кўрилди. Гап бир қанча муддатга қишлоқ хўжалиги, саноатдаги ишлар тўхтаб қолиб, миллион-миллион сўмлар шамолга совурилганидагина эмас. Минглаб одамларнинг қалби яраланди, қанча қора кўзлар билан бирга месхети турклари, бошқа миллат вакиллари ҳалок бўлди...

Партиянинг миллий сиёсати платформаси маълум даражада бундай ҳоллар такрорланмаслигига кафолат беради. Бу айниқса, **лойиҳада** миллий тиллар **масаласини** [illegible] қилишда кўзга яққол ташланади: **«Иттифоқдош ёки автоном республикага ном берган миллатнинг тили давлат тили деб эътироф этилиши мақсадга мувофиқлиги ёки номувофиқлиги тўғрисидаги масала шу республикалар ихтиёридадир».** Тўғри, ҳар бир миллат ўз тилининг тақдирини ўзи ҳал қиларкан, буни ҳақиқий мустақиллик деб ҳисоблаш мумкин. Лекин ҳар қандай мустақиллик қонунлаштирилиб, амалиётга татбиқ этилгандагина ўзини оқлайди. Дарвоқе, ҳозирда ҳам миллатлар, элатлар, халқлар ўзининг ижтимоий, иқтисодий, маънавий тараққиётини белгилаши эътироф этилади. Бироқ кўпинча бу фақат сўзда эди.

Лойиҳада яна бир нуқта диққатимизни жалб этади: «Давлат тили мақоми шу тил ижтимоий ва маданий вазифаларининг кенгайишини, бунинг учун зарур бўлган моддий-техникавий, кадрларга оид педагогик ёки бошқа масалаларни ҳал этишни, маҳаллий тилни ўрганишда бошқа миллатларга мансуб кишиларни рағбатлантириш ва уларга ёрдам беришни англатади».

Бу чўзиқ жумлани: **«Давлат тили мақоми шу тил равнақи учун ҳамма соҳаларда қонуний имтиёз билан таъминланади»** деб ўзгартириб, қисқартириб ёзилиши мақсадга мувофиқдир. Муайян халқ тили қандай қилиб «ижтимоий ва маданий вазифаларини кенгайтириб», тараққиёт даражасини, салмоғини орттиради, агар унга қулай шарт-шароит, имтиёзлар берилмаса?! Тилга давлат мақоми берилиши шу тилга имтиёзлар берилади, шарт-шароит яратилади, деган маънони англатади. Ўзбек тили етмиш йилдан ортиқ муддат ичида рус тилининг «соя»сида қолиб, турғунлик касалига мубтало бўлди. Энди унинг шу касал, дарддан фориғ бўлиши учун имтиёзлар, қўшимча имкониятлар керак.

Айрим ўртоқлар газеталар, баъзан радио, телевидение орқали чиқиш қилиб, масаланинг жиҳатига яхши тушунмасдан рус ва ўзбек тилини давлат тили ҳуқуқи билан таъминлашга даъват этмоқдалар. Борди-ю, шундай бўлса, яна ўзбек тили жабрланиши, қолоқликка маҳкум этилиши билан уларнинг иши йўқ. Чунончи, «Правда» газетасида каминанинг мақоласи (1989 йил, 25 август) билан ёнма-ён Олмалиқ шаҳридаги 12 одамнинг (негадир буларнинг исм-фамилиялари, қ а ерда ишлаши, қайси миллатга мансублиги кўрсатилмаган) худди шунга ўхшаш фикрни ифодалаган мактубидан бир парча босилди. Унда ўзбек тилида илмий-техник тушунчаларни, фикрларни англатиш учун сўзлар топилмайди, дейилади. Бундан мактуб эгалалари ўзбек тилининг қанчалик бой, ранг-баранг, салмоқли эканлигини билмасдан тилимизни, халқимизни беҳурмат қилаётгани, камситаётгани яққол сезилиб қолган. Бу ўз манфаати ҳақида қайғуришдан бошқа нарса эмас.

НЕГА ЎЗБЕКИСТОН ЁКИ бошқа қардош республикаларда яшаётган рус ўртоқларимиз маҳаллий халқ тилини, масалан, ўзбек тилини ўрганиш, ўзлаштиришга қарши чиқиб, фақат ўз она тилимизда иш олиб борамиз, деб бонг урмоқдалар? Биз эса она тилимиз билан чекланмасдан рус тилини ҳам тўла ўзлаштириш учун курашамиз? Ахир, мен масалан, рус тилини яхши билмасдан рус ўртоқлар билан қандай қилиб чин маънода дўстлашиб, ҳақиқий ҳамдарду ҳамкор бўламан? Шундай экан, республикамиздаги русларнинг ўзлари сизларнинг тилингиз бизнинг тилимизнинг якка ҳокимлиги оқибатида жуда кўп жабр кўрди, ривожланишдан тўхтади, энди унга давлат тили мақомини бериб, керакли имтиёзлар билан таъминлайлик, дейиши фарзу қарз эмасми?..

ТИЛИМИЗНИ ҲАККА ЧЎҚИГАНМИ?

Боши биринчи бетда.

бир қаторда юз кишилик жамоа орасида битта ўзга тилли одам бўлса ҳам ўшанинг тилида гапирилмаса ғайри қонуний деб ҳисобланди. Андиша ва ўзгага ҳурмат туфайли яримта-юримта, чала-чулпа бўлса-да, ўша тилда гапирилди. Ишчи, деҳқон, талаба, зиёлининг ўз она тилида ёзилган аризаси катта-кичик амалдорлар томонидан инобатга олинмади. Бунинг натижасида қанча-қанча норозилик, дилозорлик юз бермади. Шунинг учунми, «Ўзбек тили оила тили бўлиб қолди», дейилмоқда. Бу ҳам нотўғри. Ахир биз оилада ҳам, болам боғча, мактабда қийналмасин, деб фарзандларимиз тил ўргансин, деб байналмилал тилда гаплашадиган бўлдик-ку. Бинобарин, болаларимиз ўз тилида чала муллаю тили яримта бўлиб қолдилар. Бу соҳада учинчи марта қабул қилинган алифбомизнинг ҳам хизмати катта. Мамлакат халқлари ёзувини «унификациялаш» баҳонасида, зонал тиллар яратишни тезлаштириш мақсадида турк тилли миллатларнинг алифбоси уч марта ўзгартирилди. Халқимиз уч бор саводсиз қилиниб, уч бор қайта савод чиқарди. Охири рус алифбоси ёзувига ўтдик. Афсуски, бизнинг Фахри Камолга ўхшаган тилбузарларимиз янги алифбомизни соқов тилга мослаб бузиб туздилар. Бу алифбода ўзбек тилига хос нафис, нозик оҳанглар қўполлашиб, оҳангини, ҳатто маъносини ўзгартириб юборди. Русча таълим олган ўзбек болалари икки алифбони қориштириб, икки тил оҳангини алмаштириб гапрадиган, «ол!» дейиш ўрнига «ўл» деб талаффуз қиладиган бўлиб қолдилар.

Тилимизни «интернационал сўзлар билан бойитамиз» дегувчи сохта тараққийпарвар чала муллаларимиз бўлар-бўлмасга, эҳтиёжсиз равишда ҳам ёзувимизга, жонли тилимизга ўзга сўзларни киритавердилар. Бу ҳол маданиятимизни турғунликда тутди ва анча орқага суриб юборди.

Халқ тилини ислоҳ қилиб бўлмаганидай уни зўрма-зўраки «бойитиш» ҳам ярамайди. Бир вақтлар «зонал тиллар яратиш» жараёнида қўйилган хато қаторида турмуш тақозоси билан ҳаётимизга кириб келган байналмилал сўзларни ясама ўзбекча қилиб ишлатувчилар ҳам бўлди. Самолётни — учмапойиз, тракторни — ўт омоч, паравозни — «ўтхона» деб кўрдилар, аммо буни халқ қабул қилмади. Кейинча бунинг тескариси юз берди. Натижада соф жарангдор, бой-бадавлат ўзбек тилини курмак босиб кетди.

Халқ маданияти, миллати, давлати, ўзлиги ҳам тил билан белгиланади. Тил — дил ифодаси, дил — тил билан оҳангдош. Тил билан дил хислат, хосият, хусусият ўзгалик, яъни миллий характерни англатади. Миллий тил яхлитлиги — ҳар бир халқнинг туғи — байроғи, ифтихори, шон-шарафи ва давлати демакдир.

Замона зайли билан ўз мавқеини йўқотган миллий тиллар қайта қуриш шарафи билан ўз ўрнини топмоқда. Иттифоқимизда кўпгина жумҳуриятларда миллий тиллар давлат тили, деб эълон қилинди. Бизнинг Ўзбекистонда ҳам ўзлиги йўқотилган ўзбек тилини қайтадан давлат тили деб эълон қилиш ҳаракати бошланди. Негаки уч марта алифбо ўзгартириш ўзбек аҳолисининг маданий тараққиётини сўқмоқлару боши берк кўчаларга киритиб юборди. Эски ўзбек алифбосини йўқотиш минг йиллик меросимизни йўқотишга мўлжалланган эди. Шундай ҳам бўлди. Қадимги нодир асарлар, қўлёзмалар тарихий маданий хазинамиздан халқимиз бенасиб қилинди. Ўзбек халқини араб алифбосида ёзадиган барча Шарқ халқлари, яқин қўшни халқлар билан алоқа қилишдан маҳрум этди. Янги алифбо унификацияси — зонал тилга кўчиш йўли ўзбекча фикрлашни қийинлаштириб қўйди. Натижада ўзбек тили таржима тилига айланди. Вақтли матбуот тили ана шундай тил бўлиб қолди. Чалама-чакки, пала-партиш сўзлар йиғиндисидан иборат ясалган узундан узоқ жумлалардан бирон бир маънони аниқ тушуниш мушкул. Айниқса, муҳим расмий ҳужжатлар, ҳатто маъруза ва нутқлар тили мураккабдан мураккаб нўноқ жумлалар тизмасига айланиб қолди. Муҳим бир ҳужжатда «Бизнинг энг қимматбаҳо бойлигимиз бўлган одамлардан ўч олиш...» деб ёзилиши ўзбек тилининг чулчут тилига айланиб қолганидан бир намуна, холос.

Ҳамма ўзбек тилининг ўз ҳуқуқи тикланишини орзу қиларди. Чунки, ўзбек тилини ўз юртида давлат тили, деб эълон қилиш унинг улуғ инқилобгача ва инқилобдан кейин янги ҳокимият даврида эга бўлган ўз ҳуқуқини қайта тиклаш эди. Ниҳоят, «тиллар ҳақида» янги қонун лойиҳаси майдонга чиқди.

БУ ЛОЙИҲА тўғрисида муҳокама, мунозара боряпти, ўринли мулоҳазалар ва жиддий таклифлар айтиляпти. Лойиҳа хом деяптилар. Лойиҳа лойини соз тупроқдан ясаш керак, деяптилар. Бу гапларнинг кўпига мен ҳам қўшиламан, шу билан бирга ўз фикримни ҳам илова қилмоқчиман.

Бу «лойиҳа» менга бир ўқишдаёқ ўтмишнинг бир воқеасини эслатди. Эмиш бир шаҳар ҳокими қушни яхши кўраркан, фуқаро унга лайлак тортиқ қилибди. Ҳоким лайлакни кўриб «шу ҳам қушми, бўйни мунча узун», деб бўйнини кесибди, оёқлари бир қулоч-ку, деб оёқларини кесибди, сўнгра думини юлиб олибди-да «мана энди қуш бўлди» дебди. Ўхшатиш жоиз бўлса, кимдир бу лойиҳанинг бош-оёғини кесиб, патини юлиб, мана энди лойиҳа бўлди, деб ўртага ташлаганга ўхшайди.

Лойиҳа жуда яхши ният, яхши ҳиммат, катта меҳнат билан юзага чиққан, аммо уни бекаму-кўст деб бўлмайди. Унинг сарлавҳаси чокидан тўкилиб турибди. Кўпчилик бир оғиздан айтаётганидай бир республика, яъни Ўзбекистон ССР бирварақайига барча тиллар ҳақида Қонун чиқаришга ваколатлими? Унинг ўрнига лўнда қилиб «Ўзбек тилига жумҳурият ўрамида давлат тили ҳуқуқи бериш тўғрисида қонун» дейилса чиройли чиқарди ва ҳақиқат тикланарди, демоқдалар.

Лойиҳанинг барча яхши ва заиф томонлари ҳусусида айтилаётган гаплар, матбуотда баён қилинаётган фикрлар маромига етиб қолди, деб бўлмайди. Негаки лойиҳанинг ўзида ўзбек тилига эътиборсизлик анчагина бўртиб турибди. Ўзбек халқининг тилига, дилига, вужудига сингиб кетган сўзлар, иборалар, ном ва нишонлар кўп жойларда бузиб ёзилибди. Бундай ҳуснбузарлик, тилбузарликни қонун қилиб муҳрлаб бўладими!

Янги тузумимиз Ўзбекистонга мустақиллик берган кунларидаёқ элимиз «Ўзбекистон Ижтимоий Шўролар Жумҳурияти» деб эълон қилинган эди. Уни ҳеч бир қонун билан бекор қилмасдан туриб, маъмурий йўл билан ислоҳ қилиб юборилгани маълум. Шу боисдан Ўзбекистоннинг улуғ Инқилоб инъом қилган илк номи тикланиши қайта қуришнинг асл мақсадига мос тушади. «Республика» — Ғарбда байналмилал сўз ҳисобланса, «Жумҳурият» Шарқ мамлакатлари халқларининг, ярим дунёнинг мулки. «Совет»ни «Шўро» деб тилимиз чиққан. Ҳозир ҳам ярим дунё уни «Шўро» дейди. Шунингдек «ижтимоий» — биринчи конституциямиз сўзи. Уларни янгилашнинг ҳожати йўқ, деб ўйлайман.

Лойиҳада «Шаҳарлар, посёлкалар, қишлоқлар, майдонлар, кўчалар ва бошқа объектлар... номлари ўзбекча ягона миллий шаклда берилиб, кейин рус тилига таржима қилинади», дейилибди. Бундан чиқди пойтахтимиз Тошкентни русчага таржима қилиниб «Каменный город» дейишимиз керак экан-да. «Асака»ни нима деб таржима қиламиз, «Қува»нинг русчаси қанақа бўлади? Қонун бунақа бетайин бўлмаслиги керак! Номлар таржима қилинмайди, у мутлақдир!

Ўзбек тилида мавжуд бўлмаган ва замон тақозоси билан турмушга сингиб қолган атамалар, терминларгина ишлатилиши жоиз. «Лойиҳа»да «Ўзбекистон территориясида» каби «территория, территориал» сўз ва иборалар жуда кўп учрайди. Ваҳоланки, ўзбекчада «тегара, ўрам» каби сўзлар бор. «Ўзбекистон ўрамида» ёки «Ўзбекистон тегарасида» дейилса ярашиб тушмайдими. Дастлабки йиллардаги «территориал» ўрнига «тегара фирқа ташкилотлари», «маъмурий тегара идоралар», «тегара ленинчи ёшлар ташкилотлари» бор эди, кейинчалик уни кимлардир зўрма-зўраки русчага айлантириб юборган.

Лойиҳада «статус», «автоном», «конституцион», «орган», «норматив», «социал», «статистика», «протокол», «арбитраж», «ноториал», «объектлар», «товарлар», «группа», «граждан», «юридик» сингарилар тўлиб-тошиб ётибди. Ваҳоланки, буларнинг ҳаммаси ўзбек тилида мавжудки, қонунни ўша ўзбекча сўзларда ифода қилиш керак. «Социал-иқтисодий» деб чала ярим байналмилалий қилиб ёзгунча «ижтимоий-иқтисодий» дейилса бўлмасмиди. «Бошқариш органлари», «Қайд этиш органлари», «Умумиттифоқ органлари», «давлат органлари» кабиларнинг соддагина ўзбекчаси мавжуд-ку: «Бошқарув идоралари», «давлат идоралари», «қайд этиш маҳкамалари»... «Юридик» сўзларни «адлия» деб ишлатиб келинган, «адвокат»ларни «оқловчи», «ҳимоячи» дейилади. Улар Қонунда русчага таржима қилиб ёзилиши керакми!

Ўзбек тили ҳақидаги қонун соф ўзбек тилида жаранглагани маъқул эди, бу ерда аксинча бошқа тилда ёзилиб, ўзбекчага чала-чулпа таржима қилинибди.

Сўз — ирмоқ, тил— денгиз, дейдилар, ирмоқлардан сой ва дарёлар, улар қўшилиб денгизлар пайдо бўлганидек жарангдор, ширали сўзлардан чиройли ва пухта тил яралади. Демак, ҳар бир сўз жумламизга қуймоқ бўлиб қуйилиши керак! Сўзга эътибор — элга эътибор! Афсуски, эътиборсизлик туфайли тилимизга «реабилитация», «реализация», «репрессия» каби сўзлар аралашиб кетяптики, булардан қутулиш учун ҳам тил ҳақидаги қонуннинг ҳар бир сўзи чопса чопилмайдиган, ўтда куймас, сувда чўкмас, захда зангламас қилиб ёзилиши керак. Ўзбек тили маънавий бойлиги, нутқий равонлиги, мусиқавийлиги билан вужудга ёғдай ёқиб, симобдай синггадиган тилки, унинг бу ҳуқуқини баралла тикламоқ ҳам қарзимиз, ҳам фарзимиз!

ЛОЙИҲАДА Ўзбекистонда яшаётган барча халқларнинг тиллари ҳам эъзоз қилинган, улар тараққиётига эркинлик яратилиб савоб иш қилинган. Улуғ рус тилига алоҳида эътибор берилган. Рус тили бутун Иттифоқ тили, халқаро муносабатлар тили. Бу тилни билмоқ ҳар жиҳатдан бойиб бормоқ демакдир. КПСС платформасида айтилганидек, тил жиҳатидан «Русча — миллий» ва аксинча, «Миллий — русча» ривожланиш кўпмиллатли давлатимизнинг ҳаётий қонунидир.

Ўзбек Совет энциклопедиясининг бир группа ходимлари Ўзбекистон ССРнинг тиллар тўғрисидаги қонуни лойиҳасини муҳокама қилмоқдалар.

С. МАҲКАМОВ суратга олган

Республика Ёзувчилар союзи правлениесининг болалар адабиёти масалаларига бағишланган пленуми олдидан

Худойберди ТЎХТАБОЕВ

Малик МУРОДОВ

БОЛАЛАР АДАБИЁТИ: БЕҲИСОБ МУАММОЛАР

Ҳаётимизнинг ҳамма жабҳаларида давом этаётган қайта қуриш катта-ю кичикни ҳаракатга келтириб, янгича фикрлашга, босиб ўтган йўлга қайта-қайта назар ташлашга, ютуқлар ва камчиликларни таҳлил қилишга даъват этмоқда.

Ўзбек болалар адабиётида узоқ йиллар давомида эътиборсизлик туфайли ҳал этилишини кутиб ётган муаммолар тўпланиб қолган. Бугун Тошкент давлат маданият институти болалар адабиёти кафедрасининг мудири, профессор Малик МУРОДОВ билан Иттифоқимиз ва дунё миқёсида асарлари кенг тарқалаётган болаларнинг севимли ёзувчиси Худойберди ТЎХТАБОЕВ ана шу муаммолар ҳақидаги фикрларини кенг жамоатчилик эътиборига ҳавола қилмоқдалар.

хонликни яхши йўлга қўйиш ва ҳоказолар. Бунда ўзбек адабиёти, жумладан, ўзбек болалар адабиётини ўқитиш биринчи вазифалардан бўлиши шарт. Ваҳоланки, маҳаллий шароитлар мутлақо эътиборга олинмаган Москва программаси асосида иш олиб борилади. Масалан, иккинчи, учинчи, тўртинчи курс талабалари учун 120 соат дарс рус болалар адабиётига берилган. Ўзбек болалар китобхонлиги, ўзбек болалар адабиёти эса ўқув режасидан мутлақо тушиб қолган.

Чет эл болалар адабиётига 56 соат, СССР халқлари болалар адабиётига 32 соат ажратилгани ҳолда, минг йиллик ўзбек болалар китобхонлиги ва 70 йилдан ортиқ ҳаёт кечириб келаётган болалар адабиётимизга атиги бир неча соат ажратилганлигини нима билан изоҳлаш мумкин? Ўзбек болалар адабиёти иллюстрацияларига ажратилган соатлар ҳам, талаба тушунадими, йўқми, бундан қатъи назар, рус тилида олиб борилади. Ваҳоланки, институтимизни битириб чиқаётганларнинг қарийб 99 фоизи қишлоқ кутубхоналарида ишлаб, ўзбеклар ўртасида китобхонлик муаммолари билан шуғулланадилар. Энди фараз қилинг, ўзбек болалар адабиётини мутлақо билмаган, ўзбек ёзувчиларининг янги асарлари билан яхши таниш бўлмаган, унинг муаммоларидан бехабар, «Болалар кутубхоначиси ва библиографи» касбига эга бўлган ёш мутахассис қандай қилиб ўзбек китобхонлари билан ишлай олади? Бу соҳада ишимизни бутунлай қайта қуришнинг вақти етмадимикан?

Фикримча, олий ўқув юртларида биринчи навбатда она тилида яратилган адабиёт она тилида ўқитилиши шарт. Бунинг учун ишни маҳаллий шароитга мос, ундаги муаммоларга жавоб бўларли программалар тузиш, ўқув қўлланмалари яратишдан бошламоқ керак.

Иккинчидан, ўқитувчи-педагогларимиз ҳам сарғайган, алмисоқдан қолган, ўқилавериб титиғи чиқиб кетган конспектларини энди ўзгартирсалар. Яна бир масала. Ўзбек болалар адабиётига оид кўргазмали ўқув қуроллари, яъни микрофильмлар, суратлар, мультфильмлар мутлақо йўқ. Назаримда, олий ўқув юртларининг бирида ёки таълим-тарбия комитетида ўзбек болалар адабиётининг долзарб муаммоларини ўрганиш, унинг ўқитилишини яхшилаш бўйича уюшма тузиш керак. Ёзувчилар уюшмаси ҳузурида эса ўзбек болалар ёзувчилари ассоциациясини тузиш шарт. Яна бир муаммо шуки, мактаб программаларига ўзбек болалар адабиётидан дарслар киритиш давримиз талаби бўлиб қолди. Ҳа, айтмоқчи, юқорида келтирган рақамларингизга қараганда, бизнинг болаларимиз китоб билан ёмон таъминланган экан. Бор китобларни ўқиш, яъни болалар китобхонлиги қай аҳволда? Шулар ҳақида ҳам суҳбатлашиб олсак.

Х. Т. — Очиғини айтадиган бўлсак, буниси ҳам кўнгилдагидек эмас. Жуда йиғлаворадиган даражада бўлмаса ҳам, ҳар қалай кўнгилдагидек эмас. Аввало, бир мисол келтирсам: Юрмала шаҳрида бўлганимизда, болалар ёзувчиларини синфларда дарс ўтишга таклиф этишди. Мен 8-синфга кириб ўзбек адабиёти ҳақида сўзлаб беришим керак эди. Эндигина оғиз ростлаган ҳам эдимки, ўқувчилардан бири, сиз Чингиз Айтматовнинг «Кунда» романини ўқидингизми? Унда қандай концепция бор? — дея савол берди. Суҳбатимиз икки соат давомида фақат шу асар атрофида бўлди. 8-синф ўқувчилари Айтматовнинг ижодини анча-мунча адабиётшуносдан чуқурроқ ўрганганлигининг гувоҳи бўлиб қайтдик. Қайтгач, Фарғонанинг Киров, Бағдод, Ўзбекистон районларидаги бир неча, такрор айтаман, бир неча 8-синфларга кириб йил давомида ўқиган бадиий асарлари билан қизиқдим: кўпчилиги асосан ўзбек халқ эртакларини ўқиган экан, холос. Киров районида бола бошига 20 тийинликдан китоб сотилган. Бағдод районида 103 минг аҳоли яшайди. Шу аҳолининг ҳаммасига сотилган китобларнинг умумий суммаси 70 минг сўм атрофида экан. Шундан 40 фоизи «Книга — почта» орқали бошқа регионларга жўнатилган китоблар бўлиб чиқди. Болалар китобининг сотилиши эса бола бошига тақсимланганда 15 тийиндан ҳам ошмади. Иттифоқда бу кўрсаткич 3 сўмни ташкил этади. Энди ўзингиз ўйлаб кўринг, бо[illegible]онда яшаётган тен[illegible]ни ба[illegible]тан гоҳо 10, 15 баробар кам китоб ўқиётган болаларимизнинг китобхонлигини кўнгилдагидек кечаяпти, деб айта оламизми?

М. М. — Китобхонликнинг бу даражада пасайиб кетиш сабаблари нимада деб ўйлайсиз?

Х. Т. — Бу аянчли ҳодисани битта омилга боғлаб бўлмас. Энг аввало иқтисодий шароитимизнинг ночорлигини ҳам айтиб ўтиш керак. Яқинда «Комсомольская правда» газетасида «Имтиёз» сарлавҳали бир мақола эълон қилинди. Мақолада айтилишича, Швейцарияда бир соатлик иш ҳақи 30 доллар, ГФРда 28 доллар, Францияда 15 доллар, СССРда эса 1 сўмга етар-етмас экан. Хўш, бу аҳвол Ўзбекистонимизда, хусусан, пахтакор районларда қандай? Ўтган йили Фарғона областида 1 гектар ерда пахта етиштирган азамат ва фидокор деҳқонга 32 сўмдан маош тўланди. Деҳқон, агар, у чиндан ҳам юқори ҳосил оламан деб бел боғлаган бўлса, далада 10—12 соат ишлаши шарт. Демак, соатига 10 тийиндан ҳақ олаяпти у. Ана шундай бир шароитда ҳар қандай ота-она боланинг маънавий дунёсини бойитишдан кўра, энг аввал, қорнини тўйғазишни ўйлашга мажбур бўлади, шундай эмасми?

Китобхонликнинг пасайишига иккинчи сабаб — оила китобхонлигини ташкил этиши зарур бўлган аксарият ота-оналарда шу маданиятнинг етишмаслигидир. Ўзингиз яхши биласиз, сўз санъати — адабиёт онанинг алласидан, бувининг эртагидан, бобонинг маталидан бошланади. Айтмоқчиманки, китобхонлик энг аввало оилада туғилади, шаклланади. Афсуски ҳозир алла айтадиган онани, матал айтадиган бобони, тонготар эртак сўйлайдиган бувиларни жуда кам учратамиз. Китобхонликнинг сусайишига яна бир сабаб, менингча, мириқиб қўлма-қўл қилиб ўқийдиган асарларнинг кам яратилаётганлигидир. Бир ёзувчи икки марта ўқишга арзимайдиган асар бир марта ўқишга ҳам арзимайди, деган экан. Болалар адабиёти оламида, айниқса, шу кеча-кундузда бир марта ўқишга ҳам арзимайдиган асарлар кун сайин кўпайиб бораяпти. Бу аянчли аҳвол — ўқилиши қийин ёки бутунлай қўлга олмаса ҳам бўлаверадиган, савияси ҳаддан ташқари паст асарларнинг кўпайиб кетиши сабаби, менинг назаримда, болалар адабиёти олами узоқ йиллар давомида эътибордан четда, тўғрироғи, эгасиз бўлиб қолганлигидир. Қаровсиз боғни янтоқ босади, дейдилар. Чоп этилаётган асарларнинг мазмуни, мавзуи, безаги, тарбия талабларига мос келиш-келмаслиги билан на ёзувчилар уюшмамиз, на ота-оналар, на кенг жамоатчилик астойдил шуғулланяпти.

Қайта-қайта ўқишга арзийдиган, юксак савияда санъаткорона битилган, бола руҳий ва маънавий дунёсини мафтун эта оладиган асарларимиз йўқ десак, катта хато қилган бўламиз. Лекин ана шу нодир дурдоналаримизни тарғиб ва ташвиқ этиш, китоб байрамларини юксак савияда ўтказиш, қизғин муҳокамалар уюштириш, яхши асарларни рағбатлантириш бизда ҳали яхши йўлга қўйилган эмас. Боланинг маънавий дунёсини бойитишда оила ва бутун жамият ўзини масъулиятли деб ҳисобламас экан, ҳаддан ташқари кўпайиб кетган ва яна ҳам кўпайиб бораётган, ҳамма яхши нарсалар болаларга деб эълон қилиб, ўша яхши нарсаларнинг кўпини ўзлари ўзлаштириб олаётган жамоат ташкилотларининг қўл учида белгилаётган тадбирлари билан болалардаги Лев Толстой таъкидлаган ўша адолат, ҳақиқат, поклик, эзгулик, маъсумлик хислатларини сақлаб қолиш қийин бўлади. Бунга мисол — жамиятимиз аксар қисмининг бугунги ярим мудроқ ҳолати-ю, юз бераётган жиноятлар. Ҳа, ўтган йили республикамизда 70 мингдан ортиқ жиноят содир бўлди. Шу жиноятларни содир қилганлар куни-кеча беғубор бола эди, туғилганда руҳиятида гўзалликнинг барча кўриниши зоҳир ва у табиатнинг ўзидек пок ва маъсум ҳам эди.

М. М. — Болалар китобхонлигини яхши йўлга қўйиш учун нималар қилиш керак деб ўйлайсиз?

Х. Т. — Бугунги авлод келажак авлод олдида ўзини масъулиятли ва қарздор деб ҳис этмас экан, тарбия, хусусан, бадиий адабиёт орқали бериладиган тарбия ҳеч қачон яхши йўлга қўйилмайди.

М. М. — Болалар адабиёти танқидчилиги ҳақида [illegible]дай фикрдасиз?

Х. Т. — Яқинда маҳалламиздаги дўкон ёнида бир қизиқ воқеанинг гувоҳи бўлдим. Арзон конфет билан халтали шакар сотилаётувди.

Навбатчилар ҳаддан ташқари кўп. Бир аёл трамвайдан тушасолиб у ёқ-бу ёққа қаради-да, афтидан, ҳали-бери навбат келишига кўзи етмади шекилли, тўсатдан йўқ бўлиб қолди-ю, хиёл ўтмай бир болани кўтариб, бошқасини етаклаб келди. Болалилар навбатсиз олиши керак, деб шовқин кўтарди. Оладиганини олгач, нарироққа борганда болаларни ерга қўйиб, қўлларига биттадан попукли конфет қистирди-да, ўзи яна трамвайга чиқди-кетди... Болалар адабиёти оламидаги танқидчиларнинг кўпчилиги ҳам ўз ишини тезгина битирган ана шу уддабурон аёлга ўхшаб кетади. Бу оламда танқидчилар беҳад кам, кўплари эса шошилинч фан номзоди бўлишди, фан доктори бўлишди, профессорлик унвонини олишди-да, кейин бизга биттадан конфет улашиб, тўсатдан яна кўздан йўқ бўлиб қолишди. «Ёш гвардия», «Юлдузча» нашриётларида йилига чоп этилаётган 120 дан ортиқ китобдан нари борса 4—5 тасига фикр эшитаётирмиз, холос. Ваҳоланки, ёзувчилар уюшмамизнинг 650дан ортиқ аъзосидан 117 таси танқидчи ва адабиётшунос сифатида анкета тўлдирган. Бола тарбиясидек хайрли ва эзгу ишда адабиётшуносларнинг ҳам пассивлиги кишига алам қилади. Шундай эмасми?

М. М. — Нима қилсак эстетик тарбиянинг алифбоси бўлмиш болалар адабиётининг обрўйини кўтарамиз?

Х. Т. — Кам гапириб, кўпроқ ишласак.

М. М. — Аниқроқ қилиб айтганда-чи?

Х. Т. — Аниқроқ қилиб айтганда, адабиётнинг обрўйини бадиий асарнинг ўзи кўтаради. Айтишларича, бадиий асар деб аталадиган гўзал кошонани бир-биридан чиройли ишланган тўрт устун кўтариб турар экан. Булар — янги ғоя, ширали тил, бетакрор образ мароқли сюжет. Шулардан бирида қусур бўлса, кошонанинг гўзаллигига путур етаркан. Бугунги болалар адабиётимизда яратилаётган асарларнинг аксарияти бу ўлчовга жавоб беролмайди. Демак, ана шу хом-хатала асарлар адабиётнинг обрўйини тушишига сабаб бўлмоқда.

Адабиётимиздаги яна бир қусур — жанр қашшоқлигидир. Жанрлар ранг-баранглиги адабиётнинг ривожланганлиги аломати ҳисобланади. Чунки фикр айтишга кенг майдон очилган бўлади. Топиб олганимиз ҳам шаклан, ҳам мазмунан қашшоқлашиб бораётган шеърият, бир-бирини такрорловчи, ангишвонадек кичкина образларга тўлиб бораётган проза, холос. Эртак жанри қани? Фантастика нега ўсмаяпти? Детектив жанридан нега фойдаланмаяпмиз? Бу ҳақда болалар оламининг вакиллари деярли ўйлашмаяпти. Саргузашт жанрида ижод қилсак, болаларимизнинг қаҳрамонликка ва фавқулодда ҳодисаларга ўч қалбини ром қилиб олган бўлмасмидик? Тарихий жанрда яратилган асарлар, ажойиб кишилар ҳаёти, инқилобий мавзуларда, ўтмиш маданиятини ўргатувчи оммабоп асарлар ярата бошлаганимизда минг-минглаб ўқувчилар меҳрини қозонган, қалбини ром этган, адабиётимизнинг обрўйини оширган бўлардик. Қани ўша асарлар?

Болалар адабиёти ҳам мазмун, ҳам шакл жиҳатидан бутунлай янги босқичга кўтариладиган вақт аллақачон келганлигини биз ўзбек болалар ёзувчилари деярли пайқамай қолдик. Кибернетика ва техника даври болаларда математик тафаккурни ривожлантиришни кун тартибига қўйганига анча замонлар бўлди, ҳатто биз шуни ҳам ҳис қилмадик. Қизиқарли кимё, қизиқарли физика, қизиқарли география, қизиқарли биология жанрларида қайси ёзувчимиз ижод қилаяпти, деб айта оламиз. Бола онги ва дунёқарашининг шаклланишида, шахсининг баркамол бўлишида бу жанрлар орқали айтиладиган фикрлар катта моҳият касб этиши, боланинг билимига билим қўшишга сабаб бўлиши мумкин эди-ку?

Сўнгги ўттиз йил давомида болалар адабиёти муаммолари: мавзуи, жанри, қаҳрамонлари маъносида бирон съезд ёки пленумда махсус масала сифатида ўртага қўйилдими? Баҳс бўлиб ўтдими? Мен эслай олмаяпман. Болалар ва ёшларга чоп этилаётган китоблар сони катталар адабиётига тенглашиб қолган. Бироқ секретариатда катталар адабиётининг 30 дан ортиқ вакили бўлгани ҳолда болалар адабиётининг биттагина вакили бор, холос. Имтиёз ва рағбатлантириш масалаларида аҳвол бундан ҳам ёмон.

М. М. — Анча-мунча мунозарали фикрларни ўртага ташлаяпсиз. Болалар адабиётининг орўйи тушиб боришида наҳотки, бошқа омилларнинг таъсири бўлмаган бўлса?

Х. Т. — Нега бўлмасин, бор, албатта.

М. М. — Масалан?

Х. Т. — Масалан, ҳеч бўлмаса ўзимизнинг лоқайдлигимиз ва пассивлигимизни олайлик. Мен тўрт йил давомида телестудияда «Ёзувчилар — болаларга» деган кўрсатув олиб бордим. 80 дан ортиқ болалар ёзувчиси билан суҳбатлашдик. Шунча ёзувчининг борлиги, бу — бизнинг бойлигимиз, фахрланамиз, албатта. Лекин мана шуларнинг ҳаммаси ҳам фаол граждалик мавқеида туриб боладаги ҳақиқат, адолат, эзгулик, поклик, маъсумлик хислатларини сақлаб қолиш учун енг шимариб ишлаяпти, деб айта оламизми? Оғир меҳнат, яхши емаслик экологик бузилишлар оқибатида армия ёшига етган йигитларимизнинг ўртача вазни 46 килограммга тушиб қолибди. Бир ёшгача бўлган болалар ўлими ҳар минг бола ҳисобига РСФСРда 18, Қозоғистонда 29та Ўзбекистонда эса 46тага бориб қолган. Қани, айтинг-чи, қайси болалар ёзувчимиз бу аянчли аҳвол ҳақида бонг урди, фарёд кўтариб мақола ёзди? Альберт Лиханов, Анатолий Алексин, Сергей Алексеевлар мансуб бўлган болалар адабиётининг мавқеи шунинг учун баландки, бу муаллифлар болаликнинг ҳамма муаммолари билан бир хилда куюнчаклик билан шуғулланишади, долзарб масалалар ҳақида бонг уришади.

М. М. — Болаларга аталган яхши асарлар кам яратилаяпти, дедингиз. Ҳамонки, болаларимизда яхши асарларга бўлган маънавий эҳтиёж кун сайин ўсиб бораётган экан, уларни таржималар орқали қондириб борсак бўлмайдими?

Х. Т. — Республикамизда ўзга халқларда яратилаётган маънавий гўзаллик дурдоналарини таржима қилиш бемалол мақтанса бўладиган даражада яхши йўлга қўйилган. Украинанинг «Молот», «Висилка» нашриётлари умумий қоғоз фондининг 8-10 фойизини таржима асарларга ажратади. Ўзимизнинг «Ёш гвардия», «Юлдузча» нашриётларимиз эса 25-30 фойиз қоғозини қардошлар асарлари таржимасига бераётир. Бу жиҳатдан биз бошқа республикаларни аллақачон ортда қолдириб кетганмиз. Маънавий дунёни бойитишда таржиманинг ўрни катта. Лекин бировнинг боласини бировнинг отаси тарбиялаганда, кўпинча ўзига ўхшаб тарбиялаши мумкинлигини унутмаслигимиз керак. Таржима асарларини ҳаддан ташқари кўп ўқиш, таржима қўшиқларни ҳаддан ташқари кўп тинглаш болани аста-секин миллий руҳ, миллий заминдан узоқлаштириб қўйиши мумкин. Маъмуржон Узоқов, Комилжон Отаниёзов, Таваккал Қодиров, Дадахон Ҳасановларнинг дилларни яйратиб юборгувчи ашулаларидан кўра Дитер Болен, Майкл Жексонларнинг қийқиришини устун қўяётган ёшларимиз озми?

М. М. — Нашриётлар, чоп этилаётган китобларнинг сифати хусусида ҳам фикрлашиб олсак бўларди.

Х. Т. — Яхшиси, бу маъзуда сўз очмай қўя қолайлик.

М. М. — Сабаб?

Х. Т. — Собиқ нашриётчи сифатида шуни яхши биламанки, иккимизнинг асабий савол-жавобимиз билан бу соҳадаги мураккаб муаммолар ҳал бўлмайди. Чунки чоп этилаётган китобларнинг сифати нашриётларнинг асосий план-кўрсаткичига — давлат назоратига киритилмаган. Кварталга мўлжалланган пул кассага тушса, тираж ва листаж бажарилса, белгиланган мавзу ва режадаги китоб чоп этиб улгурилса — бас. Ходимлар устама мукофот олишаверади. Сифат масаласи ҳеч қачон план-кўрсаткичига киритилган эмас! Уруш йилларида оталаримиз зоғора билан шолининг тўпонини аралаштириб нон ёптириб беришар, номига нон бўлса бўлди-да, дейишарди. Ҳозир эса маънавий эҳтиёжимизни қондириш учун худди кигиз босгандек юмалоқ-ёстиқ қилиб қўлимизга варақлар уюмини топширишади-да, номига китоб бўлса бўлди-да, дейишади. У ёғини суриштирсангиз, болалар китобининг кўпчилиги Янгийўл, Самарқанд, Термиз ва Наманган шаҳар босмахоналарида босилмоқда. У ердаги ускуналар эса 50-йиллардан буён ишлайвериб шалоғи чиққан. Бу ускуналардан венгер ёки румин китобларига ўхшаш безакли, техник жиҳатдан аъло даражада чиқарилган китоблар талаб қилиш ёз чилласида қор ёғдириб беришларини талаб қилганидек бир гап. Унисининг ҳам, бунисининг ҳам бажарилиши амримаҳол!

Бола характер жиҳатидан ёрқинликни, тасвирнинг ранг-баранглигини, рангларнинг тиниқ ва аниқлигини хуш кўради. Юпқа муқоваларда эски латтага ўралгандек сифатсиз чоп этилаётган китоблар боладаги гўзалликка бўлган табиий интилишни сусайтирса сусайтирадики, асло ривожлантирмайди. Буни ҳаммамиз ҳам яхши биламиз. Лекин номига китоб бўлса бўлди-да, деб жим юраверамиз. Фожиамиз шундаки, биз мана шу дидсизликка аста-секин кўникиб бормоқдамиз.

М. М. — Шунга ўхшаш сабабларга кўрами, кўплаб китобларимиз йиллаб магазинларда, кутубхоналарда чанг босиб ётади.

Х. Т. — Кутубхона ишлари ва китобхонлик хусусида сиз раҳбарлик қилаётган кафедрада анча-мунча кузатишлар олиб борилаётган бўлиши мумкин. Умуман, ўз ўқувчисини тополмай саргайиб ётган китоблар ҳақидаги фикрингизни мен ҳам эшитсам, девдим.

М. М. — Кутубхоналарда ўзбек болалар адабиётининг тарғиботи деярли йўқ дейиш мумкин. Чунки кутубхоналар фондида болалар адабиётимизга доир ўқишли китобларнинг ўзи кам. Яхши китобнинг деярли йўқлиги, борларининг ҳам жуда кам нусхада нашр этилиши, болалар адабиётини тарғиб-ташвиқ қилувчи муассасаларнинг (кутубхоналар, газета-журналлар, мактаблар, пионер уйлари ва ҳоказо) иши талабга мутлақо жавоб беролмаслиги каби бир қанча муаммолар кўндаланг бўлиб турганида китоб тарғиботи ҳақида сўзлашнинг ўзи кулгили. Устига устак, ҳозир санаб ўтилган муассасалар мутасаддиларининг кўпчилиги болаларнинг ўзига хос хусусиятлари, туриш-турмуши, талаб-эҳтиёжи, дардларини, айниқса, болалар ва ўсмирларнинг ўзига хос психологиясини ёмон биладилар ёки билишни истамайдилар. Ўзбек болалар адабиёти, ундаги янгиликлар, муаммолар ҳақидаги вақтли матбуот, радио-телевидение ва ҳоказоларда ахборот жуда камлиги, бўлганда ҳам мунтазам эмаслиги катта камчиликларимиздан бири. Китоб пропагандаси, китобхонликни ташкил қилишнинг асосий ўчоғи бўлмиш кутубхоналар биноларининг нечоғли хароб эканлигини айтмай қўя қолайлик. Мен бу ўринда болалар билан ишловчи, китоб тарғиботи билан шуғулланувчи малакали кадрлар тайёрлаш энг долзарб муаммолардан бири бўлиб қолаётганини таъкидламоқчиман. Кутубхоначи билимдон, зукко, топқир, жонкуяр, ўз ишига фидойи бўлишдан ташқари, ўқувчи ва ўқитувчилар билан доимо алоқада бўлиши, ҳамкорликда иш олиб бормоғи лозим. Болалар ёзувчилари билан мунтазам мулоқотда бўлиш ҳам жоиздир.

Маълумки, республикамизда 7 мингдан ортиқ мактаб, 500дан зиёд болалар кутубхонаси мавжуд. Амм[illegible] уларнинг [illegible] харо[illegible] мод[illegible] баз[illegible]

Уларнинг фаолиятини ҳам ҳозирги кун талаби даражасида деб бўлмайди. Бунинг бош сабаби — кутубхоналарда иш олиб борувчи юқори малакали мутахассисларнинг жуда камлигидир. Афсуски, мактаб кутубхоналари кўпинча дарс соати етмаган ўқитувчи учун қўшимча маблағ воситаси ёхуд 10-синфни битиргану, ўқишга кира олмаганларнинг ишлаш жойига айланиб қолган. Мактаб ва умуман болалар кутубхоналарига умрида китоб нима, китобхонлик нима эканлигини билмаган, тасаввур қилолмайдиган тракторчи-механизатор, дурадгор-уста ёки бошқа кишилар раҳбарлик қилаётган жойлар кам дейсизми? Малакали кадрлар тайёрлаш учун уларни етказувчи муассасалар, биринчи навбатда, маданият институти кутубхоначилик факультети, ундаги болалар кутубхоначилиги бўлими кенгайтирилиши, етарли моддий базасига, Ўзбекистон шароитига мослашган алоҳида мустақил ўқув режаси, программаси ва қўлланмаларига эга бўлиши керак. Кутубхоналарда бўлганимда китоб фонди, китобхонлик, китоб алмашиш каби масалалар билан қизиққанимда жуда оғир аҳволга тушиб қоламан. Баъзи китоблар чанг босиб ётади. Ҳатто ўн- ўн беш йил аввал чиққан бўлса ҳам, бирон китобхон томонидан қўлга олинмаган, ўқилмаган.

Тошкент ёхуд Ўзбекистондаги қишлоқ-шаҳарларни айланинг. Болалар дам олишига мўлжалланган маданият ва истироҳат боғларини кўринг. Ёхуд эртак шаҳарчалари деб аталмиш жойлар, боғча ва яслиларга бир назар ташланг. Уларни кўрганда, номус қилганингдан ер ёрилмайдики, қаърига кириб кетсанг. Ҳамма ёқда деярли рус ва жаҳон эртаклари, достонларининг сюжетларига ишланган расмлар, қаҳрамонларининг суратлари, ҳайкаллари, номлари... Чиполлино, Петушок, Солнишко, Золушка, Буратино, Баба Яга, Кошей Бессмертний, Илья Муромец, Садко, Золотая Рибка, Лисичка Хитричка ва ҳоказо, Ахир, Кенжа ботир, Очил дастурхон, Уртўқмоқ, Зумрад ва Қиммат, Ёрилтош, Муқбил тошотар, Алпомиш, Кунтуғмиш, Гўрўғли, Авазхон, Ҳасанхон, Рустам, Широқ, Тўмарис, Тоҳир-Зуҳро, Фарҳод-Ширин, Насриддин, эҳ-ҳе, яна қанчадан-қанча ўзбекни танитувчи, маънавий қадриятимизни белгиловчи эртаклар, достонлар, болалар фольклорининг қаҳрамонлари қаёққа йўқолиб кетди? Бу қайси нодоннинг ўйлаб тутган иши, ахир?

Х. Т. — Болалар адабиётимиздаги яна бир касаллик бу — адрессизлик фожиаси. Белинский болалар адабиёти билан катталар адабиётининг материалида фарқ йўқ, лекин услуб ва баёнда албатта тафовут бўлмоғи шарт, дейди. Болага ёзилаётган асар ўсмирга аталган асардан фарқ қилиб туриши даркор. Чунки ўсмирнинг дунёқараши ва жамият ҳақидаги тасаввури билан боланики ўртасида катта тафовут бор. Ўсмирга насиҳат қилсангиз, гоҳо мағзини чақишга ҳаракат қилади, насиҳатнинг мазмуни унинг тасаввурига сиғиши мумкин. Бола эса ё ухлаб қолади ёки аста ўрнидан туриб жўнаб қолади. Максим Горький болага аталган асар албатта ихчам ва андак ҳазилнамо бўлиши керак, деб айтган эди. Худди шу маънода улуғ педагог Макаренконинг: «Бола биз яшаб турган дунёни, тартиб-интизомни ва ахлоқ нормаларини ўйинлар орқали ўзлаштиради ва қабул қилади», — деган гаплари айни ҳақиқатдир.Уллас, адрессиз ёзилган асарлар кўп, улар ҳамон қоғознинг заволини келтиришда давом этмоқда.

М. М. — Қардош республикаларда болаларнинг маънавий дунёсини бойитиш, келажакка тайёрлаш, яъни болалар китобхонлигига эътибор қандай? Умуман, китобхонликни ташкил этишда уларнинг устун томонлари нималардан иборат?

Х. Т. — Устун томонлари кўп бўлгани учун ҳам [illegible]арнинг фарзандлари бадиий ва илмий-оммабоп адабиётни 7—8 баробар кўп ўқишаётир-да. Хусусан, бу масала Грузия, Белоруссия ва Болтиқбўйи республикаларида ҳавас қилса арзийдиган даражада яхши йўлга қўйилган. Масалан, «Мастацка литература» нашриётида навбатдаги йилнинг режасини тузишда ота-оналар, ном чиқарган педагоглар, олимлар ва жамоат арбоблари ёзувчилар билан тенг иштирок эт[illegible] болалар китобин[illegible]

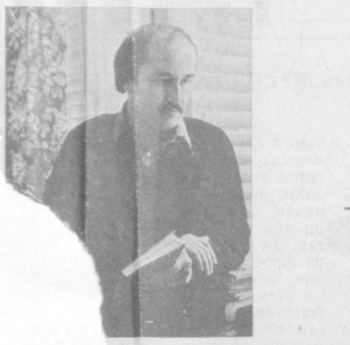

...рза КЕНЖАБОЕВ

...НГ ОНАСИ

...кема кўради,
...рин қийма кўради.
...ан чигал замонда
... кўради?

...б пул кўрар,
...л кўрар.
...з қул кўрар,
...ўради?

...н из бор.
...юз қилич, юз дор,
...кўради» юз бор,
... нима кўради?

...и ҳақни уққани?
... шоир туққани?
...қат тиккан туғ қани?..
... нима кўради?

...л қўшиқ, бир хил
нақорат!
...нгни айлар ҳақорат.
...ар: бу қандай ғорат?!
... нима кўради?

Эй, ўтмиш замонлар, шоҳид хазонлар,
Ҳусайн Жовидлар, Чўлпон, Усмонлар,
Кесилган забонлар!... Фолбин осмонлар.
Шоирнинг онаси нима кўради?

Тирикман, то туркий тилим бор экан,
То ўлим аталган йўлим бор экан!
Қатағон деган шум илм бор экан,
Шоирнинг онаси нима кўради?

— Сен ҳақсан, болажон, нур менга ато!
— Мен халқман, онажон, ғанимлик хато!
Мени газет урар, уларни — худо!...
Шоирнинг онаси нима кўради?

Онажон, ҳолимга йиғлама сим-сим.
Халқни она дерлар — бу гўзал
тилсим!
Онасин сотганлар қаердан билсин,
Шоирнинг онаси нима кўради?

ОШКОРАЛИК МУХОЛИФЛАРИГА

Шоирларни қоралаиг, сўкинг,
Душман атанг, атанг ғаламис.
Денг: буларга эргашсак лекин
Тинчимиздан жудо бўламиз.

Тарих бекор! Сиз ҳам ачинманг,
Беку хонга қўшилиб сўкинг.
Урфдан ортда қолманг, кечикманг,
Шум замонга қўшилиб сўкинг!

Бу гўдаклар, қаранг корини,

Ҳазар қилиб асрий қилиқдан,

Ўзбекистон болаларини

Озод этмоқ бўлар «қуллуқ»дан.

Юрт деб йиғлар нодон шоирлар,

Миллатим дер, сўрар фан-илм.

Бу давлатсиз йўқсиллар дерлар:

Давлат тили бўлсин ўз тилим!

Пахта—тинчлик! Халқ ўлса-ўлар!

Қирилгувчи гўдаклар — жинни!

Бу сиёсат тушунмас гуллар
Тўхтатингиз, дейди, қирғинни.

Уттизинчи йилларга йиғланг,
Лаънатлангиз қотилларини.
Яна ниқоб кийиб, ой-йиллаб
Сўкинг замон шоирларини!

Айбномалар йиғсинлар секин
Эл билмаган сирли жойларда
Сиз зодларга қарашинг: сўкинг
Шоирларни қурултойларда.

Шулар халқни ҳаққа қаратгаи,
Ғавғо қилган эркин ҳавода!
Сиз шоирни сўкинг, яратган
Хижил бўлсин Арши Аълода!

Ўз халқининг қобурғасини
Зинапоя қилиб замонлар,
Бир-бир босиб, юксалиб, янчиб
Эл бошига чиққан аъёнлар,

Кулинг, сўкинг! Бу кун урф булар,
Деманг: шеърни ардоқлаган Шарқ!
Ёқавайрон шоирдан кулар
Дунёда ҳар хонавайрон халқ.

Уйланг! Қўймаиг! Нур ҳам ёв бўлар!
Жаҳолатнинг дунёси ажиб!
Кейин қандоқ яшарсиз, булар
Кўзингизни қўйсалар очиб!..

АБДУЛЛА НАБИЕВНИНГ САФДОШЛАРИГА НИДОСИ

Укинманг, бағри қон биродарларим,
Қаддингизни ростланг, тинсин оҳингиз.
Озод авлодларга саждагоҳ бўлур
Ҳақиқат майдони — қатлгоҳингиз.

Сизни ўққа тутган ваҳший тўдалар
Бу кун дўст аталар, одил аталар.
Лашкари, қуроли борларга чидаиг,
Устуни қулаган осмон оталар!

Айбингиз — ўзликни таниганингиз,
Хато—адл бор деб санаганингиз.

Гуноҳ — ҳақингизни сўраганингиз,
Энг улуғ айбингиз — зўр эканингиз!

Укинманг, бағри қон биродарларим,
Нидоси ярадор ўлмас дардларим! —
Сизга ўқ отганлар нидони отди,
Ҳақиқатни отди, худони отди.

Шаҳид сафдошларнинг қабри нур
бўлғай,
Ҳақнинг қотилларга қаҳри зўр бўлғай!
Агар тадбир устун, юрак тош бўлур,
Бу ёвуз найранглар бир кун фош
бўлур.

Укинманг, бағри қон биродарларим,
Қаддингизни ростланг, тинсин оҳингиз.
Озод авлодларга саждагоҳ бўлур
Ҳақиқат майдони — қатлгоҳингиз!

ДАРДЧИЛ БОЛА

Касалманд болани қилманг калака,
Инжиқ атвордан этмангиз ҳазар.
Сиз назар қилмаган дардчил болага
Илоҳий шарпалар қилгандир назар.

Силтаманг, хўрламанг, беморга зарар,
Эртароқ сўндирманг ҳаёт шамъини.
Агар ўлмай қолса, шу жон кўтарар
Соғлар кўтармаган халқнинг ғамини.

Чиллашир, заҳил деб этмангиз хафа,
Дард-мас, муносабат тегар ғашига.
Агар омон бўлса, ярар шу бола
Соғлар ярамаган юртнинг ишига.

Бирин юпатолмай отаси тажанг,
Бирига қўшилиб йиғлар онаси.
Акс садо берур жонимда, қаранг,
Дардчил болаларнинг заиф ноласи.

Қасалманд болани қилманг калака,
Инжиқ атвордан этмангиз ҳазар.
Сиз назар қилмаган дардчил болага
Илоҳий шарпалар қилгандир назар.

Шу ҳам керак бўлур ҳали Ватанда,
Агар ўлмай қолса, баҳодир бўлур!
Агар омон қолса, ҳеч бўлмаганда —
Камида Мирзодек бир шоир бўлур!..

ХАЙРЛАШУВ

Чорвачилик ва деҳқончилик юмушлари билан ...нинг Киров вилоятига кўчиб кетган юртдошларимга

Кўнглим юмшаб, бўғинларим бўш энди,
Феълингизни асранг, кўчган ўзбеклар.
Сизни тупроқ асролмади, хўш энди,
Тилингизни асранг, кўчган ўзбеклар.

Деҳқонмисиз, бузоқбоқар, молбоқар,
Қолаётган Ватан сизга лол боқар,
Ўролларда, билмам, қандай ҳол б...,
Тилингизни асранг, кетган ўзбекла...

Улги олинг Сир ва Аму наҳримдан,
Мендан кечинг, кечманг юртнинг ...
Сиз кўчдингиз лекин жигар бағри...
Тилингизни асранг, кўчган ўзбекла...

Туркий куйда Дулбаржиннинг ёди ...
Қошғарий ҳам Мир Алишер доди б...
Тил йўқотган зотнинг қандай зоти...
Тилингизни асранг, кетган ўзбекла...

«Алла» кўрмай ўсган қулун қулунм...
«Ёр-ёр» кўрмай тушган келин кел...
Ҳали сизга тақдир макри билинма...
Тилингизни асранг, кетган ўзбекла...

Балки унда ризқ-насиба тўкинроқ,
Туз-қум — ажал бўрони йўқ, сокинро...
Жилдингизми Энасойга яқинроқ? —
Тилингизни асранг, кўчган ўзбеклар.

Ҳали юртда ҳандалакнинг бўйи бор,
Олиш-улоқ, карнай-сурнай тўйи бор,
Она тилда онанинг дард-ўйи бор,
Тилингизни асранг, кетган ўзбеклар.

Хиёнатлар қилиб руҳи покларга,
«Насрулло»ни алишдикми «рок»ларга?
Тангри мадад бермас тили йўқларга,
Тилингизни асранг, кўчган ўзбеклар.

Тил — юракнинг интиқоми, асрори,
Ўзбек қизин меҳри, офтоб узори!
Бегонага қўшилмаган мозори,
Тилингизни асранг, кетган ўзбеклар.

Сиз кетсангиз, мен нетайин, бор бўлинг,
Ҳеч хор бўлманг, бургут бўлинг, сор бў...
Лекин бир бор юрт меҳрига зор бўлинг,
Тилингизни асранг, кетган ўзбеклар!..

ҲАР КУНИ ВА АБАДИЙ

...атов — таниқли ўзбек ёзувчи. ...Иттифоқининг кўплаб рес... ...и ва чет эллар тилларига ...илинган «Ғойибнинг иккинчи ... «Мулк», «Қўриқчилик минора...», «Кунда шунда», «Торозий топ...», «Бухоро хонадонининг таш...ри» сингари қисса ҳамда роман... муаллифи. Адиб асарларида ахло... муаммоларни ўткир қилиб қўйиши, ...йлик билан умуминсонийликни ...рига сингдириб, омухталаштириб ...ши, образларининг ёрқинлиги би... ...итобхонлар эътиборини қозонган.

...Исҳоқович, сиз яқинда «Сузаётган ...» романингиз устидаги ишни якунла... ...ақда гапириб берсангиз.

...ган Евроосиё» — кўп планли роман. ...вийлик қадим ўтмиш билан боғлиқ... ...да кўп худолилик ўрнини ислом ...лаган даврларга алоқадорликда кўр... ...арда, булардан ташқари, афсонавий ... қатламлар ҳам мавжуд. Улар, ме... ...ги кунимизни янада ёрқинроқ анг... ...лари, айни пайтда замона... ...да тарихимизни, қадим ... аждодларимиз ҳаёти... ...нинг «замонавий» қис... ...ирик шаҳарлардан бири ... яшаётганлиги тўғриси... ...олимлар зилзила ҳақи... ...ериш ҳаракат қи... ...ат вақтини ҳам ...ар аҳли таҳли... ...офда ҳар хил даҳшат... ...тарқалади. Қўрқув ва ...оман қаҳрамонлари кат... ...рининг турли хил қиёфа... ...и Бу ерда қалблардаги ...қинлик, дўстона меҳр ва ...барча хислатлар юзага ...раккаб жараён ҳар ким... ...муҳитга чуқурроқ назар ...рлироқ бўлишни талаб ...хий қатлами эса ме... ...жамиятда диннинг, эҳтим... ...ўрнига нисбатан пайдо ...лар ва қарашлар билан ...ини берди. Жанр жиҳатдан ...-мунозара, ҳам роман-огоҳ...

... асарларингизнинг нашр тақ... мураккаб кечган. Айтайлик, ...и» романингиз чоп этилгунга ...ш йил журналлар ва нашриёт... ...и бўлди. Хўш, сизнинг ёзув... ...гал қандай каромат қилмоқ... ... тақдири қандай кечаркан!

...нг кўплаб асарларимни даст... ...ул қилган ноширларга берил... ...бўларди. Рост, барибир вақт ...римда бирор исёнкорлик ... Лекин мен ижодкор сифа... ...рга қалбан кўникиб қолган... ... бу романим ҳам, эҳтимол, ...а дарров йўл топа олмаса ...

...икунлик! Ахир бизнинг ада... ...а ўзгаришлар рўй бермоқда... ...атонов, Булгаков, Пастернак, ...ларнинг илгари нашр этилма... ...илмоқда-ку...

...авий авторларга нисбатан ...арганн йўқ. Адабий сиё... ...он бир пайтлари Ахматова ... асар...рининг нашрига тўсқинлик ...илар ўтирибди. Танқидчиликни ҳам ...ман. Бир пайтлари журналнинг ходим... ...ҳамкорликда Гроссман романининг ...ини кескин «фош» қилиб қайтарган... ...икда бошқа бир журналда фаолият ...россман ҳақида мадҳия мақолалар бит... ... Ҳозир илгари эълон қилишга рухсат ...«шахсга сиғинишга қарши» асарларни ...р ёзувчиларнинг ёзганларини тезроқ ...га интилмоқдалар. Журналларда за... ...дабиётга умуман жой етишмайди. Яқин... ...кда «либерал»лик тўнини кийган журн... ...бири «Сталин ва Ўзбекистон» мавзуи... ...нарса ёзиб бермайсизми?», деган так... ... мурожаат қилди. Беихтиёр ҳайратга ...хир қачонгача ўз-ўзимизни алдаш би... ...анамиз?!».

...имани ўз-ўзини алдаш деб айтаяпсиз! ...шахсга сиғинишни фош этиш ўз-ўзини ...а!

...оним ва Авлат жиноятчиси си... ...ҳам, ўша й...лари Ўзбекистонда ...ган «кичкина ...талинча»лар ҳам ...ойиқ деб била... Лекин биз ҳар ...тда ҳаддан оши... ...тамиз, мақтов...

ни ҳам, танқидни ҳам чегарадан чиқариб юборамиз. Ҳаётимизга ўтмиш, бугун ва келажакни омухталаштириб, бир бутун назар ташлай олмаймиз. Ана шундан янги рамзлар, афсоналар яратамиз. Яратиб қўйиб яна оқибатда бутун қалб қўримизни, фош қилиш иқтидоримизни ўша рамзларга қарши курашга сарфлаймиз. Ваҳоланки, Сталинни ана шундай рамзга, афсонага ўзимиз айлантирганмиз-ку. Хўш, бундай иллатлар бугунги ҳаётимизга тўсқинлик қилмайдими, унга қарши кураш ҳозирги муаммоларни ҳал қилиш учун зарур бўлган куч-қудратимизни олиб қўймайдими? Бизда ҳозир ўз давримизни тадқиқ этишдан кўра, ўтмишни «таҳлил» этиш истаги кучайиб кетганлиги кўзга ташланади. Биз ҳали адабиёт ва публицистика орқали коллективлаштириш даври билан, гарчи у давр ҳақида хулоса маълум бўлса-да, кўп «шуғулланадиган»га ўхшаймиз. Ҳар бир соғлом жамиятнинг ўз фарзандларини бошқа юрт тупроғига урушга жўнатиши жиноят эканлигини аён билганимиз ҳолда ҳали «афғон мавзуи» атрофида кўп ўралашамиз. Ана шундай. Муаммоларни илдиз-илдизи билан очиб бериш — бошқа масала, бир жойда депсиниб қолиш — бошқа. Ҳа, биз «тарихга ёпишқоқлик касали»га гирифтор бўлганмиз. Шу маънода мен «Вьетнам уруши касали»дан қутулиб олиб, тезроқ келажак сари интилган американикларга ҳавасим келади...

— Сиз негадир ҳамиша соф «адабий» мавзудаги суҳбатдан чекиниб, кўпроқ жамиятимиз муаммолари тўғрисида фикр юритмоқдасиз. Лекин барибир мен бир нарсани сўрамоқчиман: сиз ўзингизда ҳозир ижод учун ғоят керак бўлган руҳий осойишталик заруратини сезмаяпсизми? Бизнинг ҳозирги тезкор ва қайноқ ҳаётимизда бундай руҳий осойишталик учун имкон борми?

— Албатта, бизнинг ҳозирги кунимиз ёзувчи ўз асари устида узоқ вақт, бир неча йиллар ҳеч нарсага чалғимасдан ишлаган «ажойиб кечмиш даврлар»га сира ҳам ўхшамайди. Бироқ мен ўша, бугун турғунлик деб аталаётган йилларда ҳам кундалик ҳаётдан узилиб яшаган эмасман. Ҳозирги пайт эса ёзувчидан икки ҳисса фаолликни талаб қилади. Энди барча нарсалар ҳақида ўйлашинг, роман қўлёзмасини йиғиштириб қўйиб, публицистик мақолалар яратишинг, турмуш ҳақида фикрлашинг керак. Бахтга қарши мен ижодда шундай ҳолга мослашганман...

— Танқидчилик сизнинг прозангизда шартлилик, афсонавийлик ва долзарбликнинг ўзаро уйғунлашиб кетганини бир овоздан таъкидлашган эди. «Ғойибнинг иккинчи саёҳати» қиссангизда Оролга таҳдид ва унинг ҳалокати тўғрисидаги фикр «шартли» тарзда бўлса-да тўғри кўрсатилганди. Афсуски, ўша 1969 йилда, бу масалага ҳеч ким эътибор бермади.

— Ўшанда нафақат денгизнинг ҳалокати, балки қиссада асосий мавзу бўлган — донишманд, сабр-чидамли ва қалбан покиза инсон Ғойиб образи мисолида гавдаланган бутун қорақалпоқ халқининг бошига тушадиган фалокат тўғрисидаги фикрларим ҳам эътибордан четда қолган эди... Бироқ яна шуни айтиш кераккй, қиссада ажоз ғоят қуюқ берилганлиги сабабли ундаги ... фикрлар яхши англашилмаган бўлиши ҳам, эҳтимол...

— Эндиликда сиз Ўзбекистоннинг иқтисодига зарар бераётган пахта монокультураси, регионда болалар ўлимининг кўплиги, Ўрта Осиёга мажбурлаб кўчириб келтирилган месхети турклари ёки қримтатарларининг фожиалари тўғрисида ёзасиз. Хўш, сизнингча, бугунги кунда ёзувчи публицистикаси жамоатчиликка қандай таъсир кўрсатмоқда?

— Илгарилари тўпланган муаммолар ҳақида умумий фикр билдириш учун «эзоп тили»га кўп мурожаат қилар эдик, эҳтимол, шунинг учун айтганларимиз ҳеч кимга қаттиқ тегмас эди. Энди-да аниқ нарсалар ҳақида конкрет фикрлар айтилмоқда. Лекин шунга қарамай ҳозирги танқид ҳам ҳаётда иммунитет ҳосил бўлмоқдаки, натижада у ҳам кам таъсир кўрсатадиган бўлиб қолмоқда. Чунки жамиятимизда ҳамон ҳақ сўзга кўнмаслик инерцияси кучли, шу сабабли ундан танқид қилувчилар «самарали» фойдаланмоқдалар. Афсуски, тўрт йиллик қайта қуриш жараёни, иқтисодий, ижтимоий ҳаётимизда деярли ўзгариш бўлмади, бу эса амалпарастларга қўл келмоқда. Ана шундан танқиднинг кучи қолмаяпти, аҳволни яхшилашга қудрати етмаяпти. Бу эса ғоят ҳа хавфли... Айни пайтда эса сиёсий турмушимизда ибрат бўларли ўзгаришлар рўй бермоқда. Ҳа, буларнинг ҳаммаси ҳақиқат,

СУҲБАТДОШИМИЗ ЁЗУВЧИ
ТЕМУР ПЎЛАТОВ

ҳали жамоатчилик онгидан сталинча ва брежневча даврнинг муҳри ўчгани йўқ.

Масалан, мен Ўзбекистонда яшаётган қримтатарлар муаммолари тўғрисида «Дружба народов» журналига ёзганимдан кейин, сиз мақолангизда «сотқин халқ»нинг тарафини олгансиз дея, эскича йўсинда фикрлаб қаҳр-ғазаб билан битилган кўплаб мактублар олдим. Ахир мен мақоламда қримтатарлар устига қўйилган бу даҳшатли айбловни фактлар ёрдамида рад қилишга ҳаракат қилган эдим-ку... Кўриниб турибдики, фактларга ишонишни ҳамма ўрганганича йўқ. Биз, афсуски, ҳали у ёки бу халққа нисбатан қораловчи умумий характеристикалар беришдан ҳам қутила олмаяпмиз. Шунинг учун ҳам бизнинг «уйимиз»даги баъзи порахўрлар ва ғазна ўғриларининг иши «ўзбеклар иши» деб аталмадими? Буларнинг ҳаммаси миллатлараро муносабатларни яхшилашга, уйғунлаштиришга хизмат қилмайди...

Бу соҳада эса муаммолар тиқилиб ётибди. Мазкур муаммоларнинг баъзилари худди аста-секин портлайдиган бомбадай қачонлардир ўн йиллар илгари пайдо бўлган, эндиликда ўзини намоён қилиб портламоқда. Баъзи муаммолар эса бугун, бизнинг кунларда пайдо бўлмоқда. Бироқ биз ҳозир янгиланиш даврида ҳам уларни ҳал этиш йўлларини ўрганганимиз йўқ. Аксинча, эскича усулларга боғланиб қолганмиз, гоҳ айбдорлар излаймиз, гоҳ куч ишлатиш билан бу муаммоларни ечмоқчи бўламиз.

— Миллий муносабатларга доир муаммоларни ечишда, сизнингча, биринчи навбатда ижтимоий-иқтисодий масалага эътиборни қаратиш зарурми ёки маданий масалани ҳал этиш керакми?

—Бу ерда бирини иккинчисидан устун қўйиб бўлмайди. Муаммолар шундай йиғилганки, уларни бир-биридан ажратиш қийин. Агар ижтимоий-иқтисодий муаммолар ҳақида бош қотира бошласанг, албатта маънавий-ахлоқий масалалар ҳам олдингда кўндаланг туради... Мазкур муаммолар эса сталинчилик йилларида халқлар мустақиллиги ва ҳақ-ҳуқуқлари топталган даврда пайдо бўлган.

Болалигимдан бир фикр бағримни ўртайди: нима учун Ўзбекистон — гўзал ва жаннатмакон юртни махсус қувғиндилар учун ҳақорат ҳамда эрксизлик масканига айлантирилди. Даҳшатлиси шундаки, бу ишларнинг ҳаммаси биз ўзбеклар замини уруш олови қамраб олган руслар, белоруслар, украинларнинг кулфатига дўстона шерик бўлиб турган бир пайтда амалга оширилди. Ахир биз ўша пайтда бошпанасиз қолган славян аёллари ва болаларига ёрдам қўлимизни чўзиш билан ўзимизни ҳам маънавий юксалтирган, ажойиб, бағри кенг халқ эканлигимизни намоён қилмаганмидик. Қани эди биз ўшандай дўстона тарзда ўн йиллар, асрлар бўйи яшасак...

Бироқ Сталин бизнинг заминимизни кўчириб келтирилган халқлар учун катта махсус лагерга айлантирди. Бу билан у ўзбекларни ҳам шу лагерга қамади, руҳимизни ҳақорат қилди, бизга маънавий жиҳатдан шикаст етказди. Шу билан золим жаҳонгир ғоят улкан мамлакатда ҳам Ватан, она тили, юрт маданияти, тарих, раҳм-шафқат, халқлар дўстлиги сингари абадий ва муқаддас тушунчалар ҳеч нарсага арзимаслигини кўрсатмадими ҳамда бизни ҳам шафқатсизлик, сурбетлик, маънавий қашшоқлик руҳида тарбиялашга ҳаракат қилмадими? Ахир Фарғона фожиаларида виждонимизда, қалбимизда сталинчилик, брежневчилик давридан мерос қолган ана шу иллатлар, айнишлар асосий роль ўйнамадими?

— Бироқ Фарғона воқеаларининг келиб чиқишининг бошқа сабаблари ҳам бор эди...

— Албатта, содир бўлган барча воқеаларнинг илдизларини очиш учун ҳали кўп «ковлашимиз», изланишимиз керак. Бунинг учун изланишдан ташқари яна чинакам ақл-заковат, донишмандлик ва совуққонлик ҳам зарур. Хўш, барча газеталаримиз — республика ва марказий матбуотимиз воқеаларнинг дастлабки кунларидан бошлаб у ҳақда ўқувчиларга бир-бирига қарама-қарши, юзаки ва ҳатто нотўғри маълумотларни етказган бўлса, бу совуққонликни қаердан оламиз. Масалан, деярли барча нашрлар ваҳшиёна ўлдирилган болалар тўғрисида ёздилар, ҳатто бу Фарғонадаги болалар боғчаларидан бирида рўй берганлигини ҳам айтишди... Кейин ёлғончилик борасида чегарадан чиқиб кетишганини англашди, шекилли, бу ишга нуқта қўйилди. Марказий ва маҳаллий телевидениедан ўша болалар боғчасини кўрсатишди, унинг мудираси эса биронта болага ҳам зарар етмаганини айтди...

Бу даражада эҳтиросларни алангалатишнинг ва ваҳимани кучайтиришнинг нима кераги бор эди? Ахир катталардан юзга яқин киши ўлдирилганлигининг ўзи даҳшатли эмасмиди?.. Хўш, бунда айбдорлар кимлар бўлди? Худди океан орти империалистлари узоқ йиллар давомида бизнинг барча ички муваффақиятсизликларимизга асосий сабабчи бўлгани каби бу ерда ҳам ҳамма айб туркларни оммавий равишда ур калтак қилишда қатнашган гиёҳвандлар ва порахўр элементлар устига юкланди.

Албатта, мен гиёҳвандлар, порахўрлар ва бошқа салбий кучлар айбдор эмас демоқчимасман. Улар турмушимизда ўз мавқеларини тиклаш, ўтмиш кунларидаги қудратига эришиш учун ҳаракат қилмоқдалар. Бироқ бу кучлар ўз мақсадлари йўлида жамиятимиздаги носоғлом ижтимоий-иқтисодий, ахлоқий жараёндан ҳам фойдаланганларини таъкидламоқчи эдим. Буни Фарғона воқеалари ҳам яққол кўрсатди. Агар шу вазиятда Фарғонада туб аҳоли ўртасида оммавий ишсизлик бўлмаганида, пахта монокультураси кучаймаганида, қачонлардир гуллаб-яшнаган Ўзбекистонда экологик жараён кескинлашмаганида, ижтимоий адолатсизлик фактлари кўплаб учрамаганида эди, айни пайтда маҳаллий ҳокимият ўз вазифасини сидқидилдан бажарганида, халқнинг арзига қулоқ солишганда эди, ишончим комилки, ҳеч қандай ёвуз куч ёшларни бундай қирғинбарот ҳаракатга жалб қилолмаган бўларди.

Шу ўринда халқимизнинг бир ҳикматли сўзини эслагим келади: «Уйингда ҳамма нарса етарли бўлса, қўшнимнинг аҳволи қандай деб сўрама, билки, у ҳам худди сендек фаровон яшайди...» Ҳа, одамлар керак бўлмаган сўзлардан, шиорлардан, қуруқ ваъдалардан безор бўлдилар, улар ҳамма ерда тўғри сўз, илмли, инсонпарвар раҳбарлар иш боши бўлишини хоҳлайдилар. Чунки эндиликда меҳнат, фақат эркин, ижодий меҳнатгина миллатлараро муносабатлардаги кўплаб муаммоларни ҳал қилиши мумкин.

Бироқ биз ҳамон эскича ишлаш усулидан қутула олганимиз йўқ. Мана, сизга бир мисол. Ўша даҳшатли воқеаларнинг ўнинчи куни бир гуруҳ ёзувчилар республика партия Марказий Комитетига таклиф қилиндилар. Уларга оммавий ахборот воситалари орқали Фарғона аҳлини ақл-фаросат билан иш тутишга чақирувчи мурожаатномалар билан чиқиш таклиф этилди. Ёзувчилар бунга лаббай деб жавоб бердилар. Ким радио ва телевидение орқали, ким газета орқали чиқишлар қилди. Хўш, бунинг акс-садоси қандай бўлди? «Халқлар дўстлиги ҳақида яна ўша сийқаси чиққан сўзлар! Қилинадиган ишлар тўғрисида, келгусида қандай яшашимиз ҳақида бир оғиз гап йўқ!» Кўплаб газетхонлар ва радио эшитувчилардан мен эшитган аччиқ ҳақиқат ана шундай бўлди. Албатта, ёзувчи учун энг катта иш — биринчи навбатда унинг сўзи. Лекин, ижодкорни қўйиб турайлик, ахир кўплаб маҳаллий партия ва совет ходимлари ҳам аҳоли билан суҳбатларда бирорта амалий таклиф айтолмадилар-ку. Натижада энг сўнгги тадбир — комендантлик соати жорий этиш ва ички қўшинлар киритишга мажбур бўлинди. Эндиликда мен бир нарсани изтироб билан ўйлайман: хўп, бизлар-ку туркларни Ўзбекистон теграсидан чиқариб юбордик, борингки, бу ишни уларнинг хавфсизлиги учун амалга оширдик ҳам дейлик, лекин шу орқали тартиббузарлар йўлбошчиларининг асосий талабларидан бирини бажармадикми, улар ноғорасига ўйнамадикми? Бундан кейин содир бўладиган худди шундай воқеалар учун намуна яратмадикми? Демак, эндиликда ҳам янги сўз, ҳам янги иш жамиятимизга ҳаводай зарур...

— Бу «янги сўз» қандай бўлади? Ижодий зиёлилар миллатлараро муаммоларни ҳал қилишда қандай ҳисса қўшишлари мумкин?

— Афсуски ижодий зиёлиларнинг ҳам худди кўплаб партия ва совет ходимлари сингари жойларда ҳам, марказда ҳам кескинлик, қийинчилик юзага келган вазиятларда иш юритишга лаёқатиЙўқликлари маълум бўлди. Бунинг ҳеч ажабланарли жойи йўқ, чунки бу зиёлиларни ҳам, ходимларни ҳам, миллатлараро муаммоларни ўнлаб йиллар давомида ҳал қилолмаган жамият шакллантирган. Ҳал қилинмаганми, демак, биз ҳали ҳам баҳслашишни, ишонтиришни билмаймиз. Ваҳшийлашган тўда олдида мардларча кўндаланг туришни ва ёвузликни енга оладиган сўзлар топиб айтишни ўрганмаганмиз. Ахир бизда қанча мард, сўзи кескир трибун ижодкорлар ўтган! Йигирманчи йилларда Бухорода бир гуруҳ мутаассиблар ўрта аср хурофотлари устидан кулган астрономия ф...ни муаллимининг уйини ёқмоқчи бўлишганда улар йўлини жинкўчалардан бирида ёзувчи Садриддин Айний тўсган эди. Ўшанда қилмишидан уялган тўда орқасига чекинганди... Мана шундай кескин вазиятларда Илья Чавчавадзенинг сўзи қандай қудрат, сеҳр касб этарди! Егише Чаренц қандай жўшқин инсон эди, ҳатто иблис унинг қаршисига дош беролмай қорангига ғойиб бўларди. Туркман шоири Махтумқули миллатлараро бир неча қонли низоларни бунга қўйган. Қорақалпоқ Бердақ ўзининг до... билан ... эҳтиросларни жиловлаганда ...

Биз, бугунги кун ... ҳақимизда ҳар бир ... монлар тўғрисида, ... соний ғояларга инт... ламиз? Гарчи бир-б... ва санъат декадал... бориб турсак ҳам, бошқа халқ...нинг ад...ни, маданиятини яхши билмаймиз. Бундай ...бирлар»ни эса ташкил қилишга ғоят уста кетганмиз. Биз бошқаларнинг қувонч ва та...ларига шерик бўлишни, қалб туйғуларимиз... ҳам кўришни унутиб қўймоқдамиз. Беҳуда ...саларга овора бўлиб, ўткинчи бойликлар ...кофот ва унвонлар тўғрисида қайғуриб, эн... мукофот бу — рус ёки қирғиз дўстимизнинг тўла бағри эканлигини эсдан чиқариб қў...

Баъзан зиёлилар ҳам миллатлараро ке...чиликларнинг сабабларини яхши англаб ўрганиб, уни бартараф этишда фаол қ...ўрнига бу муаммоларни янада чалкаштир...радиган тарихий асослар, янги-янги ри... қонун-қоидалар яратмоқдалар. Бунга че... керак. Кўпдан бери кўнглимда юрган ...ни ҳайқириб айтмоқчиман: эй мен... озарбойжон қардошларим, ахир ...ривоятлар тўқишга чек қўйинглар ...аммолари» атрофида афсоналар ... қилинглар, тўхтатинглар! Ахир Т... зиёлиларнинг муқаддас иши афс... га хизмат қилдириш, инсонийлашт... кидламаган эдими? Ҳа, уни инсо... дириш керак. Зеро, бунинг асо... учун муқаддас бўлган қардошлик ...ди.

Бир қатор жумҳуриятларимизд... ган воқеалар шуни кўрсатмоқ... зиёлиларимиз орасида бир гуруҳ ... қизиқишлари учун хизмат қиладиган, ...да берадиган, ҳар хил ғаламисликла... диганлар ҳам бор экан. Ўзини «муст...ловчилар» деб атайдиган бошқа бир х... эса аллақачон бу «оломоннинг кучо... олганлар ва ўзлари билмаган ҳолда ...нинг жарчиларига айланмоқдалар в... эҳтиросларини шиор қилиб безамс...заримда, биз зиёлининг ўз шахсидан ...ши, оёғи остига чуқурроқ назар т... азалий гўзал хусусиятларини унутиб ўхшаймиз. Ҳа, биз плюрализм тара... баъзан ўзимизнинг тор доирадаги ...ларимиз билан жамиятимизга хо... барангликни, маданиятимиз ва ...нинг асосини ташкил қилувчи ... қирраликни инкор қилмоқдами...

— Сизнингча, ҳақиқий байна... манбаалари нимада?

— Ишончим комилки, ҳар ... чиқишининг ўзида байналмил... асослари мавжуд бўлади. Ҳар... маданиятлар билан чамбарча... га хос маданиятини яратади. ...налмилаллик туйғуси сусайиб... растлик даражасигача тушиб ... у ниҳоятда кучайиб юксак д... мумкин. Юксалиш халқ ўз ... иқтисодий ва маънавий жиҳа... дучор бўлмай, эркин ҳамда... тараққий этгандагина юз б... силкиниш эса байналмилалл... казади. Силкиниш натижа... волга тушиб худди касал к... лашиб қолади. Ноҳақ ранжи... ҳақлик эса миллатчиликни ... сабаблардан биридир. Байна... миша ихтиёрий туйғудир, қа... кўнгилли ҳаракати эса плюрали... Ишончим комилки, биз умум... риб — Совет Иттифоқини тенг... қил республикалар федерац... байналмилалликнинг янги юк... батта эришамиз.

Суҳбатни Евгени...
борд...

СУСТКАШЛИКНИНГ БОИСИ НИМАДА?

Инсоннинг табиати қизиқ: кўпинча ўзидан ўтган ёки ўтаётган хато-камчиликларни кўрмайди, билмайди. Кўрса, билса ҳам осонликча тан олмайди, мудом ўзини ҳақ ҳисоблайди. Дўппи тор келганда эса бошқаларни қоралаш, масъулиятни ўз зиммасидан соқит қилиш пайига тушиб қолади. Бундай воқеалар шунчаки тор доирада — оилада ёки дўстлар даврасида такрорланса-ку, майли, ўз йўлига. Лекин мўътабар идора ходимлари томонидан рўй берса-чи? Боз устига гап тарихий-маданий мулкимиз ҳақида кетаётган бўлса-ю, маъмурлар лоақал ўзлари қабул қилган қарорни ҳам бажаришни истамасалар-чи? Оқибати маълум: жамиятимизга моддий-маънавий жиҳатдан катта зарар етади. Бу зиён-заҳматнинг ўрнини келажакда ҳеч қачон, ҳеч нарса билан тўлдириб, қоплаб бўлмайди. Бундай нохуш ҳолни пойтахтимизнинг Юнусобод даҳасида жойлашган Оқтепа ёдгорлиги хусусида анча йиллардан буён давом этиб келаётган можаролар мисолида ҳам кўриш мумкин.

Тушунарли бўлиши учун аввало Оқтепа тарихига бир назар ташлайлик. Бу кўҳна обида Тошкентнинг ўтмишига доир ноёб ёдгорликлардан бири ҳисобланади. V асрда бу ерда ўз даврига монанд қалъа-шаҳар қад ростлаган. У асосан пахсадан ва хом ғиштдан тикланган. Деворлари сопол плиталар билан безатилган. Марказий қароргоҳ мудофаа иншоотлари ва ҳарбий мезаналар воситасида мустаҳкамланиб, теварак-атрофи сув тўлдирилган ҳандақлар билан ўраб олинган. Шаҳарчада ҳунармандчилик, меъморчилик ва боғдорчилик анча ривожланган. Аҳолининг аксарияти меҳнат ва жанг қуроллари ишлаб чиқариш ҳамда савдо-сотиқ ишлари билан шуғулланган. Бироқ VII аср охирлари, VIII аср бошларида араб ист[illegible]чилари билан бў[illegible]н аёвс[illegible] жангларда қалъа[illegible]аҳар [illegible]он бўлади. Кейин[illegible] юз й[illegible]илларда эса табиий [illegible]кучлар [illegible]сирида батамом ну[illegible]раб, ў[illegible]ки тепаликдан иборат ха[illegible]обага айланади. Шунга қарамай, ўз тарихий-маданий аҳамиятини йўқотмайди. Буни совет археологлари илмий-амалий жиҳатдан исботлаб бердилар. Ёдгорлик давлат муҳофазасига олинди. Ўтмишнинг ноёб обидаси сифатида бутун дунё назарига тушди. Эндиликда бу зиёратгоҳга Иттифоқимиздан ва хориждан узлуксиз ҳар йили кўплаб сайёҳлар ташриф буюриб туришади. Зеро, Оқтепа ва ундан топилган қазилма ёдгорликларнинг қадр-қимматини ҳеч қандай бойликка тенглаштириб бўлмайди.

Бас, шундай экан, биз ўз олдимиздан оққан сувнинг қадрига етаяпмизми? Муқаддас ёдгорлигимизни кўнгилдагидек асраб-авайлаб, келажак авлодларга табаррук мерос сифатида қолдираяпмизми? Афсуски, йўқ!

Турғунлик кулфатидан Оқтепа ҳам бебаҳра қолмади. Уни табиий ҳолича сақлаб қолишга узоқ йиллар эътибор берилмади. Аксинча, 1966 йилги Тошкент зилзиласидан кейин унга тегишли майдоннинг бир четкаси шаҳар ахлатхонасига айлантирилди. Бу ҳам етмагандай, катта қисми қурилиш мақсадлари учун ажратиб берилди. Оқибатда қадимги Оқтепа тасарруфида бўлган қўрғон-чорбоғлар ўрни [illegible]хеологик жиҳатдан ўрганилмай туриб, турар-жой ва саноат бинолари остида қолиб кетди. Кўҳна шаҳарча мавзеи деярли 100 гектарга қисқарди. Қурилишлар исканжасидан омон қолган 50 гектарлик майдоннинг салкам тўртдан бир қисмида эса баландлиги 15—20 метрлик ахлат «тоғ»лари пайдо бўлди.

Рост, бу орада ёдгорликни сақлаб қолишга бир-икки уриниш ҳам бўлди. Тегишли қарорлар қабул қилиниб, зарур чора-тадбирлар белгиланди. Чунончи, Тошкентнинг 2000 йиллиги муносабати билан у юбилей иншоотлари сирасига киритилди. Шунга мувофиқ «УзНИПИ реставрация» институти томонидан муҳофаза лойиҳаси ишлаб чиқилди. Таъмир ишлари учун маблағ ажратилди. Таассуфки, республика Маданият министрлигига қарашли «Меъмор» бирлашмаси коллективи эл ишончини оқламади. Қурилиш материаллари ва пахсачи усталар етишмаслигини баҳона қилиб, таъмирлашни тўхтатиб қўйди. Охир-оқибат эзгу мақсадда бошланган иш ўлда-жўлда қолиб кетди. Сансоларлик билан ўтган кейинги 6—7 йил мобайнида эса лойиҳа эскириб, аҳамиятини йўқотди. Археологик қазишмалар жараёнида очилган қалъа қолдиқлари қаровсизликдан янада аянчли ҳолга тушди.

Бугун қалбимизда ўтмишга ҳурмат, келажакка ишонч уйғонди. «УзНИПИреставрация» институти бош архитектори Каримберди Юсупов, ЎзФА Археология институтининг Тошкент экспедицияси бошлиғи Маргарита Филанович, пенсионер-инженер Исоқжон Исроилов сингари 12 нафар мутахассис ўтган йили ажойиб ташаббус билан чиқдилар. Тошкент шаҳар тарихий ёд-

МАНГУ ОБИДА

горликларни сақлаш жамияти қошида Оқтепа обидаларини асраб қолиш, таъмирлаш, музей-қўриқхонага айлантириш ва ободонлаштириш бўйича буюртмачи кооператив очишга аҳд қилдилар. Бу ўринда жамият раисининг муовини

Абдулазиз Муҳаммадкаримовнинг тажрибаси жуда қўл келди. Бир вақтлар унинг жонкуярлиги туфайли шаҳар марказидаги Абулқосим мадрасаси бузилиб кетишдан сақланиб қолган, кейинчалик қайта таъмирланиб, республикамиз тарих ва маданият ёдгорликларини тарғибот қилувчи масканга айлантирилганди.

Ташаббускор группа ўз фаолиятини Оқтепа ёдгорлигининг ҳақиқий аҳволини батафсил ўрганишдан бошлади. Сўнгра мутасадди ташкилотлар билан ҳамкорлик режаларини белгилаб олди. Бу саъй-ҳаракатлар зое кетмади. Ташаббускорларнинг илтимосларига кўра, республика маданият ёдгорликларини лойиҳалаш бош бошқармаси Оқтепани шаҳар жамияти ихтиёрига ўтказишга, таъмирлаш ва ободонлаштириш учун зарур маблағни ўз ҳисобидан қоплашга розилик берди. Шаҳар жамияти эса илмий-текшириш ва лойиҳа-тадқиқот ишларига сарфланадиган маблағларни тўлаб, кооперативга ҳар томонлама ёрдам кўрсатишни ўз гарданига олди.

Шундан сўнг группа аъзолари ният-мақсадларини баён этиб, шаҳар ижроқўмига мурожаатнома йўлладилар.

Ташаббус раҳбарларга ҳам маъқул тушди, группа аъзоларига амалга ошириладиган ишлар лойиҳасини тайёрлашни таклиф этдилар. Бироқ уни тасдиқлашга келганда сусткашликка йўл қўйдилар. Масалага Ўзбекистон тарих ва маданият ёдгорликларини муҳофаза қилиш жамиятининг раиси Нуриддин Муҳиддинов аралашишга мажбур бўлди. Пировардида, 1988 йил 16 декабрда ижроқўм ташаббускор группа лойиҳаси асосида 603/24 рақамли махсус қарор қабул қилди. Унда ташаббускорлар амалга оширган ва режалаштирган ишлар маълумот учун қабул қилингани таъкидланган, шу билан бирга мутасадди ташкилотлар бажариши лозим бўлган вазифалар аниқ белгилаб қўйилганди. Мана, ижроқўм раисининг биринчи ўринбосари Э. А. Ризаев имзолаган ўша қарордан кўчирма:

«4. Киров райижроқўми зиммасига: а) ёдгорлик муҳофаза зонасини назорат қилишни таъминлаш ва бу ерга ахлат тўкишни қатъиян тақиқлаш; б) муҳофаза зонасидаги ахлат уюмларини текислаб, Юнусободдаги қурилиш объектларидан чиқаётган тупроқ ҳисобига шиббалаш, Ўзбекистон тарихий ёдгорликларни сақлаш жамиятининг шаҳар Совети билан келишган ҳолда бута ўсимликлари ўтқазишни амалга ошириш; в) кооператив буюртмаси бўйича маҳаллий қурилиш материаллари ва транспорт ажратишда амалий ёрдам кўрсатиш вазифаси юклатилсин.

5. Тошкент шаҳар ижроқўми ободонлаштириш бош бошқармаси зиммасига: а) олдиндан тайёрланган лойиҳага мувофиқ 1988—89 йилларда ўз маблағи ҳисобига ёдгорликнинг боғ-дам олиш зонаси учун манзарали ва мевали дарахт кўчатлари сотиб олиб, ўтқазишни, электр қуввати билан таъминлашни, қудуқлар қазиш ва уларни жиҳозлашни, водопровод қудуқлари ётқизиш ҳамда суғориш тармоқлари барпо этишни таъминлаш; б) ишлаб чиқилган лойиҳага биноан 1988—89 йилларда ёдгорлик муҳофаза зонаси территориясини ўраб олишни ва йўл қурилишини ўз маблағи ҳисобига бажариш вазифаси юклатилсин.

6. Шаҳар ижроқўми архитектура-планлаштириш бош бошқармаси зиммасига: а) ёдгорлик муҳофаза зонасида иншоотлар қуришни қатъиян тақиқлаш; б) муҳофаза зонаси яқинида объектлар қурилишидан олдин маданий ёдгорликларни илмий лойиҳалаш бош бошқармаси ва тарихий ёдгорликларни сақлаш жамиятининг шаҳар Совети билан маслаҳатлашиш; в) ёдгорликнинг электр ва сув таъминотини техник жиҳатдан тезлаштиришда ҳамкорлик кўрсатиш вазифаси юклатилсин.

7. Ушбу қарор ижросини назорат қилиб боришни ижроқўм раиси муовини ўртоқ Х. Ё. Охунжоновга топширилсин...»

Қарор қабул қилинганига ҳам роппа-роса 9 ой бўлди. Хўш, бу вақт ичида мутасадди маҳкамалар маъмурлари дастлабки босқичда бажарилиши лозим бўлган вазифаларнинг қай бирини адо этдилар? Буниси бизга қоронғи. Аммо Оқтепада амалда ҳеч қандай ўзгариш бўлмагани аниқ. Биринчидан, айрим ташкилотлар ва шахслар ёдгорлик тасарруфидаги майдонларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олиб, ўз манфаатлари йўлида фойдаланмоқдалар. Иккинчидан, бу ерга ҳамон яширинча равишда ахлат ва саноат чиқиндиларини чиқариб тўкиш давом этмоқда. Улар сасиб-бижиб, тутаб-ёниб, атроф-муҳит об-ҳавосини булғамоқда. Қолаверса, хилватгоҳ ахлатхоналар турли кўринишдаги тартиббузарликлар маконига айланиб бормоқда. Бу ерларда одамларни тунаш, қотиллик, зўрлаб номусга тегиш каби фожиалар рўй бериб турибди.

— Биз бу каби нохушликлар ва масъулиятсизликлар сабабини билиш ниятида февраль ойида Ҳ. Охунжонов ҳузурида бўлдик, — дейди ташаббускор группа фаолларидан бири Исоқжон Исроилов. — У аввалига имконият ва маблағ йўқлигини рўкач қилиб, ижроқўм қарорини бажаришдан бош тортди. Узоқ тортишувлардан кейин эса биз зарур лойиҳа ва ҳужжатларни тайёрлаб берсаккина, бу масалага қайтиши мумкинлигини билдирди. Начора?! Ёдгорлик территориясини қадам-бақадам кезиб, муҳофаза ва чегара зонасини аниқладик. Биринчи навбатда бажариладиган ишлар ҳажмини белгиладик. Ички йўл ва йўлаклар лойиҳасини туздик. Ўша яқин-атрофдан олиниши мумкин бўлган тупроқ манбаини топиб, ахлат уюмларини текислаш ва шиббалаш юзасидан смета ҳужжатларини тайёрладик. Шу аснода 1984 йилги лойиҳага кўра қурилиши лозим бўлган эни 40 метрлик йўлни ҳисобдан чиқардик. Автомобилларга техник хизмат кўрсатиш цехи, шахсий гаражлар ва илмий-ишлаб чиқариш корхонаси филиали барпо этилиши мўлжалланган 10 гектарга яқин майдонни сақлаб қолдик. Тайёрланган лойиҳа-ҳужжатлардан айримларини тегишли ташкилотларга топширдик. Аммо амалий ишдан дарак йўқ...

— Ҳолбуки, бу борада асло сусткашликка йўл қўйиб бўлмайди — дейди тарих фанлари номзоди Маргарита Филанович. — Ахир, ўзингиз ўйланг, жумҳуриятимиз археология ёдгорликларига бойлиги жиҳатидан Ўрта Осиёда биринчи ўринда туради. Лекин биз ҳалигача археология музейига эга эмасмиз. Фақат Тарих музейида битта бўлим бор эди, у ҳам икки йилдирки, ремонтда. Шу боис кўплаб бебаҳо қазилма ёдгорликларимиз, жумладан, Оқтепадан топилган қадимий сопол ва металл буюмлар, санъат асарлари, ғалла донлари қолдиқлари ва тўқимачиликка доир ашёлар омборларда чанг босиб ётибди. Оқибатда йил сайин путурдан кетиб, жозибасини йўқотмоқда...

Кўриниб турибдики, ташаббускор группа аъзоларининг ниятлари холис. Аввало, Оқтепани том маънодаги тарихий музей-қўриқхонага айлантириб, республикамиздаги археологик топилмаларни бир жойга жамлаш. Иккинчидан, йўқолиб бораётган тегирмон, обжувоз, чархпалак, тўқимачилик дастгоҳлари, арава, омоч, ўғир, куви каби буюм ва меҳнат қуролларини излаб топиб, ўзига хос ажойибхона яратиш. Учинчидан, республикамиз шароитига мос уй ва ҳовлиларнинг кичрайтирилган нусхалари асосида музей-шаҳарча ёхуд музей-қишлоқ қуриш. Тўртинчидан, диёримизда ўсувчи турфа хил мевали ва манзарали дарахтлар кўчатларини экиб, миллий боғ барпо этиш.

Шубҳасиз, бу режалар амалга ошса, кўпгина муаммолар ўз ечимини топади. Бир томондан ҳавас қилса арзигулик маданият ва истироҳат боғига эга бўламиз, иккинчи томондан шаҳримизда туризм ривожланади. Ундан тушган маблағларни тарихимиз ва маданиятимизни янада бойитиш учун сарфлашимиз мумкин.

Ҳозирги асосий вазифамиз эса ташаббускор группага ҳам моддий, ҳам маънавий жиҳатдан кўмаклашишдан, ижроқўм қарори ижросини таъминлаб, Оқтепани асраб қолишдан иборат. Бунинг учун вақтни ҳам, маблағни ҳам аямаслик лозим. Акс ҳолда, ўтмишимиз ва келажагимиздан кўз юмган, авлод-аждодларимиз олдида кўрнамаклик қилган бўламиз. Бу мен ўйлаб топган ақида эмас, ҳаёт синовидан ўтган, тарих исбот этган оддий ҳақиқатдир. Шаҳар маъмурлари шу ҳақда жиддий ўйлаб кўрсалар, республика Маданият министрлиги, Ўзбекистон тарих ва маданият ёдгорликларини муҳофаза қилиш жамияти мутасаддилари ҳамда кенг жамоатчилик бу хайрли ишга бош қўшсалар, айни муддао бўларди.

Абдунаби ҲАЙДАРОВ

РЕАЛ РЕЖАЛАР

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида бўлиб ўтган танқид [illegible] адабиётшунослик кенгашининг навбатдаги йиғилишида адабий ҳаётимизнинг муҳим муаммолари хусусида гап кетди. Йиғилишни кенгаш раиси Озод Шарафиддинов олиб борди. Унда кенгаш олдида турган галдаги вазифалар атрофлича муҳокама этилиб, шу йилнинг қолган уч ярим ойи ва 1990 йили амалга оширилиши мўлжалланган асосий тадбирлар белгилаб олинди. Жумладан, 1989 йил якунларига бағишлаб ўтказиладиган йиллик йиғилишга тайёргарлик масалалари муҳокама этилиб, адабий танқид ва адабиётшунослигимизнинг ҳозирги қиёфасини ҳаққоний ёрита оладиган талабчан маърузачилар аниқланди. «Ёдгорлик», «Адабиёт ва санъат», «Йўл бошида» серияларидаги коллектив тўпламларни, шунингдек, рус тилидаги адабий-танқидий мақолалар тўпламини ортиқ кечиктирмай нашрга тайёрлаш кенгашдаги мутасадди ўртоқлар зиммасига юклатилди. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси бадиий наср кенгаши билан биргаликда «Бадиий наср тили», «Ҳозирги ўзбек романчилигида ҳаёт ҳақиқати ва унинг бадиий тасвири» мавзуларида ижодий мунозара, Андижон давлат педагогика институтининг ўқитувчи ва талабалари иштирокида Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романи муҳокамаси, болалар адабиёти ва бадиий публицистика кенгашлари билан биргаликда болалар адабиёти ва бадиий публицистикамизнинг ҳозирги аҳволи хусусида илмий-назарий баҳс, айрим мунаққидларнинг ижодий ҳисоботлари каби бир қанча амалий тадбирларни ўтказиш келишиб олинди. Йиғилишда кенгаш аъзоларидан Матёқуб Қўшжонов, Абдуқодир Ҳайитметов, Иброҳим Ғафуров, Норбой Худойберганов, Ҳафиз Абдусаматов, Машҳура Султонова, Абдуғафур Расулов, Маҳмуд Саъдий ва бошқа ўртоқлар, шунингдек, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг котиби Тоҳир Малик сўзга чиқиб, кўнгаш фаолиятини, умуман адабий танқид ва адабиётшуносликни жонлаштириш борасидаги фикр-мулоҳазалари билан ўртоқлашдилар.

Кенгашнинг октябрь ойида ўтказиш мўлжалланган навбатдаги йиғилишида жумҳуриятимиз нашриётларида адабий танқид ва адабиётшуносликка оид китобларни чоп этишнинг реал аҳволини нашриётлардаги мутасадди ўртоқлар иштирокида атрофлича кўриб чиқишга қарор қилинди.

Р. ОТАЕВ

Ёқуб ХАИМОВ — 80 ЁШДА

Қутлаймиз!

Ҳурматли Ёқуб Ҳаимович!

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси ҳайъати, Бухоро яҳудийлари адабиёти кенгаши, кўпминг сонли Ўзбекистондаги мухлисларингиз Сизни қутлуғ саксон ёшга тўлган кунингиз билан чин дилдан муборакбод этадилар.

Сиз уч тилда сўзловчи тарихи, маданияти дунёга таниқ ўзбек ва Бухоро яҳудийлари халқларининг ёзувчиси сифатида аллақачон меҳримизни қозонгансиз.

Сизни ўзбек, рус, Бухоро яҳудийлари китобхонлари моҳир ҳикоянавис, драматург, романнавис сифатида яхши биладилар ва ардоқлайдилар. «Ятимчаҳо», («Етимлар»), «Озодийи Панир» («Панир қизнинг озодлиги»), «Зиндагоний нав» («Янги ҳаёт»), «Роҳба зиндагони» («Ҳаётга йўл»), «Кўк аланга», «Ҳаёт-мамот», «Ду тақдир» («Икки тақдир), «Левича ҳофиз», «Дурдоне», «Поздние слёзи» («Кечиккан кўз ёшлари»), «Дарбадар», «Садоқат», «Ранглар камалаги», «Муз қаҳрамонлари» насрий асарларингиз, «Озодийи занҳо» («Хотин-қизлар озодлиги»), «Нажот», «Юлдузой», «Номус», «Ойгул», «Ўғил», «Атеист» каби драмаларингиз Ўзбекистонда ҳаммага маълум. Сизнинг қаламингизга мансуб асарларнинг рус ва қардош тилларга таржима қилиниши фақат Бухоро яҳудийлари учун эмас, балки ўзбек ёзувчилари учун ҳам қувонарли бўлди.

Сиз Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими унвонига сазовор бўлдингиз. Қатор медаллар ва фахрий ёрлиқлари билан тақдирландингиз.

Қутлуғ айёмда Сизга узоқ умр, тани соғлиқ, янги орзуларингиз ушалишини тилаймиз.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

ИЖОД—АБАДИЙ МЕҲНАТ

Мухбиримиз кекса адиб, драматург Ёқуб Хаимов хонадонида бўлиб, у билан суҳбатлашиб қайтди.

— Ёқуб ака, аввало, сизни газетамиз муштарийлари номидан 80 ёшингиз билан қутлаймиз. Доимо соғ бўлинг. Лекин сиз шу ҳаётингиз, ижодий фаолиятингиз давомида озмунча қувончу ташвишларни бошдан кечирмагандирсиз...

— Нимасини айтасиз. Ҳаётим Фарғона водийсида, Тошкент, Самарқанд, Сирдарёда кечди. Қўқондаги 3-мактаб-интернатни тугатиб Тошкентга келганман. Шу ерда Маориф институтини битирганман. Кейин Самарқанддаги «Ер тузилиши» техникумида таълим олдим. Дастлабки асарим — «Хотин-қизлар озодлиги» бир пардали пьесам 1931 йилда Ўзбекистон Давлат нашриётида босилиб чиққан эди. Ўша йиллари Бухоро яҳудийлари тилида чиқадиган «Байроғи меҳнат» газетаси ва «Ҳаёти меҳнат» журналида асарларим кўп босилган. «Байроғи меҳнат»да бир неча йил ишлаганман. 1938 йил газета ёпилгач, республика болалар ва ўсмирлар адабиёти нашриётида меҳнат қилдим. 1943 йилдан 1957 йилгача эса Сирдарё районидаги совхозлардан бирини бошқардим, шундан кейин Ғ. Ғулом номидаги нашриётда ишладим.

Салкам 60 йиллик ижодий фаолиятим давомида 25 дан ортиқ китобим нашр этилди.

30-йиллар хотирамда қувонч ва ташвишлари билан кўпроқ ўрнашиб қолган. 1932 йилда Самарқандда Бухоро яҳудийлари театри ташкил этилганди. Бу театрда менинг учта пьесам — «Хотин-қизлар озодлиги», «Нажот», «Хиёнаткор» саҳналаштирилган эди. Афсуски, бу театр шахсга сиғиниш йилларида йўқ қилинди. 30-йиллар бошида Бухоро яҳудийлари тили, адабиёти, маданияти учун кўп ишлар қилинганди. Лекин 1937—1938 йилларда бу ишларнинг бари барҳам топди. Кўплаб ёзувчилар бадном этилди. 1938 йилда мен ҳам халқ душмани деган тавқи лаънатга учрадим. Бироқ ҳақиқат тантана қилиб 3 ойдан кейин оқландим. Ўша Сталин қатағони йиллари 20дан ортиқ Бухоро яҳудийлари ёзувчилари йўқ қилинди...

— Бадиий ижод соҳасида ёзувчи Малик Раҳмон билан кўп йиллардан бери ижодий ҳамкорлик қилиб келасиз. Биргаликда асарлар яратгансиз. Сизлар ўрталарингиздаги бундай ҳамкорлик қандай пайдо бўлган?

— Ўзбекистонда туғилиб, шу ерда вояга етган бўлсам ҳам, ўзбек тилини яхши билсам ҳам, асарларимни ўз она тилимда ёзганман. Тўғри, баъзи асарларимни ўзбек тилида ҳам яратганман. Лекин улар ҳамиша ҳам тил ва бадиий жиҳатдан муваффақиятли чиқмасди. Шу сабабли ҳар бир асарни ёзиб бўлганимдан кейин бирор ўзбек ижодкори билан ижодий ҳамкорлик қилишимга тўғри келарди. Шу маънода мен асарларимнинг таҳрири устида жиддий ёрдам берган Туроб Тўла Ҳ. Ғулом, А. Ҳожи ва бошқа шу каби ижодкорлардан ғоят миннатдорман.

Малик Раҳмон билан ижодий ҳамкорлигимиз сал бошқачароқ кечган. У киши билан ёшлигимиз бирга ўтган. Қўқондаги мактаб-интернатларда бирга таълим олганмиз. Кейин 30-йилларда Тошкентда ҳам ҳамкорлигимиз давом этди. Ижодий ҳамкорлигимиз эса урушдан кейинги йилларда бошланди. 1965 йилда, «Ҳаёт-мамот», романини яратдик.

Бу роман устида у билан беш йил бирга ишладик. Асарни ўқувчилар яхши кутиб олишди. У аввал ўзбек, кейин рус ва тожик тилларида нашр этилди. Шундан сўнг 1979 йилда «Дарбадар» романини ёзиб тугатдик. Бу асар «Ҳаёт-мамот»нинг мантиқий давомидир. Бу икки романда ҳам Октябрь инқилоби, шахсга сиғиниш даҳшатлари, уруш фожиалари, урушдан кейинги давр, Исроилда сионизмнинг пайдо бўлиши ва унинг ҳақиқий башараси, сионизм макрига учган ватангадолар тақдири, ниҳоят, ҳаётимиздаги эндиликда турғунлик деб аталаётган даврдаги асоратларни қаламга олганмиз. Умуман, «Дарбадар» ҳам ўқувчилар имтиҳонидан яхши ўтди, дейиш мумкин. У бу йил Ғ. Ғулом номидаги нашриётда иккинчи нашрдан чиқиш арафасида турибди.

— Ҳозир қандай асарлар устида ишламоқдасиз?

— Ҳаётнинг инсон устидан «ҳазил»лари кўп экан. Иқрор бўлиш ноқулай ва оғир бўлса-да айтай, 1981 йил сентябрь ойидан кейин иккала кўзим ҳам кўрмай қолди. Бироз муддат ижодий ишдан тўхтадим. Ўзимни-ўзим енгишим, кўникишим осон бўлмади. Кейин Ёзувчилар союзига ёрдам сўраб чиқдим. Союзимиз республика Кўрлар жамияти билан биргаликда яқиндан ёрдам берди. Натижада ёзувчи Михаил Гребенюк билан ҳамкорликда янги асар устида иш бошладик. «Қоронғуликдан ёруғликка» деб номланган тарихий романни ёзиб бўлдик ва ҳозирги кунда унга бадиий сайқал бераяпмиз. Асарда Бухоро яҳудийларининг бу заминдаги минг йиллик тарихини ҳужжатлар ва бадиий тўқималар асосида умумлаштиришга ҳаракат қилдим.

Келгусида ёзишни ниятлаган бу сингари ижодий ишларим кўп. Зеро, ижод бу абадул-абад меҳнатдир...

— Кўп сонли газетхонлар номидан сизга раҳмат айтамиз. Ижодий режаларингиз амалга ошишига тилакдошмиз.

Ҳисомиддин ИСЛОМОВ — 50 ЁШДА

Ҳурматли Ҳисомиддин Исломов!

Сизни, уйғур адабиётининг заҳматкаш вакилини қутлуғ 50 ёшингиз билан самимий табриклаймиз!

Сиз илк ижодингизни ўрта мактабда ўқиб юрган пайтлардаёқ бошладингиз. Шундан сўнг изланишларингизнинг натижаси сифатида «Улфатлар», «Ҳаёт ҳукми», «Яна илтимос», «Одамлар», «Яша, хўроз дада» номли бир пардали пьесаларингиз томошабинларни хушнуд этди.

Сиз болалар шоири сифатида ҳам самарали ижод қилиб келмоқдасиз. Шеърларингиз бир қатор болаларга аталган умумий тўпламларга, «Жазуши» нашриёти чоп этган «Ойимнинг қувончи», «Зийрак бола», «Кўк каптарлар» номли болаларга аталган шеърий китобларингизга жамланиб ўқувчиларингиз қўлига етиб борди.

Ўзбек тилида нашр этилган «Уйғур шоирлари», «Осмондаги дарвоза» каби тўпламлардан ҳам ижод намуналарингиз ўрин олган.

Сиз бадиий таржима соҳасида ҳормай-толмай ишлаб келмоқдасиз. Саид Аҳмаднинг «Келинлар қўзғалони», Жуманиёз Жабборовнинг «Ўжарлар» комедияларини маҳорат билан уйғур тилига ўгирдингиз. Бу асарлар Олмаотадаги уйғур театрида намойиш қилинмоқда. Шунингдек, Сиз Ў. Умарбеков, А. Орипов, П. Мўмин ва Н. Қобулнинг бир қатор асарларини уйғур тилига таржима этдингиз.

Сиз ҳозир уйғур тилида чиқадиган республикалараро «Коммунизм туғи» газетасининг Ўзбекистон бўйича ўз мухбири сифатида Ўзбекистонда яшовчи уйғур халқининг турмуш тарзини, орзу-интилишларини рўйи-рос ёритишда қизғин фаолият кўрсатиб келмоқдасиз.

Ҳурматли Ҳисомиддин Исломов! Сиз айни ижодий балоғат ёшидасиз. Сизни қутлуғ ёшингиз билан яна бир бор табриклаб, кўп қиррали ижодингизга барака, ўзингизга соғлик-саломатлик тилаймиз!

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

Василий ЛАРЦЕВ

Ўзбекистон адабиёти оғир йўқотишга учради. 12 сентябрда Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби, таниқли адабиётшунос ва танқидчи Василий Григорьевич Ларцев 64 ёшида вафот этди. В. Ларцев танқидчилик соҳасида таниқли рус ёзувчиси В. Брюсовнинг издоши сифатида адабий жараённи фундаментал тадқиқ қилган ижодкордир. В. Ларцевнинг Ленинград, Москва, Тошкентда нашр этилган китоблари адабиётда замонавий фан-техника муваффақиятларининг акс этиши таҳлилига бағишланган. Улар орасида «Фан ва ҳозирги совет поэзияси», «Ўзбек космик лирикаси», «В. Брюсов ва совет поэзияси» ҳамда бошқа қатор китоблари совет адабиётшунослигига муносиб ҳисса бўлиб қўшилди. В. Ларцев бир қанча йирик илмий ишларида республикамиз адабий ҳаётидаги воқеаларга муносиб баҳо берди ва ўзбек ҳамда рус ёзувчиларининг ўзаро алоқалари, бир-бирига таъсири масалаларини чуқур тадқиқ қилди. У иккита шеърий тўпламнинг муаллифи эди.

Профессор В. Ларцев Алишер Навоий номидаги Самарқанд Давлат университетида узоқ йиллар ишлаб бир неча ёш адабиётшуносларни тарбиялади. Улуғ Ватан уруши ветерани, ёзувчи, жамоат арбоби Василий Григорьевич Ларцевнинг хотираси қаламкаш дўстлари хотирасида абадий сақланиб қолди.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

БАХШИЛАР БЕЛЛАШУВИ

Тошкентдаги Ленин комсомоли номидаги марказий маданият ва истироҳат боғи байрамона безатилган. Бу йилги Дўстлик карнавали ўзи билан бирга яна бир байрамни етаклаб келди.

17—18 сентябрь кунлари бўлиб ўтадиган бахши шоирлар ва катта ашула ижрочиларининг республика кўрик-конкурси дўстлик карнавалидан ўрин олиши бежиз эмас. Халқ ижодиёти III Бутуниттифоқ фестивали доирасида ўтказилаётган бу анжуманда фақат республикамизнинг бахши шоирлари эмас, Ўрта Осиё, Қозоғистон, Озарбойжон республикалари ҳамда Доғистон Автоном республикаси халқ достончилари ҳам иштирок этадилар. 17 сентябрь куни конкурс қатнашчилари Тошкент вилояти Янгийўл ноҳиясида К. Маркс номидаги колхоз меҳнаткашлари ҳузурида ўз санъатларини намойиш қиладилар. Шу куни пойтахтдаги «Алпомиш» кафесида Чилонзор ноҳияси меҳнаткашлари билан ижодий учрашув бўлиб ўтади. 18 сентябрда эса халқ достончилари ва катта ашула ижрочилари Тошкент бадиий буюмлар фабрикаси коллективи ҳамда Тошкент Давлат маданият институти талабалари даврасида бўладилар.

Кўрик-конкурс қатнашчилари 19 сентябрь куни В. И. Ленин номидаги СССР Халқлари дўстлиги саройида ўтадиган «Ўзбек халқ оғзаки ижодиётидаги муаммолар» мавзуидаги давра суҳбатида иштирок этадилар.

Мавлуда ҒАФУРОВА

---

30 СЕНТЯБРДА

1990 йил учун

ГАЗЕТА ВА ЖУРНАЛЛАРГА

ОБУНА ҚАБУЛ ҚИЛИШ ТЎХТАТИЛАДИ

Кимда-ким сентябрдан сўнг 1990 йил учун газета ва журналларга обунани расмийлаштирадиган бўлса, у ҳолда обуначилар газета ва журналларни февраль ойидан бошлаб оладилар.

Обуна алоқа бўлимларида, «Союзпечать» агентликларида, иш ва ўқиш жойидаги жамоатчи матбуот тарқатувчилар томонидан ҳамда турар-жой бўйича почтальонлар орқали қабул қилинади.

«СОЮЗПЕЧАТЬ» РЕСПУБЛИКА АГЕНТЛИГИ

Биродарлашган Тошкент ва Сиэтль шаҳарлари ўртасидаги дўстлик алоқалари тобора мустаҳкамланиб бормоқда. Яқинда пойтахтимиздаги «Интурист» маданий ахборот марказида америкалик суратчиларнинг фотокўргазмаси очилди. Унда 15 муаллифнинг турли мавзулардаги 60 дан зиёд ишлари намойиш қилинмоқда. Американик суратчилар кўргазма якунлангач, ўз ижодлари самарасини Ўзбекистонга совға сифатида қолдирадилар.

Н. МУҲАММАДЖОНОВ суратга олган

— Вой, қўшни эшитдингизми, кеча тунда бир гуруҳ безорилар кооперативда машина ҳайдайдиган йигитнинг бўйнига ип боғлаб, жасадини кўчамизнинг бошидаги каналга ташлаб кетишибди...

— Газетада ўқиб қолдим, бир тўда қуролланган жиноятчилар банкка ҳужум қилибди..;

— Куппа-кундузи қўшни подъездга ўғри тушиб, бечора чол-кампирни қўрқитиб, ўлимлигига йиғиб қўйганларини ҳам талаб кетишибди...

Бундай бир-биридан хунук воқеалар, ваҳимали гап-сўзлар бугунги ҳаётимиз, турмуш тарзимиз учун табиий ҳолга айланиб бораётганлиги ташвишли. Илгарилари бундай жиноятлар тўғрисида кам гапирилиб, кам ёзиларди. Ҳозир бу мавзу матбуот учун ҳам долзарб бўлиб қолди. Унда жиноятчиликнинг кўз кўриб, қулоқ эшитмаган янги-янги турлари пайдо бўлаётганлиги, бу халқимиз ўртасида жиддий хавотир туғдираётгани ҳақида ёзилмоқда. Ҳақиқатан, хонадонларда темир эшиклар, сигнал берадиган турли электр қурилмаларнинг кўплаб ўрнатилаётгани, иккинчи ва тунги сменадан ишдан қайтаётганлар муҳофазаси, болаларни кўчага ёлғиз чиқармаслик ва уйда ёлғиз қолдирмаслик, бетон иморатларнинг йўлакларини темир панжаралар билан ўраб мустаҳкамлаш каби ҳолатлар кун сайин ортиб боряпти. Бир томонда ошкоралик ва демократия, иккинчи томонда эса қўрқув ва ҳадик...

Тошкент область Ички ишлар бошқармаси тергов бўлими бошлиғи, СССР Ички ишлар министрлиги хизмат кўрсатган ходими, милиция подполковниги Темур Тулегенович АЙДАРОВ билан бўлган қуйидаги суҳбатимиз юқорида айтилган муҳим масалалар ҳақида боради.

ТЕРГОВ ТАРОЗУСИ — ҲАЛОЛЛИК

ИНСОН, АХЛОҚ ВА ҚОНУН

Шу йил 17 августда Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми «Ўзбекистон ССРда жиноятчиликка қарши кураш муваққат комитетини тузиш тўғрисида» қарор қабул қилди. Унга бир группа СССР халқ депутатлари аъзо бўлиб кирган. Комитет ҳозир республикада жиноятчиликни кескин камайтириш учун жиддий ишга киришди.

КПСС Марказий Комитети Бош секретари, СССР Олий Советининг Раиси М. С. Горбачев 10 сентябрь куни Марказий телевидение орқали сўзлаган нутқида ҳам қайта қуриш даврида жиноятчилик ҳақидаги масалаларга эътиборсизлик билан қараб бўлмаслигини таъкидлаб ўтди.

— Темур ака, мамлакатимизда ошкоралик ва демократия турли соҳаларда кенг қанот ёзаётган бир пайтда жиноятчиликка қарши ҳар хил қонунлар чиқарилиб, қарорлар қабул қилиняпти. Масалан, СССР Олий Советининг шу йил 4 августда «Жиноятчиликка қарши курашни қатъиян кучайтириш тўғрисида» қабул қилган қарорида: «Мамлакатда жиноятчилик, шу жумладан уюшган жиноятчилик кескин кўпайди. Бу ҳол аҳолини асосли равишда ташвишга солмоқда, қайта қуришнинг боришини мушкуллаштирмоқда», дейилади.

Умуман, шундай қарорни қабул қилишга қандай зарурат туғилди, деб ўйлайсиз!

— Биз, ички ишлар, прокуратура, давлат хавфсизлиги, суд ва адлия органлари ходимларининг ташвиш ва муаммоларимизни ҳар жиҳатдан тўғри тушунган СССР Олий Совети бу қарорни ўз вақтида қабул қилди. Бундай қарор биз учун ҳаводай зарур эди. Сабаби, турғунлик йилларида очилмай келинган жиноят турлари бугунги қайта қуриш туфайли ошкор бўлди. Шунингдек, бу қарорни қабул қилишда КПСС Марказий Комитетининг 1986 йил 20 ноябрда «Социалистик қонунчилик ва тартибни янада мустаҳкамлаш, гражданларнинг ҳуқуқ ва қонуний талаблари муҳофазасини кучайтириш тўғрисида», 1988 йил 2 апрелда «Жиноят билан курашиш ҳолати ва уни янада яхшилаш чоралари тўғрисида» қабул қилган қарорлари, XIX Бутуниттифоқ партия конференциясининг ҳуқуқлар реформаси ҳақидаги резолюцияси ҳамда СССР халқ депутатлари съездида айтилган жиддий фикр-мулоҳазалар асос бўлди.

Қарорда фақат давлатимизнинг эмас, балки ҳар бир совет гражданининг ташвишлари яққол сезилиб турибди. Айниқса янги-янги оғир жиноят турлари пайдо бўлаётганлиги ҳаммамизни ташвишга соляпти. Масалан, шу кунларгача бизда бандитизм, рэкет йўқ, деб келинган. Ҳатто СССР Прокуратураси ва Ички ишлар министрлиги ҳамкорлигида тузилган жиноятлар тўғрисидаги статистик-ҳисоб варақаларида бандитизм ва рэкет жинояти ажратиб кўрсатилмаган.

«Хатарли жиноятчиларга, уюшган жиноий гуруҳларнинг раҳбарлари ва фаол қатнашчиларига, ашаддий жиноятчиларга нисбатан сира ҳам кўнгилчанликка йўл қўйилмасин», — дейилади қарорда. Демак, жиноятчиликка қарши кураш фақат ички ишлар органлари, милиция ходимларининг эмас, балки умумжамоатчиликнинг ҳам ишидир.

— Ҳозир мамлакатимизда уюшган жиноятчилик тўғрисида кўп гапирилиб, ёзиляпти. Уюшган жиноий гуруҳлар областда ҳам борми! Улар билан қандай кураш олиб бориляпти!

— Афсуски бор. Куни-кеча Қозоғистон ва Ўзбекистон республикалари территорияларида автотранспорт шофёрларига қароқчиларча ҳужум қилиб келаётган М. Серикбоев, А. Рўзматов, К. Тастанов, Т. Турдимуродов, А. Есназаровдан иборат уюшган жиноий гуруҳ қўлга олинди...

Масалан, шу йилнинг 8 ойи мобайнида Тошкент областида 115 та қотиллик содир бўлди, 86 та зўрлаб номусга тегиш, 75 та босқинчилик, 483 та давлат ва 1589 та шахсий мулкларни ўғирлаш ҳамда бошқа жиноятлар содир этилди. Бу ўтган йилгига нисбатан анча фоиз ортиқ.

Ҳозир бошқармамизнинг жиноят қидирув бўлими қошида уюшган жиноятчилар билан кураш олиб борувчи махсус бўлим очилган. Лекин мутахассислар, зарур техника етишмайди. Масалан, 2 нафар терговчи ажратилган, бу кам-да энди! Айрим жиноий гуруҳдагилар сони улардан 4—5 баробар кўп. Оқибатда баъзи жиноий ишлар чала қидирилиб, чала ўрганилмоқда. Менингча, тергов бўлими қошида ҳам махсус бўлим очиш зарур. Шунда жиноятнинг илдизларини янада чуқурроқ очган бўламиз.

— 8 сентябрь куни Марказий телевидение орқали «Беларусьфильм» студиясида суратга олинган «Кооператорлар, рэкет ва биз сиз билан» ҳужжатли фильм намойиш этилди. Унда рэкетчиларнинг ашаддий жиноятлари қандай хунук оқибатларга олиб келаётганлиги жонли мисолларда кўрсатилган. Бу хавфли жиноят турига қарши қандай кураш олиб боряпсизлар!

— Бизнинг областда ҳам рэкетчи тўдалар борлиги аниқланмоқда. Ўзбекистон ССР Ички ишлар министри Вячеслав Мухторович Камолов «Қишлоқ ҳақиқати» газетаси мухбири саволларига берган жавобида қуйидаги мисолни келтиради: «Яқинда Чирчиқ шаҳар ички ишлар бўлими бошлиғи ўринбосари, милиция майори А. Шестак бевақт ҳаётдан кўз юмди. Бу жудоликни кимнинг бўйнига ёзиш керак? А. Шестак қўлланмага тўла амал қилди, огоҳлантирди, ҳавога ўқ узди. Рэкетчи эса совуққонлик билан унинг пешонасидан отиб ташлади».

Бу ҳозирча ягона мисол. Бу жиноят турига қарши курашишни янада мустаҳкамлаш мақсадида Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми шу йил 21 июлда қонунга қўшимча киритиш тўғрисида фармон чиқарди.

Шу ўринда бир муаммони айтиб ўтиш керак. Ашаддий жиноятчилик турлари кўпайиб борган сайин, улар билан курашиш жиддий қийинчиликлар туғдирмоқда. **БИРИНЧИДАН**, устма-уст қонунлар қабул қилиниб, қарорлар чиқарилмоқда. Бир қарор баъзан иккинчисини инкор этади. Юқори аппаратдагилар амалий ёрдам кўрсатиш ўрнига фақат ўша қарорларга «бажарилсин», «яхшилансин» деб имзо чекишади холос. Имзо билан иш битмайди-ку!

Қонунлар ҳам бир-бирини инкор қилиши натижасида терговчилар, прокуратура ходимлари ҳам ашаддий жиноятчиларга қонун нуқтаи-назаридан принципиал зарба беролмайди. Айтайлик, жиноятчининг барча айбларини исботлаб, ишни судга оширасиз. Суд эса қонуннинг шундай бир моддасини қўллаб, уни озодликка чиқариб юбориши мумкин ёки ишни яна терговга қайтаради.

ИККИНЧИДАН, ҳали айтганимдек, милиция замонавий техникага эга эмас. Баъзи жиноий тўдалар эгаллаган техника бизникидан устун бўлиб чиқади. Уларни дастлаб қўлга олиш қийин кечади. Яшириниб қолган жиноятчилар эса ўз фаолиятларини давом эттираверадилар. Шунинг учун милицияга замонавий техника ҳар жиҳатдан зарур.

УЧИНЧИДАН, милициядаги кадрлар муаммосини ҳал этиш керак. Масалан, Воронеж областида содир бўлаётган жиноятлар сони Тошкент областига солиштирганда, тўғри келди. Аммо у ердаги терговчилар сони биздагидан икки баробар кўп. Ёки Иттифоқ бўйича олганимизда ҳам Ўзбекистонда милиция хизматчиларининг сони анча паст.

Бундан ташқари республика ички ишлар органларига сўнгги йилларда четдан кўп милиция ходимлари келди. Уларнинг ёрдам бериш учун келгани яхши. Лекин уларнинг кўпчилиги бизнинг шароитни, турмуш тарзимизни билмасдан қўпол хатоларга йўл қўйдилар. Айрим раҳбарлар ўзларини сал кам «пайғамбар» деб эълон қилди. Ўз ишининг пухта билимдони бўлган баъзи маҳаллий кадрларга «айблар» тақалиб, ишдан асоссиз равишда четлаштирилди. Бундай кадрлар сиёсатига мутлақо қўшилиб бўлмайди.

Ҳар бир кўчанинг, маҳалланинг ўз жинояти бор. Уни фақат ўша кўча ё маҳаллада ўсган милиция ходими бошқалардан яхши билади.

Ашаддий жиноятчи тўдалар билан фақат жиноят қидирув бўлими ходимлари ва терговчилар шуғулланадилар. Бу оғир-да! Ахир бу ишда қанчалар кўп куч талаб қилинишини бир ўйлаб кўринг. Лекин жиноятчилар учун курашга ажратилган орган тармоқларидаги бошқа кучлар қаерда, деган савол туғилади. Нега ҳаммамиз бирга курашмаймиз? Тўғрисини айтиш керак, кучимиз етмаслиги туфайли кўп жиноятлар очилмай қолаётир. Ишларимиздаги бундай камчиликлар оқибатида бир жиноят иккинчисини келтириб чиқармоқда.

— Ўлим — совет қонунчилигининг олий жазоси ҳисобланади. Уни бекор қилиш керакми ё йўқми, деган баҳслар ҳамон давом этмоқда. Масалан, Франция, Англия, Финляндия, Португалия, Швеция, Швейцария, Австрия ва Американинг 18 штатида, 1987 йил ГДРда ўлим жазоси бекор қилинган. Бизнинг мамлакатда ҳам 1917, 1920 ва 1947 йилларда жазонинг бу тури тақиқланган ва яна қандайдир сабабларга кўра қайта тикланган. Масалан, 60-йилларда катта миқдорда талон-торожлик қилганлар ўлим жазосига ҳукм этилиши совет қонунида қатъиян белгилаб қўйилди. Лекин жиноятнинг бу тури камайиб йўқолиш ўрнига, аксинча ўсиб борди. Сўнгги йилларда Москва, Ростов-Дон, Ўзбекистон ва бошқа регионларда бўлган порахўрлик, талон-торожлик каби воқеалар буни исботлаб турибди.

Демократия ва ошкоралик даври руҳидан келиб чиқиб, ўлим жазосини бекор қилиш мумкинми!

— Шахсан мен жазонинг бу турига қаршиман. Лекин ҳозирги кунда шахсга қарши содир этилган оғир жиноятлар бўйича ўлим жазосини қўллаш керак, деб ўйлайман. Токи, инсонни ҳар қандай жиноят қурбони бўлишдан сақлаб қолайлик...

Жазони бекор қилишга келганда шуни айтмоқчиманки, аввало инсонларни ҳар томонлама маданиятли қилиб тарбиялаш лозим. Юксак маданиятга эришган мамлакатда бундай жазо тури ўз-ўзидан бекор қилинади.

— Тергов жараёнида жиноятчини уриш мумкинми!

— Йўқ! Бу бирорта қонунда кўрсатилмаган. Бундай воқеа содир бўлмаслиги учун терговчилар ўртасида тушунтириш ишларини олиб борамиз...

— Лекин кутилмаганда жиноятчи терговчига ҳужум қилиб қолди, дейлик...

— Афсуски, бундай ҳолатлар бўлиб туради. Бундай пайтда ҳам ақл-идрокни, иродани ишга солиб, фақат қонундан келиб чиқиб иш тутиш лозим.

— Барча соҳаларда бўлгани каби милициянинг тергов органларига ҳам тасодифан ёки таниш-билиш орқали кириб қолган кимсаларнинг бўлиши табиий. Менингча, улар айрим жиноятчилардан кўра хавфли бўлса керак. Бундайлар орган хизматидан қанча тез тозаланса шунча яхши. Тўғрими!

— Агар иложи бўлса, органга тасодифий ходимлар қабул қилинмаса ундан ҳам яхши. Афсуски, бор! Биров шунчаки қизиқиб, биров таниш-билиш орқали, яна бировни эса юқори креслоларнинг қўнғироғи билан... Хуллас, тасодифан келиб қолган, ўз ишини пухта билмайдиган орган ходимлари топилади. Улар ишимизга катта зиён етказади, халқ билан орган ўртасида ишончсизлик уйғотади. Аммо улар узоқ ишлай олмайди. Бу соҳага бегоналиги, қонунларни билмаслиги, давр руҳини англамаслиги туфайли ўз-ўзидан четга чиқиб қолади. Лекин учар тасодифчилардан худо сақласин...

Айни пайтда шу соҳага ўзини бағишлаб жиноятчиликка қарши курашнинг олдинги сафларида бораётган ҳалол, тўғри сўз ва жасур терговчилар бор. Масалан, Бўка районидан Мансур Нарменов, Оҳангарон районидан Абдулла Акбаев, Ангрен шаҳридан Мансур Ғаниев, Ўрта Чирчиқ районидан Темурпўлат Раимов ва Нураким Мингбоев, Чирчиқ шаҳридан Дима Астафьев ва бошқаларни ибрат қилиб кўрсатиш мумкин. Улар шу соҳанинг фидойиларидир.

Шу йил бошқарма биноси олдида жиноятчилар билан яккама-якка олишиб, ҳаётини хавф остига қўйиб, ўз бурчини шараф билан бажарган 27 нафар навқирон хизматчилар хотирасига атаб ёдгорлик монументини очдик. Уларнинг мардлиги доимо ёдимизда, қалбимизда. Айни пайтда улар жасорати сафимизда тасодифий кимсалар бўлмаслигини эслатиб туради.

— Темур ака, мана ўн етти йилдан буён тергов соҳасида самарали ишлаб келаяпсиз. Иш фаолиятингизда ибратли саҳифалар кўп бўлса керак. Айримлари ҳақида газетхонларга сўзлаб берсангиз.

— Энди мисоллар кўп-у, лекин мақтанчоқлик бўлиб қолмасмикин? Шу учун бир мисол билан чекланаман. Ўтган йили областимизнинг БХСС ходимлари ташаббуси билан Олмалиқ тоғ-металлургия комбинати қошида уюшган жиноий гуруҳ, яъни олтинфурушлар қўлга олинди. Жиноятчилар ишлаб чиқариш жараёнида давлат ҳисобига киритилмай қолган хомашёни ўғирлаб, унга қайта ишлов бериб, соф олтин эритиб олиб давлатга жуда катта миқдорда зарар етказган. Область ички ишлар бошқармаси ходимлари томонидан 72 килограмм тоза олтин жиноятчилардан мусодара қилиниб давлатга топширилди. Ўғрилар одил суд олдида жавоб бериб, жиноий жавобгарликка тортилдилар.

— Ҳозир Ўзбекистон ССРнинг тиллар тўғрисидаги қонун лойиҳасини халқимиз қизғин муҳокама қилмоқда. Бу ҳақда Сизнинг фикрингизни билмоқчи эдим.

— Бунга жавобни қонундан қидириш керак. Ўзбекистон ССР жиноят-порцессуал кодекси 11-моддасида «Ўзбекистон ССРда судлав ишлари ўзбек тилида, Қорақалпоғистон АССРда — қорақалпоқ тилида олиб борилади», деб ёзилган. Фақат шу қонун талабини амалга ошириш керак, холос. Ахир Ўзбекистон республикаси мустақил бўлганидан кейин, унинг тили ҳам мустақил бўлиши шарт.

— Терговчининг қайси фазилатларини қадрлайсиз!

— Ҳалолликни! Тергов тарозуси ҳалолик асосига қурилсагина ҳақиқат рўёбга чиқади...

Суҳбатни Ашурали ЖЎРАЕВ олиб борди

САТИРА, ЮМОР

ЭҲ, ЭШАКМИЗ, ЭШАК

ЭРТАКНАМО ҲИКОЯ

ОҲ, ШЎРИ қуриган бизлар, яъниким эшаклар!

Қадим-қадимларда бизнинг эшак наслимиз ҳам сиз, бани одамларга ўхшаб ўзаро бемалол гурунглашиб юрган экан. Ўзимизга яраша бинойидай тил-забонимиз бўлиб, гап-сўзларимиз мусиқадай ёқимли, майин ва дилрабо экан. Ўзаро чиройли суҳбатлар қуриб, чиройли қўшиқлар айтиб юрарканмиз. Тилимиз сизникидан фарқ қилса ҳам, лекин ўзига яраша тароватн, жозиба ва жилоси билан ажралиб тураркан.

Хуллас, қадим замонларда биз ҳам сизга ўхшаб тиллашиб юрган эканмиз, кейин-кейин ҳанграйдиган бўлибмиз. Мана энди оқибатда жамики орзу-истакларимиз, ақл-идрокимиз, дард ва қувончларимизни ўз туғишганларимизга, қолаверса, инсон аталмиш сиз валинеъматларимизга ёлғиз бўкириш орқалигина изҳор этишга мажбурмиз. Бўғзимиздан «И-а» «И-а» деган икки бўғинли товуш чиқади, холос. Бир пайтлари ҳавас қилса арзигулик бой тилимиздан шунинг ўзи қолди. Дилингдагиларни тўкиб сололмасанг бу билан!

Эшакча забонимиз қандоқ қилиб маҳв бўлгани, оқибатда биз қай тарзда ҳанграшга ўтганимиз заррача қизиқтирадими сизни? Қизиқтирса, қулоқ тутинг, мен ҳикоя қилиб берай. Аслини олганда бунинг тарихи узун...

Қадим замонларда кекса авлодга мансуб қари бир эшак бўларкан. Бир куни у қирда ўзича хиргойи қилиб ўтлаб юрган экан, дафъатан бир исни сезиб қолибди. Дарҳол бошини кўтариб, чуқур-чуқур нафас олибди. Ёқимсиз ис, худди бўриникига ўхшармиш.

— Э, бўрига бало борми бу ерда, — деб парво қилмабди қари эшак ва яна қорнининг ғамини ея бошлабди. Бўри эса яқинлашиб келаверибди. Бўрининг яқинлашгани — ажалнинг яқинлашгани.

— Бўрига ўхшамайди, сираям ўхшамайди, — дебди ўзини ўзи юпатиб кекса авлодга мансуб бўлган эшак.

Бу ўртада бояги ис кучайибди. Қари эшакнинг юрагига ғулғула тушибди-ю, лекин бардам бўлишга ҳаракат қилаверибди. Охири аллақандай овоз ҳам эшитилибди. Қулоқларини динг қилиб эшитиб кўрса, бўриники... Бу томонларда бўри ораламаслигига кўнгли тўқ бўлгани учун қулоқларига ишонмабди, унинг овозига ўхшамайди, деб ўзига ўзи таскин берибди. Аммо овоз борган сари кучаяверибди. Эшак эса нуқул:

— Асло, асло... Бўри бўлишини ҳечам хоҳламайман... Мендан бошқа тирикчилиги йўқми унинг — дермиш.

Шунга қарамай барибир юрагини ваҳм босиб, кўзлари ола-кула бўла бошлабди. Бир пайт разм солиб қараса, ҳўв нарёқдаги адрнинг тепасида тишларини қайраб бир бўри турганмиш.

— Йўқ, — дебди шундаям қари эшак, — бу бўри эмас, бошқа махлуқ. — Кейин ўзини яна ўт-ўланга уриб, хавотирини босмоқчи бўлибди. — Менга шундай туюлган бўлса керак, ҳа, шунақага ўхшайди.

Бир зумдан кейин у буталар орасида чопқиллаб келаётган бўрини кўриб, юраги орқасига тортиб кетибди. Аммо бўрига дуч келишини азбаройи истамаганлиги учун:

— Бўри эмас бу, бўри эмас. Бошқа жой қуриб қолганми унга... Кўзим хира тортган кўринади, бутанинг сояси бўлса керак, — деб яна ўзини овутибди.

Бўри дегани ҳаллослаб келаверибди. Эшакнинг оёғи билан ўлчаганда орада тўрт юз-беш юз қадам масофа қолибди.

— Ё, алҳазар, — дебди кекса авлодга мансуб қари эшак, — ростдан ҳам бўримикин шу? Йўғ-э, сираям бўлиши мумкин эмас. Асло.

Ўртада бор-йўғи эллик қадам қолганидаям аҳвол шу эмиш.

— Бу махлуқ бўри бўлмаслиги керак... Эҳтимол туядир, фил ҳам бўлиши мумкин. Кўзимга ҳар бало бўри бўлиб кўринаверар экан-да...

Ора жудаям яқинлашиб қолибди.

— Аниқ биламанки, бу бўри эмас. Мутлақо бўри эмас. Лекин ҳар ҳолда кўзига кўринмаганим маъқул, — деб қари эшак секингина жуфтакни ростлай бошлабди. Бир пайт орқасига ўгирилиб қараса, оғзини кўпиртириб, тишларини ғижирлатганича уни қувлаб келаётганмиш бўри.

Шунда кекса авлодга мансуб эшак осмонга қараб:

— Эй улуғ тангрим, изимга тушган ҳатто бўри бўлсаям бўри бўлиб чиқмасин, — деб илтижо қилибди.

Кейин у оёқларига зўр берибди-ю, лекин «ўзим ғирт овсарман, ёввойи мушукни бўрига ўхшатдим» деб кўнглидан ўтказибди.

Бир пайт орқасига ўгирилиб қараса, шундоққина думининг тагида иккита лағча чўғ ёниб турганмиш.

— Худо урсин, бўримас бу. Гаров бойлашаман, бўримас, — деб ҳамон ишонгиси келмасмиш.

Бўрининг шилта тумшуғи баданига тегиши билан қари эшакни титроқ босибди, қочишгаям ҳоли қолмай таққа тўхтабди-да, кўзини чирт юмиб:

— Уямас, худо хоҳласа, уямас. Бўлиши мумкин эмас, — дебди зўрға тили айланиб.

Ўнг сонига тушган човут зарбидан эшак ерга қулабди. Шундаям нуқул:

— Ўзим биламан, сираям бўри эмассан. Ким бўлсанг ҳам, қўлингни торт, ҳазиллашма, қитиғим келади, — деб ғўлдирармиш.

Қутурган оч бўри эшакнинг сонига ўткир тишларини ботириб, бир бўлак гўштни узиб олибди. Сўнг дуч келган жойини ғажий бошлабди. Вишиллаб ҳар ёққа қонлар отилибди. Шундагина эси кирган эшак:

— И, бўри экан. А, бўри экан, — деб бўкирибди жон аччиғида.

Тилдан қолиб, ўсал бўлган кекса авлодга мансуб қари эшакнинг «И-а», «И-а» деган сўнгги нидоси бутун тоғ-тошни тутиб, жамики элатларининг қулоғига етиб борибди.

Шу-шу эшак наслидан бўлган бизлар ўз тилимизни унутиб, ҳанграшга ўрганиб кетибмиз. Ўша кекса авлодга мансуб қари эшак хавф-хатар думининг тагига етиб келгунга қадар ўзини ўзи алдаб, боқибеғамлик қилмаганида биз ҳам ҳозир сизга ўхшаб бийрон-бийрон гаплашиб юрган бўлардик.

Эҳ, эшак эканмиз, эшак!
И-а! И-а!

Азиз НЕСИН
(ТУРКИЯ)

Туркчадан Мнад ҲАКИМОВ таржимаси

Рассом И. ЗОЙИРОВ

КУЛАЁТГАН БОЛАЛАР

Шум болага шумгина болалардан ҳам мактублар келиб туради. Мактуб эгалари баъзан ошкора, баъзан кесатиб, Шум боладан: «Фақат катталарни кулдиришни биласан, нима бизга аталган кулгули хандалар йўқми?!» — деб пўписа қилса, яна бирови: «Дўстингни синамоқчи бўлсанг мансаб бер экан, Шум бола чойхонага ўтиб бизни унутди», — деб нолимоқда.

Шунинг учун чойхонамизнинг сўрисини бир четидан азиз болажонларга атаб жой ажратдик. Сўрига чой ташиш бу сафар Йўлдош ПАРДАЕВ зиммасида.

Уч минг метр олисликка югуриш мусобақалари охирлаб бораётган эди. Шунда Инге ўрнидан сакраб туриб қичқириб юборди.

— Роберт, қара, анави бўйинбоғи осилиб турган спортчи менимча биринчиликни олса керак.

— Нималар деяпсан, қанақа бўйинбоғ, бу унинг тили-ку.

●

Бир бола парашют сотиб олмоқчи бўлиб сотувчидан сўради:

— Айтинг-чи, парашют ҳар сакраганда ҳам очилаверадими?

— Ҳа, албатта. Агар очилмай қолса, қайтариб олиб келасиз, алмаштириб берамиз.

●

— Хўш, ўғлим, дарсда шўхлик қилмаяпсанми? Ғижжак чалишни ўрганиб олдингми?

— Ҳа, ойижон, ўрганиб олдим, ҳатто анча-мунча муваффақиятга ҳам эришдим. Бугун ғижжак чалганимда, биласизми, ўқитувчимиз ҳаттоки йиғлаб юборай деди.

●

— Кеча музхонада иккита олма турганди, бугун эса фақат биттаси қолибди. Хўш, буни менга қандай тушунтириб берасан, Том?

— Ойижон, наҳотки, мен иккинчи олмани кўрмай қолибман.

●

— Дадажон, Бермуд учбурчаги қаерда?

— Бунақа нарсаларни ойингдан сўра, ўғлим. У доимо ҳамма нарсани ағдар-тўнтар қилиб юради, бирон жойга қўйгандир.

●

Бир оилада кўп йиллардан бери тутилиб келаётган телевизор бехосдан бузилиб қолди. Оила бошлиғи жаноб Антон нима қилишини билмасдан атрофга қарар экан, ногоҳ ўғлига кўзи тушди:

— Менга қара, вой бу, кап-катта йигит бўлиб қолибсан-ку, а!

●

— Хўш, ўғлим, имтиҳонларни яхши топширдингми? — сўради отаси.

— Ҳа, дадажон, жуда яхши топширдим. Жавобларим имтиҳон комиссиясига ёқиб қолибди шекилли, яна бир марта келиб топшириб кетинг, деб илтимос қилишди.

●

Она ўғлига деди:

— Сенга нима бўлди, ўғлим. Бугун ҳам ўқитувчинг менга қўнғироқ қилиб устингдан шикоят қилди.

— Йўқ, бундай бўлиши мумкин эмас. Мен ахир бугун мактабга борганим йўқ-ку.

●

Химия дарсида ўқитувчи дарстахтага Н С Л деб ёзди ва сўради:

— Якоб, айт-чи, бу қайси минералнинг химиявий белгиси?

Якоб бир неча дақиқа кўзларини жавдиратиб, ўйланиб турди, сўнгра тутила-тутила деди:

— Домла, бу шундоққина тилимнинг учида турибди, аммо негадир айтолмаяпман.

— Тилингнинг учида бўлса дарҳол тупириб ташла, — деди ўқитувчи, — бу ахир туз-ку.

●

Инго уй вазифаларини бажармаган эди. Танаффусда зудлик билан синфдошларидан кўчириб олди.

— Нима бало, уй вазифасини синфда ёздингми, ҳали сиёҳи ҳам қуримабди-ку?

— Йўқ домлажон, уйда ёзганман, фақат босма қоғозим йўқ эди.

●

Инес жуда синчков қиз. У бир куни оила аъзоларининг суратлари ёпиштирилган альбомни кўриб қолди.

— Ойижон, мана бу, соҳилда сизнинг ёнингизда суратга тушган, сочлари жингалак, чиройли йигит ким?

— Ким бўларди, ахир у даданг-ку.

— Шу йигит менинг даламми? У ҳолда ҳозир бизнинг уйимизда яшаётган қорни мешдай, тақирбош киши ким?

●

Ўғил онасидан сўради:

— Ойижон, нега дадамнинг бошида биронта ҳам соч йўқ?

Даданг жуда кўп ўқийди, у жуда ақлли...

— Сизнинг сочингиз нега бунча кўп?

— Овозингни ўчир! Бориб ёт, ухлайдиган вақтинг бўлди!

Рассом Н. БЕРДИЕВ

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»

Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Издается на узбекском языке

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ.

Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; секретариат — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; сатира ва юмор — 32-54-71.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар авторларига қайтарилмайди. Ҳикоялар уч интервалда 14 бет, очерк ва мақолалар 12 бетдан ошмаслиги керак.

Р — 11950. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Б. — 3150. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12